

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SANCAK BÖLGESİ OSMANLI VAKIFLARI
(15. YÜZYIL İLE 20.YÜZYIL ARASI)
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ahmet ÖZENSOY**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. M.ESAT SARICAÖĞLU**

**Kasım 2016
KIRIKKALE**

**T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SANCAK BÖLGESİ OSMANLI VAKIFLARI
(15. YÜZYIL İLE 20.YÜZYIL ARASI)
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Ahmet ÖZENSOY**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. M.ESAT SARICAOĞLU**

**KASIM 2016
KIRIKKALE**

KABUL-ONAY

Yrd.Doç.Dr. M. Esat SARICAOĞLU danışmanlığında Ahmet ÖZENSOY tarafından hazırlanan “Sancak Bölgesi Osmanlı Vakıfları (15. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl arası)” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

14/11/2016

Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK (Başkan)

Doç. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU

Yrd. Doç. Dr. M. Esat SARICAOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2016

(Unvan Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum SANCAK BÖLGESİ OSMANLI VAKIFLARI (15. YÜZYIL İLE 20.YÜZYIL ARASI) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih: 14.11.2016

Ahmet ÖZENSOY

İmza:.....

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, gerçekleştirdiği fetihlerle sınırlarını hızla genişletmiş ve pek çok milleti uzun yıllar bir arada barış içinde tutmayı başarmıştır. Fethettiği yerlerde önce insanların gönlünü kazanmış sonra da vakıflar kurarak, her türlü hizmeti onlara bedelsiz olarak sunmuştur. Ulaştığı her yeri cami, mescit, han, hamam, çeşme, köprü, mektep, medrese, tekke ve zaviye gibi vakıf eserleriyle donatmıştır.

Balkanlar, önemli tarihi olayların yaşandığı, birçok medeniyetin kurulduğu bir yerleşim yeridir. Sancak bölgesi de, Balkanlar'ın ortasında ve yolların kesişme noktasında yer alan ve stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bunun için Osmanlı Devleti, Balkanlar'ın fetihlerine buradan başlamış ve fetihlerde burayı bir üs olarak kullanmıştır. Osmanlı Devletinin Balkanlar'dan çekilmek zorunda kaldığında en son çekildiği ve sancağını bıraktığı yer Sancak Bölgesinin merkezi Yenipazar olmuştur. Sancak bölgesinde Boşnak Müslüman, Sırp-Karadağlı ve Arnavut gibi çeşitli etnik kesimler yer almakta; Boşnakça, Sırpça ve Arnavutça lisanı konuşulmaktadır.

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altına aldığı Sancak bölgesinde pek çok vakıf kurulmasını ve birçok hizmetin vakıflar vasıtasıyla yerine getirilmesini sağlamıştır. Sancak bölgesi, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra şehirleşmeye başlamış, kurulan vakıflar, inşa edilen vakıf eserleri sayesinde canlılık kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin önem verdiği bir bölge olmasına rağmen bu bölgede kurulmuş vakıflar üzerine bir tez çalışmasının yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmayla, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi temel alınarak Sancak bölgesine ait yüzlerce belge incelenmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen vesikalar ışığında Sancak bölgesinde kurulan vakıflar, vakıfların işleyişi, vakıflarda çalışanlar ile vakıfların sosyal ve kültürel hayata katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmam boyunca değerli katkılarından dolayı danışman hocam Yrd.Doç.Dr. M. Esat SARICAOĞLU'na ve arşiv belgeleri konusunda yardımlarını esirgemeyen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Tescil Müdürü Mevlüt ÇAM'a ve bu süreçte yaptıkları fedakârlıktan dolayı aileme teşekkürü bir borç bilirim. Gayret bizden muvaffakiyet Allah'tandır.

Ahmet ÖZENSOY - 2016

ÖZET

Özensoy, Ahmet, “Sancak Bölgesi Osmanlı Vakıfları (15. Yüzyıl ile 20.Yüzyıl Arası)”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016

Bu çalışmamızda, Osmanlı döneminde Sancak bölgesinde kurulan vakıflara ait ilk kayıtlar incelenmiş ve bu vakıfların bölgeye katkısı ele alınmıştır. Çalışmanın kaynağını Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde bulunan vakıf kayıtları oluşturmaktadır. Kayıtlar içerisinde vakfiye, şahsiyet kaydı, berat, ilam, muhasebe kaydı, tahrir ve şer’iyye sicilleri gibi arşiv belgeleri bulunmaktadır. Kayıtların içeriğinde yerleşim yeri, vakıf adı, vâkıf, hizmet türü, görevlilerin isimleri, ücret ve belge tarihi gibi önemli bilgiler yer almaktadır.

Sancak bölgesinde, Osmanlı devri vakıf sisteminin güzel örnekleri görülmüştür. Burada; cami, mescit, medrese, zaviye ve köprü gibi vakıf eserleri inşa edilmiştir. Vakıf eserleri ile ilgili şartların yerine getirilmesi için dükkan, han, hamam, değirmen, arazi ve para gibi menkul ve gayrimenkuller vakfedilmiş ve vakıflara görevliler atanmıştır.

Bu çalışma, önsöz, içindekiler, giriş ve dört bölüm ile sonuç, bibliyografya ve eklerden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde; Sancak Bölgesi’nin coğrafi konumu ve nüfus yapısı, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki dönemi ve vakıf eserleri ele alınmıştır. Birinci bölümde vakıf, vakıf çeşitleri ve vakıfların etkileri; ikinci bölümde Sancak bölgesindeki vakıf eserleri ve vakıf görevlileri; üçüncü bölümde Sancak bölgesinin Sırbistan tarafında kurulan Osmanlı vakıfları; dördüncü bölümde ise Sancak bölgesinin Karadağ tarafında kurulan Osmanlı vakıfları incelenmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış, bibliyografya kısmında çalışmamızda yararlanılan kaynaklar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Yenipazar, Vakıf, Vakfiye, Osmanlı

ABSTRACT

Özensoy, Ahmet, “Ottoman Waqfs Of Sancak Area (Between The 15th And 20th Century)”, Master’s Thesis, Kırıkkale, 2016

In this study we reviewed the records belonging to the waqfs established at Sancak region during the Ottoman period and investigated the contributions of these waqfs to the region. The source of the work is the waqf records which exist at Directorate General of Foundations Archives, Prime Ministry Ottoman Archives and the Land and Registry Kuyûd-u Kadime Archive. The documents, such as waqf charter, personality registration, charter, notification, accounting records, census, shari registers are found at these archives. The data are about place of the waqf, settlements, waqf’s type of task, names of the officers and their fees and the date of the document.

Many works, such as mosques, masjids, madrasahs, lodges, fountains and bridges were founded through the waqf system in the Sancak region where examples of the Ottoman period’s waqf system can be seen. Some properties such as shops, inns, baths, mills, farms and lands were consecrated for the maintenance of these waqfs.

In the introduction part of our study, general information was given about the Sancak region. In the first section, information about waqf and the waqf types, in the second section the waqfs established in the Serbian side of Sancak region, in the third section the waqfs established in the Montenegrin part of Sancak region and in the fourth section work of arts and information about officers have been presented.

Keywords: Sancak, Novi Pazar, Waqf, Charter of waqf, Ottoman

KISALTMALAR

age	:Adı geen eser
agm	:Adı geen makale
agt	:Adı geen tez
bkz	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:Cilt
ev.	:eviren
D	:Defter
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	:Editör
EV.MKT	: Evkaf Mektûbî Kalemi
EV.MH:	Evkaf Muhasebe
EV.MKT.CHT:	Evkaf Mektûbî Kalemi Cihat
EV.THR	: Evkaf Tahrirat
f	:Fasikül
H	:Hicri
haz	:Hazırlayan
İA	:Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
KKA	: Kuyûd-u Kadîme Arşivi
M	:Miladi
s	:Sayfa
S	:Sayı
Sr	:Sıra
TK	:Tapu Kadastro
TTD	:Tapu Tahrir Defteri
TTK	:Türk Tarih Kurumu
VD	:Vakıflar Dergisi
VGMA	:Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay	:Yayınları
yy	:Yüzyıl

HARİTALAR / TABLOLAR / RESİMLER

HARİTALAR

Harita 1: Balkan Siyasi Haritasında Sancak Bölgesi s.2.

Harita 2: Sancak Bölgesindeki Şehirler, s.3.

Harita 3: 1877-1878 seneleri Balkanlar Haritasında Sancak Bölgesi, s.8.

Harita 4: Yenipazar'da bazı vakıf eserlerinin konumları, s.67.

TABLolar

Tablo 1: Kaydı tespit edilebilen vakıfların şehirlere ve hizmet alanlarına göre dağılımı, s.32.

Tablo 2: 164 ve 462 numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Yenipazar Vakıfları, s.52.

Tablo 3: Hüseyin Paşa Camii Vakfının Bir Yıllık Muhasebesi, s.76.

Tablo 4: Vakıf Kayıtlarının yüzyıllara Göre Dağılımı, s.83

RESİMLER

Resim-I : Sancak Bölgesi Bayrağı, s.112.

Resim-II : Yenipazar'ın Genel Görüntüsü 1976 yılı, s.112.

Resim-III: Taşlıca'da Hüseyin Paşa Camii, s.113.

Resim-IV: Yenipazar'da, İsa Bey Hamamı, s.113.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
ŞEKİLLER / TABLOLAR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ.....	1
A. SANCAK BÖLGESİNİN COĞRAFİ KONUMU VE NÜFUS YAPISI.....	1
B. OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRDİKTEN SONRA SANCAK BÖLGESİ.....	5
C. YENİPAZAR SANCAĞINDAKİ VAKIF ESERLERİ.....	9

I. BÖLÜM

VAKIF, VAKIF ÇEŞİTLERİ ve VAKIFLARIN ETKİLERİ

A. VAKFIN TANIMI VE MAHİYETİ	12
B. VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	17
1. Mevkûfâtı Menkul ve Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar.....	17
a. Menkul Oluşu Bakımından Vakıflar.....	17
b. Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar.....	19
2. Yararlananlar Açısından Vakıflar.....	19
a. Hayri Vakıflar.....	19
b. Akar Vakıflar.....	20
c. Evladiyelik Vakıflar.....	20
d. Avarız Vakıfları.....	21
3. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar.....	22
a. Sahih Vakıflar.....	22
b. Gayri Sahih Vakıflar.....	22
4. Yönetimleri Bakımından Vakıflar.....	23
a. Mazbut Vakıflar.....	23
(1) Selâtin Vakıfları.....	23
(2) Mütevellisi Kalmayan Vakıflar.....	23
(3) İdaresi Zabtedilen Vakıflar.....	23

b. Mülhak Vakıflar.....	24
c. Müstesna Vakıflar.....	24
(1) Eizze Vakıflar.....	24
(2) Guzat Vakıflar.....	24
5. Kiraya Verilmeleri Bakımından Vakıflar.....	24
a. İcare-i Vahideli (Tek Kiralı) Vakıflar.....	25
b. İcareteynli (İki Kiralı) Vakıflar.....	25
c. Mukataalı Vakıflar.....	25
d. Gedik.....	25
C. VAKIFLARIN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK HAYATA ETKİLERİ.....	26

II. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNDEKİ VAKIF ESERLERİ VE VAKIF GÖREVLİLERİ

A. VAKIF KAYITLARINDA YER ALAN VAKIF ESERLERİ.....	28
1. Cami.....	28
2. Mescit.....	28
3. Medrese.....	29
4. Mektep.....	30
5. Tekke, Zaviye ve Dergâh	31
B. SANCAK BÖLGESİ VAKIFLARINDAKİ GÖREVLİLER.....	33
1. İdari Görevliler.....	34
a. Câbî	34
b. Nâzır	34
c. Mütevelli.....	35
2. Dini Hizmet Görevlileri.....	36
a. Aşırhân.....	36
b. Cüzhân ve Eczâhân.....	36
c. Hatip.....	37
d. İmam	38
e. Kâri.....	39
f. Muallim.....	40
g. Müezzin.....	40

h. Sermahfil.....	41
i. Şeyh.....	41
j. Vâiz.....	41
k. Zaviyedâr.....	42

III. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNİN SİRBİSTAN TARAFINDA KURULAN OSMALI VAKIFLARI

A. PREPOL’DE KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	43
1.Dini Hizmet Vakıfları.....	43
a. İbrahim Kethuda Camii Vakfı	43
b. İbrahim Paşa Camii Vakfı.....	43
c. Mahmut Ağa Camii Vakfı	44
d. Sinan Efendi Camii Vakfı.....	45
2. Sosyal Hizmet Vakıfları.....	45
a. Mehmet Paşa Cisri Vakfı.....	45
b. Mirahûr Süleyman Ağa ibn-i Mürüvvet Ağa Vakıfları	45
B. PRİBOY’DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	46
1.Dînî Hizmet Vakıfları	46
a. Priboy Nahiyesi Camii Vakfı	46
b. Hasan Ağa İbn-i Mustafa Camii Vakfı.....	47
C. SENİÇE’DE KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	48
1. Dînî Hizmet Vakıfları	48
a. Cavik Mahallesi Camii Vakfı.....	48
b. Sultan IV. Murat Han Camii Vakfı.....	48
c. Pertavniyal Valide Sultan Camii Vakfı.....	48
d. Zenbil Efendizâde el-Hac Ahmet ve İbrahim Ağalar ile Mustafa Efendi Mescidi Vakfı.....	49
D. YENİPAZAR’DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	50
1. Dînî Hizmet Vakıfları	50
a. Ahmet bin Abdullah Mescit ve Köprü Vakfı.....	50
b. Ahmet Voyvoda Mescidi Vakfı.....	50
c. Ahmet Paşa Camii Vakfı.....	50

d. Ak İlyas Mescidi Vakfı.....	51
e. Bölük Ahmet Mescidi Vakfı	51
f. Çelebiverdi Mehmet Ağa Camii Vakfı.....	51
g. El-Hacc Hayrettin Camii Vakfı.....	54
h. El-Hacc Hürrem Camii Vakfı	54
ı. Ferhat Paşa Camii Vakfı.....	54
i. Hasan Çelebi Mahallesi Camii Vakfı.....	55
j. Hasan Efendi Camii Vakfı.....	55
k. Hayrettin bin İlyas Mescidi Vakfı.....	55
l. Hoşkadem Voyvoda Mescidi ve Cüz Muallimhânesi Vakfı.....	56
m. İsa Bey Camii ve İmareti Vakfı.....	56
n. İshak bin Abdullah Mescidi ve Muallimhânesi Vakfı.....	57
o. İskender Çelebi Mescidi ve Muallimhânesi Vakfı	57
ö. İskender Subaşı Mescidi Vakfı.....	58
p. İsmail Paşa Camii Vakfı.....	58
r. Kapıcıbaşı Hamza Bey Camii Vakfı.....	59
s. Maden Sinan Camii Vakfı	59
ş. Molla Hacı Ömeroğlu Ali Camii Vakfı.....	60
t. Müezzîn Hoca Camii Vakfı.....	60
u. Osman Paşa Camii Vakfı.....	61
ü. Silahtar Ahmet Bey Mescidi ve Zâviyesi Vakfı.....	61
v. Sinan Bey Camii Vakfı.....	62
y. Sinan Mahallesi Mescidi Vakfı.....	62
z. Yenipazar Kalesi Camii Vakfı	63
2. Eğitim Vakıfları.....	63
a. Derviş Bey Mektebi Vakfı.....	63
b. Hayyat Hacı Ali Veledi Balaban Muallimhâne ve Cisri Vakfı.....	63
c. Hüseyin Ağa Muallimhânesi Vakfı.....	63
d. Sinan Bey Medresesi ve İmareti Vakfı.....	63
e. Nakşibendî Tarikatı Dergâhı Vakfı	64
f. Yenipazar Muallimhâne Vakfı.....	64
3. Sosyal Hizmet ve Akarât Vakıfları.....	64
a. Afife Hâtûn Çiftigân Vakfı.....	64
b. Hunlu Ali Ağa Akarât Vakfı.....	65

c. Mevlânâ Hüsrev Çelebi Vakfı.....	65
d. Sarraf Yusuf bin Abdullah Vakfı.....	65
e. Sofî Ahmet Vakfı.....	65
(1) Gülşah Hatun bint-i Abdullah Vakfı.....	65
(2) Yusuf veled-i Abdullah Vakfı.....	66
4.Nukud Vakıfları.....	66
a. Müderris Halil Efendi Nukudu Vakfı.....	66
b. Süleyman Efendi İbn el-Hacc İsmail Efendi Nukudu Vakfı.....	66
D. YENİ VAROŞ'TA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	68
1. Dînî Hizmet Vakıfları.....	68
a. İskender Paşa Camii (Serbevvâbîn Mehmet Ağa Camii) Vakfı.....	68

IV. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNİN KARADAĞ TARAFINDA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

A. AKOVA'DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	69
1. Dînî Hizmet Vakıfları.....	69
a. Başlıdere Hoca Mahallesi Camii Vakfı.....	69
b. Fethiye (Ahmet Ağa) Camii Vakfı.....	69
c. Hamidiye Camii Vakfı.....	69
d. Hazinekar Mehmet Ağa Camii Vakfı.....	70
B. BERANE'DE KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	70
1. Dînî Hizmet Vakıfları.....	70
a. Berane Camii ve Mektebi Vakfı.....	70
2. Sosyal Hizmet ve Akarât Vakıfları.....	70
a. Pertavniyal Valide Sultanın Çiftligân Vakfı.....	70
C. PLAV'DE KURULAN VAKIFLAR.....	71
1. Dînî Hizmet Vakıfları.....	71
a. Sultan Ahmet Han Camii Vakfı.....	71
b. Sultan Mustafa Han Camii Vakfı.....	71
c. Seyyid Baba Camii Vakfı.....	71
2. Eğitim Vakıfları.....	72
a. Gosine Medresesi Vakfı.....	72
b. Başta Karyesi Tekke Vakfı.....	72

D. TAŞLICA'DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI.....	72
1. Dînî Hizmet Vakıfları.....	72
a. Mustafa Bey Camii Vakfı.....	72
b. Hüseyin Paşa Camii Vakfı.....	74
c. El-Hac Hasan Camii Vakfı.....	76
d. Mısri Ahmet Bey Cami Vakfı.....	77
2. Nukud Vakıfları.....	77
a. Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Salih Nukudu Vakfı....	77
b. Hacı'nın Raşit Ağa ibn-i Abdullah Nukudu Vakfı.....	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	91
Belge I: Hacı'nın Râşid Ağa ibn-i Abdullah Nukûdu Vakfı Vakfiyesi.....	91
Belge II: Derviş Ağa ibni Süleyman ve İbrahim Ağa ibni Salih Nukudu Vakfı Vakfiyesi.....	93
Belge III: Afife Hâtun Çiftligân Vakfı Vakfiyesi.....	95
Belge IV: Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı Vakfiyesi.....	97
Belge V: Mehmed Paşa Vakfı Vakfiyesi.....	100
Belge VI: Mirahûr Süleyman Efendi ibn Müruvvet Ağa Vakfı Vakfiyesi.....	104
Resim I: Sancak Bölgesi Bayrağı.....	112
Resim II: Yenipazar'ın Genel Görüntüsü.....	112
Resim III: Taşlıca'da Hüseyin Paşa Camii.....	113
Resim IV: Yenipazar'da İsa Bey Hamamı	113

GİRİŞ

A. Sancak Bölgesinin Coğrafi Konumu ve Nüfus Yapısı

Coğrafi Konum; Sancak¹ bölgesi, Kuzeyde Sırbistan, güneyde Arnavutluk, güney doğuda Kosova, güney batıda Karadağ ve batıda Bosna Hersek’le sınırları çevrili beş ülke ile komşu olan, Balkanlar’ın merkezinde, Sırbistan ile Karadağ arasındaki dağlık alanda bir çok etnik yapıyı içinde barındıran bir bölgedir.²

Diğer bir ifadeyle Sancak bölgesi, Sırbistan ile Karadağ’ı ayıran, Kosova ile Bosna Hersek’i birleştiren ve Arnavutluk ile komşu olan, Osmanlı döneminde teşekkül etmiş, tarih boyunca coğrafi, idari ve kültürel olarak varlığını ve ayrılığını korumuş idari bir bölgedir.³ Sancak bölgesi, Karadağ Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan edip resmen Sırbistan Cumhuriyeti’nden ayrılmasıyla kuzey ve güney olarak iki kısma bölünmüştür.⁴ Kuzey Sancak bugünkü Sırbistan’ın güneybatısını oluşturmakta olup tamamen Sırbistan’ın idaresindedir. Güney Sancak ise, Karadağ Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır. Bölgenin tamamı ise Sancak adıyla anılmaya devam etmiştir.⁵

Sancak bölgesi, diğer adıyla Yenipazar Sancağı, coğrafi konumu itibariyle Osmanlı Devleti için her zaman önem arz etmiştir. Bunun sebebi, Bosna-Hersek ile diğer Osmanlı toprakları arasında bir köprü görevi görmesidir.⁶ Tarihî süreç içerisinde Doğu Avrupa ile Batı Avrupa’yı birbirine bağlayan konumu ve Adriyatik’e açılan kapının kavşak noktası olması özelliğiyle önemini hep

¹ Sancak, kelime olarak bayrak, tuğ ve özellikle toprağa dikilen, bir anıtın veya geminin üstünde devamlı dalgalanan ve bir sembol bildiren flama anlamındadır. Osmanlı Devleti’nde bir idari bölge veya gelir getiren has gibi anlamlarda kullanılmıştır. Arapçada “livâ” ve “râye” kelimeleri hem sancak hem bayrak anlamını taşımaktadır. Eyaletler sancak, kaza, nahiye ve köylerden oluşur. Kaynak: İlhan Şahin, “Sancak” *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, s. 99-102.

² Ayşe Yazar Yüksel, “Osmanlıdan Günümüze Sancak Bölgesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010, s. 2.

³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sancak>, Erişim tarihi: 27.12.2014.

⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu, “Sırbistan” *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s. 121-126.

⁵ Muhammed Aruçi, “Sancak” *DİA*, C.36, İstanbul, 2013, s. 99-102.

⁶ *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1314 Hicrî Senesi (1896)*, İstanbul, 2000, s. 253.

korumuştur.⁷ Sancak bölgesi, 8.687 km² yüz ölçümüne sahiptir. Bunun 4.499 km²'lik kısmı Sırbistan'da, 4.188 km²'lik kısmı ise Karadağ'dadır. Sancak bölgesi, Sırp tarihinde "Raška", Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce "Yenice Pazar" daha sonra "Yenipazar" olarak adlandırılmıştır. Sancak bölgesinin merkezi Yenipazar⁸ şehridir. Bunun için Osmanlı döneminde Sancak Bölgesi "Yenipazar Sancağı" olarak adlandırılmıştır. Bir tek Yenipazar Sancağı günümüze kadar "Sancak" adını bir bayrak gibi taşımaktadır.⁹ Sancak bölgesinin merkezi Yenipazar şehridir. Tarihî bir şehir olan Yenipazar şehri Sırbistan Halk Cumhuriyeti'nin güneyinde, Raška nehrinin Yoşanitsa nehri ile birleştiği yerde,¹⁰ Belgrad'ın 280 km. güneyinde, Belgrad'ı Adriyatik sahiline bağlayan kara yolu üzerindedir.¹¹

Harita 1: Balkan Siyasi Haritasında Sancak Bölgesi

⁷ *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru, Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları*, (ed. Ümmühan Özkan), Mavi Ofset, İstanbul, 2008, s. 324.

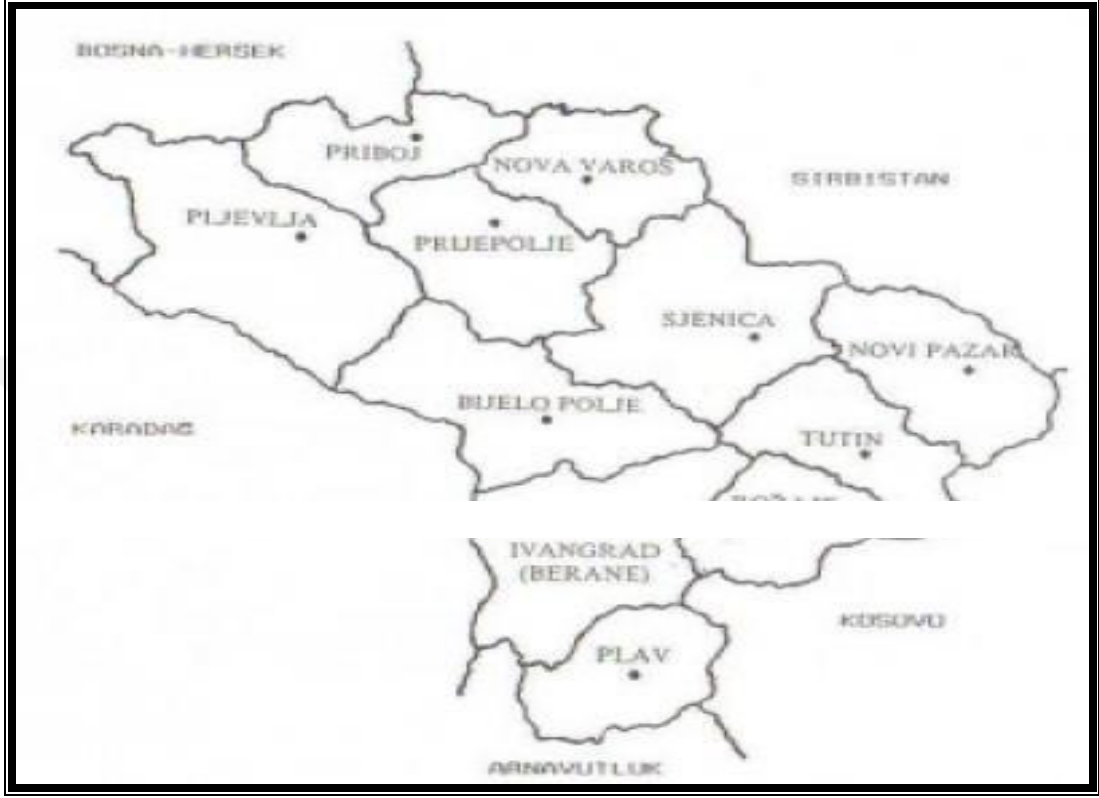
⁸ Yenipazar, ticaret yollarının kesişme noktası ve bir pazar mahallidir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde; şehrin Sultan Fatih zamanında kurulmaya başlandığını ve XVII. asırda meşhur bir şehir olduğundan bahsetmektedir Rumeli, Bosna, Belgrad eyâletlerinin ortasında ve yedi nehirle çevrili olduğunu, 40-50 mahallesinin bulunduğunu ve burada 3000 ev, 1100 dükkan ve 2 hamamın yer aldığını ifade etmektedir. *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, C.V, s.544-546; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (3.Kitap)*, Seçil Ofset, İstanbul, 2000, s.317.

⁹ Yazar Yüksel, *agt*, s. 22.

¹⁰ Nazif Hoca, "Yeni Pazar" *İA*, C.13, MEB Basımevi, İstanbul 1986, s.395-399.

¹¹ Aruçi, "Yenipazar" *DİA*, C.43, İstanbul 2013, s.468-471.

Sancak bölgesinde toplam onbir şehir vardır. Bunlardan Akova, Berane, Taşlıca, Plav ve Rojaye¹² şehirleri Karadağ'da; Prepol, Priboy, Seniçe, Yenipazar, Yeni Varoş ve Tutin¹³ şehirleri Sırbistan sınırları içerisinde yer almaktadır.¹⁴

Harita 2: Sancak bölgesinde yer alan şehirler.¹⁵

Nüfus Yapısı; Sancak bölgesi, birçok etnik grubun birarada yaşadığı bir bölgedir. Nüfusun çoğu Boşnak, Sırp, Arnavut, Karadağlılardan oluşmaktadır. Müslüman halk, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Tatarlar ve Türklerden meydana gelmiştir.¹⁶

¹² Rojeye, Karadağ'ın kuzeydoğusunda yer alır. Karadağ'daki Boşnak topluluğunun merkezi konumundadır. Günümüzde nüfusu 22.000'dir. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ro%C5%BEaje>. Erişim tarihi:19.11.2014. 1585 tarihinde Rojaye 8 Hristiyan evden oluşan küçük bir köydür. İbriç, *agt*, s.14.

¹³ Tutin, Sırbistan'ın güneybatısında, Sancak bölgesindeki bir kasaba ve belediye merkezidir. İdari olarak Batı Sırbistan bölgesinin Raška ilçesi sınırları içinde yer alır. Alanı 742 km² dir. Halkın büyük çoğunluğu Boşnaktır. 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre 30.770 kişi yaşamaktadır. Merkez nüfusu ise 9.953'tür. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tutin> (2011 Nüfus Sayımı, Sırbistan Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü, Belgrade, 2011, s. 60. Erişim tarihi: 09.11.2013.)

¹⁴ Hacısalihoglu, *agm*, s.121-126.

¹⁵ <http://bosnakmedya.blogcu.com/sayfa/8>, Erişim tarihi: 10.11.2016.

¹⁶ Kahramanyol, *age*, s. 53.

Osmanlı döneminde Yenipazar'da 276 hane vardır. Bunlardan 75 hanenin (380 kişi Müslümanlara), 201 hanenin (1000 kişi Hristiyanlara) ait olduğu görülmektedir. 1911'deki nüfus sayımına göre Yenipazar şehrinde 13.847 kişi yaşıyordu ve bunların 12.304'ü Müslüman, 1543'ü Hristiyan'dı. Müslümanların nüfus içindeki oranı % 84'e çıkmıştır. Sancak bölgesi çok göç vermiş bir bölgedir. 1912 yılında Yenipazar Osmanlı devletinden ayrılınca 40.000'i aşkın Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir.¹⁷ Türkiye-Yugoslavya arasında 1938 yılında imzalanan antlaşmaya göre 40.000'i aşkın Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir. 1990'daki çözülmenin ardından Sırbistan'da kalan en önemli Müslüman yerleşim bölgesi Sancak bölgesidir. Bölgede yaşayan Müslümanların büyük çoğunğu Boşnaklardan oluşmaktadır. 1991 yılından itibaren yaşanan savaşlar sebebiyle Sancak bölgesinden 100.000 civarında Müslümanın göç ettiği sanılmaktadır. Son dönemde Sancak bölgesinin en önemli şehirleri olan Yenipazar, Tutin ve Senice'de Müslümanların nüfusa oranı % 70'ten fazladır.¹⁸ Sancak Bölgesinin nüfusu, 2002 yılı verilerine göre 530 bin'dir. Bunun; % 67'sini (353.350) Boşnak Müslümanlar, % 33'lük kısmını ise (176.650) Sırp-Karadağlı ve Arnavutlar oluşturmaktadır. Boşnakça, Sırpça ve Arnavutça dilleri konuşulmaktadır. İslâm ve Hristiyanlık yaygındır.¹⁹ Yenipazar'ın nüfusu 2011 verilerine göre 109.327 kişidir.²⁰

Sancak bölgesinin merkezi Yenipazar'da dinî eğitim veren bir medrese, İslâm Akademisi (İlahiyat Fakültesi) ve bir özel üniversite yer almaktadır.²¹ İslâmî kültür özellikle şehirlerde, bugünkü Karadağ'ın dağlık iç kesiminde Osmanlıların kurduğu yerleşim yerlerinde yoğunlaşmıştır. Bu yerler, Taşlıca²² ve Akova'dır.²³

¹⁷ Aruçi, "Yenipazar", *DİA*, C.43, s. 468-471.

¹⁸ Hacısalihioğlu, *agm*, s.121-126.

¹⁹ *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru...*, s.324.

²⁰ 2011 Nüfus Sayımı Sonuçları, Sırbistan Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü, Belgrade, 2011, s.58, Erişim tarihi: 09.11.2016.

²¹ Hacısalihioğlu, *agm*, s.121-126.

²² Taşlıca ile ilgili Kâmûs el-A'lâm'da şu bilgiler yer almaktadır: "Taşlıca, Kosova Vilayeti'nde, Yenipazar'ın 110 km. kuzeybatısında ve Dirine nehrine tabi Çefutina nehri üzerinde Taşlıca sancağı'nın merkezi bir kasabadır. Etrafı dağlar ve tepelerle çevrili güzel ve bereketli bir ovada bulunur. 3000 kadar nüfusu, 7 câmi şerifi, 1 rüştiye, ve birkaç ibtidâiye mektebi, bir rum kilisesi, bazı eski eserleri ve bir kütüphaneyi barındıran bir manastırı vardır. Askeri ve ticaret yönüyle önemli bir yere sahiptir. Batısında Romalılar zamanında kalma bir kasaba harabeleri vardır. Taşlıca Kazası aynı isimli sancağın merkezi kazası ve bu sancağı oluşturan iki kazadan biri olup, livânın Kuzey Batı kısmından ibârettir. Kaza 53 köyden oluşmuştur. 23.045 nüfus ikamet etmektedir. Bunlar Müslim ve Rum mezhebine tâbi Hristiyanlardan oluşmaktadır. Taşlıca Sancağı, Kosova Vilayetini oluşturan 5 sancaktan biri ve en kuzeybatısında bulunanıdır. Kuzeyinde Bosna, güneybatı yönüyle Karadağ, güneyinde İpek, doğusunda Yenipazar Sancaklarıyla sınırlıdır. Küçük bir sancak olup merkez kazasıyla Prebol kazasından oluşmuştur. Taşlıca Sancağı, 73 köyden meydana gelmiştir. 32.080'i Müslüman olmak üzere 39.389 nüfusu vardır. Arazisinin çoğu dağlık ise de verimli bayır ve ovaları vardır. Taşlıca sancağı Dirine nehri havzasında olup, Târe çayı Karadağ hududunu ayırdığı gibi Lim

B. OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRDİKTEN SONRA SANCAK BÖLGESİ

Sancak bölgesi, 15. yy.'dan öncesi dönemde, Boşnak, Karadağlı ve Sırp beyleri arasında çekişme konusu olmuş ve uzun süre Raška Sırp Devleti'nin elinde bulunmuştur. Osmanlı Devletinin fethinden önce bu topraklar, Türk akıncı beylerinden İshak Bey'in ve oğlu İsa Bey'in siyasi ve askeri faaliyetlerine zemin teşkil etmiştir.²⁴

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Sırp Despotu George Brankoviç'ten vergi vermesini istemiş, Brankoviç bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet 1454 yılında Sırp bağımsızlığına son verecek seferlerden ilkinin gerçekleştirmiştir. Böylece, Sırp'ların "Raška" diye ifade ettiği, Sancak bölgesi Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığı ve İshak Bey'in oğlu İsa Bey'in²⁵ uç beyliği döneminde Bosna'nın fethinden önce fethedilmiştir. 1455 yılında Sırbistan üzerine düzenlenen ikinci seferle Belgrad hariç tüm Sırbistan fethedilmiştir.²⁶

Sancak bölgesi fethedildikten sonra, Osmanlı Devleti tarafından Avrupa içlerine yapılan akınlarda hem bir üs hem de ticaret yollarını koruyan ve besleyen bir merkez olmuştur. İsa Bey tarafından bu bölgede "Yenipazar", diğer adıyla "Yenice-i Pazar" şehri kurulmuştur.²⁷ Yenipazar, 1463 yılına kadar bir uç bölgesi olarak kalmıştır. Bosna'nın fethiyle birlikte Yenipazar Sancağı kurulmuş ve Bosna

nehri de Sancağın doğu tarafında ve Çuhûtime Çayı da sancağın ortasından ve merkezinin içinden akmaktadır. Bu nehirler dökülmek üzere birçok dereleri vardır. Toprağı verimli ise de usulüne uygun ziraat yapılamadığından fazla istifade edilememektedir. Yetişen başlıca ürünler: buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve benzerleridir. Ormanları çok olup %80'i çam diğerleri meşe, gürgen vesairelerdir. Hayvanatı çok olup zararsız cinslerindendir. Ahalisinin kısmı azamisi Boşnak ve bir miktarı Arnavut olup, bu iki lisan kullanılır." Şemsaddin Sami, *Kâmûs el-A'lâm*, C.IV, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311/1894, s. 2986.

²³ Nenad Moacanin, "Karadağ" *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.384-385.

²⁴ Kahramanyol, *age*, s. 49.

²⁵ Gazi İsa Bey, (ö. 1476), Üsküp Sancak beyi İshak Bey'in oğludur. 15. yüzyıl ortalarında yaşamış Osmanlı uç beyidir. Üsküp ve Bosna uç beyi olarak görev yapmıştır. Yaptırdığı eserlerle şehrin imarına büyük katkıda bulunan İsa Bey, "Saraybosna'nın kurucusu" olarak anılır. Babasının 1444'te ölümü üzerine Semendire Beyliğini üstlenmiş, Edirne-Segedin Antlaşması ile Semendire Sırp'lar'a bırakılınca Üsküp'e dönmüştür. İshak Bey, II. Murad döneminde Varna ve II. Kosova savaşlarında yararlılık göstermiştir. II. Mehmed döneminde kardeşi Mustafa Bey ile birlikte Sırbistan ve Bosna bölgelerinde akınlar yapmış, II. Mehmed'in Belgrad Kuşatması'nda yararlılık göstermiştir. Bosna'nın ilk sancak beyi olarak görevlendirilmiştir. Yenipazar, İsa Beye has olarak verilmiştir. 1455'te ilk sayımı yaptırarak bölgeyi tapu defterine kaydettirmiştir. Gelirinin büyük kısmını hayır işlerine sarf eden İsa Bey, cami, mescid, kervansaray, zaviye, medrese, su kemerleri yaptırdı. Yeni Pazar ve Saraybosna şehirlerinin kurulmasında yaptırdığı eserlerle önemli rol oynadı. Mezarının yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte Saraybosna Hünkâr Camii bahçesinde yer alan ve mezar taşında yazı bulunmayan mezarlardan birinin ona ait olduğu sanılmaktadır. Kaynak:

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0shako%C4%9Flu_%C4%B0sa_Bey Erişim tarihi: 10/11/2016.

²⁶ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (çev. Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul 1999, s.134.

²⁷ Aruçi, "Sancak", s.99-102.

Eyaletine bağlanmıştır.²⁸ 1485 yılında Zeâmet-i Yenice-i Pazar iken 1488 yılında İsa Bey tasarrufunda mirlivâ hâssı²⁹ olmuştur. Hâsılı 32.369 akçedir.³⁰ 1683' yılına gelindiğinde Sırp'ların Viyana yenilgisinden sonra Yenipazar, hücumlara maruz kalmış, Osmanlılar da şehri yeniden imara çalışmışlardır. 1809'da Sırp'lar, yeniden Yenipazar'a girmişler ve şehri ateşe vermişlerdir. Bu yıkımlar 16. yy.dan kalma büyük yapıların ortadan kalkmasına yol açmıştır. 1865'te yeniden Bosna Vilayetine katılmış,³¹ 1877 yılında da Kosova Vilâyetine bağlı bir sancak olmuştur.³² 1881-1909 yılları arasında bölgedeki savaşlar Yenipazar bölgesinden büyük göçlere sebep olmuş, ticari ve iktisadi hayat gerilemiş, nüfus azalmıştır.³³

Şemsettin Sami'nin Kâmûs el-A'lâm adlı eserinde Yenipazar'la şu bilgiler yer almaktadır; “Bosna ile Kosova vilayeti arasında, Doğusunda Sırbistan, batısında Karadağ vardır. Öncei Bosna vilayeti içindeyken daha sonra Kosova vilâyeti içinde bir sancak olmuştur. Yüzölçümü 7350 ve ahali 153.000 kişidir. Bunların yarısı Müslüman yarısı Hristiyan'dır. Müslümanlar Boşnak ve Arnavut'tur. Ve iki lisan konuşulur. Nehri İbar nehri'dir. İkincisi Lim nehri'dir. Toprağı verimli ise de uygun ziraat yerleri az olduğundan zahire ürünleri mahalli ihtiyacı karşılayamaz.”³⁴

Yenipazar Sancağı'ndan ilk kez 1578 yılında özerk bir birim olarak bahsedilmeye başlanmıştır. 1683 yılına gelindiğinde Sancak bölgesi üzerine Avusturya akınları artmış ve Sancak, Bosna Beylerbeyliğinden ayrılarak otonom bir bölge olarak ortaya çıktı.³⁵ 1737-1739 yıllarında Osmanlılar Ruslarla ve Avusturyalılarla savaşmıştır. Bu dönemde Avusturya ordusu Sırbistan'ı istila etmiştir.³⁶ 1788'de ilk sırp ayaklanmaları gerçekleşmiştir. 1829'de yapılan Edirne Anlaşması ile Sırbistan otonom bir bölge haline gelmiştir.³⁷

²⁸ İbriç, Sead, XIX. Yüzyılda Yenipazar Sancağı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004. s. 5.

²⁹ Hâss-ı mirlivâ; Osmanlı Devletinde has olarak nitelendirilen gelirler, başta padişah olmak üzere, beylerbeyi, sancakbeyi ve defterdar gibi önemli devlet görevlilerine tahsis edilirdi. Doğrudan devlet hazinesine alınan gelir kaynaklarına, tahrir defterlerinde hâssha-i pâdişah-ı 'âlempenah, havâss-ı hümayûn veya hâss-ı şâhî denilmektedir. Sancakbeyi hasları ise hâss-ı mirlivâ şeklinde ifade edilirdi. Ünal Taşkın, “269 Numaralı İcmal Defterine Göre Aclun”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, S.7, Aralık 2011, s. 251-257.

³⁰ Gökbilgin, *agm*, s. 247-285.

³¹ Aruçi, “Yenipazar” *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 468-471.

³² *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1304 Hicrî Senesi (1887)*, s. 121.

³³ Aruçi, “Yenipazar” *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 468-471.

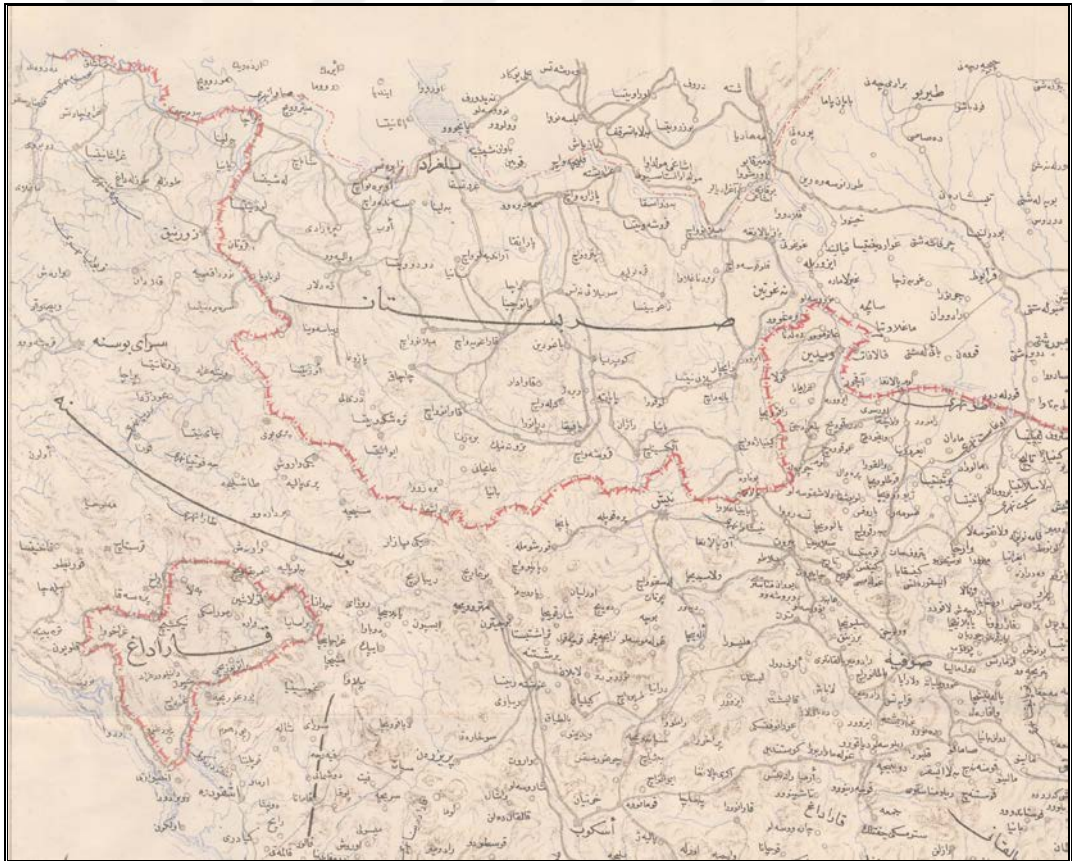
³⁴ Sami, *age*, C. VI, s. 4803.

³⁵ Murat Yılmaz, *Drina'nın Öbür Yakası Sancak kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, İstanbul, 2004, s. 392.

³⁶ Kahramanyol, *age*, s. 54.

³⁷ Yılmaz, *age*, s. 393.

1994 yılına gelinceye kadarki dönemde Sancaklılar birçok baskıya maruz kalmış, 60-80.000 arası Sancaklı yurtdışına göç etmek zorunda kalmıştır. Sancaklılar, Yugoslavya’da yapılan seçimleri boykot etmişler Sancak’ın özyönetimini gündeme getirmişlerdir. Aliya İzzetbegović, SBMM’nin Sancak’ın tek yasal temsilcisi olduğunu vurgulamıştır. Sırbistan’da yapılan 1996 seçimlerinde Süleyman Uglanın Sancaklılar tarafından milletvekili seçildi. 1999’da Sancak’ın özerkliğini duyuran yeni bir memorandum kabul edildi. 2002 yılında Yugoslavya tarihe karıştı ve Sırbistan Karadağ Devleti ilan edildi. SBMM 13 yıl sonra resmen Sırbistan Karadağ Devletince tanındı.⁴⁶ Karadağ Cumhuriyeti 2006 tarihinde bağımsızlığını ilan edip Sırbistan Cumhuriyetinden ayrılınca Sancak bölgesi de resmen ikiye ayrılmış oldu. Sancak Meclisi, organize ettiği referandum ve yayınladığı memorandumlarla Sancak’ın özerklik taleplerini gündeme taşımaya devam etmektedir.⁴⁷

Harita-3: 1877-1878 seneleri Balkanlar Haritasında Sancak Bölgesi⁴⁸

⁴⁶ Yılmaz, *age*, s. 398.

⁴⁷ **Balkanlarda Gelecek Tasavvuru...**, s. 324.

⁴⁸ Merhum Süleyman Paşa tarafından çizilen ve 1877-1878 Rus Harbi senelerini kapsayan bir haritadır. *Askeriye Mecmuası*, İstanbul Askeriye Matbaası 1926, S. 69.

C. YENİPAZAR SANCAĞINDAKİ VAKIF ESERLERİ

1516 yılında Yenipazar'da 8 müslüman mahallesi vardı. Bu mahalleler isimlerini vakıf eserlerinden almaktadır. Bu mahalleler; Kapıcıbaşı, Voyvoda Hamza, Voyvoda Ahmet, Ak-İlyas ve İsa Bey mahalleleridir. 180 dükkan, bir çok hamam ve imarethane bulunuyordu. Bunların mülkiyeti 22 yi bulan vakıflara aitti.⁴⁹

1528 tarihli Tahrir Defterlerindeki kayda göre Yenipazar'da; 2 cami, 8 mescit, 2 tekke, 2 imâret, 4 mekteb/muallimhane, 1 medrese, 2 hamam, 3 kervansaray, 294 dükkan, 2 köprü, 11 değirmen ve 3 fırın vakfedilmiştir.⁵⁰ 1540 tarihli vakıf kayıtlarında Yenipazar'da 22 vakfın yer aldığı kayıtlıdır. Bu vakıflara ait 2 cami, 6 mescit, 2 imâret, 2 hamam, 1 kervansaray, 1 medrese, 3 mekteb ve 156 dükkan bulunmaktadır.⁵¹ Evliya Çelebi'nin 1660 yılında kaleme aldığı Seyahatnamesi'nde Yenipazar'da vakıf eseri olarak; Altun Alem Camii, Gazi İsa Bey Camii, Hacı Muhterem Camii ve Taşköprü Camii ile 2 tekke 11 mescit, 5 medrese, 1 dârülhadis, 11 mektep; akar olarak birkaç han, 1100 dükkan, 1 bedesten, 2 hamam; biri İsa Bey'e ait 2 imâret bulunduğu yer almaktadır.⁵² İsa Bey, Yenipazar'da 1 garnizon binası, 1 cami, imâret, hamam, 1 kervansaray ve masrafları için 50-60 dükkan vakfetmiştir.⁵³

Zamanında 35'i bulan camilerden günümüze sadece 17 tanesi kalabilmiştir. Mevlânâ Muslihiddin tarafından 1550 tarihinde yaptırılan Altun Alem Camii eski çarşının kenarında hizmet sunmaya devam etmektedir. 1561'de Hacı Ömer'in yaptırdığı Bor Camii savaş tahribatı sonrası restore edilmiştir. 1836'da Mütesellim Eyup Paşa Camii, Molla İbiş Camii, Arap Camii (1528), Türk Hamamı (1489) ve Yenipazar kalesi gibi eserler mevcudiyetini devam ettirmektedir. İsa Bey Camii 1938'de yıktırılmıştır. Yenipazar'daki vakıf eserlerin çoğu 17., 18. ve 19. yy.'da yaşanan yangınlar, sel felâketleri ve savaş tahribatı ile yok olmuştur.⁵⁴

Yenipazar'da XVII. yy.da 23 cami ve mescit bulunmaktaydı. 5 medrese, her camide bulunan mektepten başka 11 sıbyan mektebi ve 2 tekkesi bulunmaktaydı. Biri İsa Bey'e ait olmak üzere 2'de imâreti bulunmaktaydı.⁵⁵

⁴⁹ Muşoviç, *age*, s. 58.

⁵⁰ Oruç, *agm*, s. 170.

⁵¹ Aruçi, "Yenipazar" *DİA*, C.43, s. 468-471.

⁵² *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, C.V, s. 544-546; Aruçi, *agm*, s. 468-471.

⁵³ Hoca, *agm*, s. 395-399.

⁵⁴ Aruçi, "Yenipazar", s. 468-471.

⁵⁵ Tuğlacı, *age*, s. 407.

1882 tarihli Salnameye göre de, Yenipazar'da toplam 52 cami, 3 medrese, 3 rüşdiyye mektebi, 4 hükümet konağı, 1198 mağaza, fırın ve dükkan, 14409 hane, 5 hamam, 102 han, 1 hastahane, 3 kışla ve 1157 çeşme bulunmaktadır.⁵⁶

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Sancak bölgesinde yer alan diğer bir sancak Taşlıca Sancağıdır. Bu sancak iki kazadan oluşmuştur. Biri Taşlıca diğeri Prepol'⁵⁷dür. XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Taşlıca kaza merkezi olmuştur.⁵⁸ Taşlıca, Karadağ'ın kuzeybatı köşesinde, Bosna-Hersek'le sınır bölgede yer alır. 1866'da Bosna'ya, 1880'de Kosova vilayetine,⁵⁹ 1913'te Sırbistan Karadağ Cumhuriyetine/Yugoslavya'ya bağlanmış bir sancaktır.⁶⁰ Taşlıca, 17. yy.da yazılan Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre, şehirde 5 müslüman, 5 hristiyan mahallesi vardır. 6 adet cami, 2 medrese, 3 mekteb, 2 tekke, Hasan Paşa imâreti, 1 hamam, 3 han, 700 ev mevcuttur.⁶¹

Ayverdi eserinde, Yenipazar sancağı dâhilinde bulunan Taşlıca'da⁶² 15 cami, 3 medrese, 13 mekteb, 2 tekke, 1 imâret, 22 han, 1 hamam olduğunu ifade etmektedir.⁶³ Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre; Taşlıca'da on mahalle vardır. On mahallenin beşi Müslim ve beşi gayri Müslim mahalleleridir. 10 Camisi vardır. Hacı Hüseyin Camii Hacı Rıdvan Camii, Hacı Ali Camii, Odabaşı Camii, sonra Ahmet Bey Camii daha yenidir. Bu camilerin tamamı kalabalık cemaate sahip, aydınlık, süslü ve mamur camilerdir. Mahallelerinde mescitleri vardır. 2 adet medreseye 3 tane

⁵⁶ *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1300 Hicrî Senesi (1882)*, s. 136-137.

⁵⁷ Prepol'le ilgili olarak Evliya Çelebi Seyahatnamede; "Propel, eski zamanda büyük bir şehirdir. Fatih Mehmed Han Bosna vilâyetini feth etmeye giderken Hersekzâde Ahmed Paşa eliyle bu Pirepol şehri feth olunmuştur. Hâkim ve zabıtları birdir ve gayet güvenli kasabadır. Bu kasaba yukarı vakıftan bakımlı, süslü ve büyüktür. Valisi, kadısı ve hâkimi burada otururlar, Bu da Lim Nehri kenarında bir geniş çemen zar alanda kurulmuştur. Bu şehir içinde Mileşova Nehri akıp bu nehrin sağında solunda şehir olup köprüler ile geçilip bu şehir kenarında Mileşova Nehri hemen Lim Nehri'ne karışır. Bu şehrin dört tarafı dağlıktır. Bu kasabanın havası birazca yumuşaktır, yani ılıman hava olduğundan mahbûbeleri beğenilir. Halkı tamamen Arnavut esvabı gibi daracık çakşır ve serhatli çuka esvap giyerler, yine başlarında renkli çukadan kalpak giyip yine Boşnakça, Sırpça, Bulgarca, ve Latince konuşurlar. Genellikle taze yiğitleri baldırları çıplak gezip hepsi kılıç, pala ve pinyal şiş taşıyıp pürsilâh gezerler. Ara sıra kâfirin Kotur Kalesi tarafına çeteye gider gazi, korkusuz, cesur dilâver yiğitleri vardır." *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, s.545.

⁵⁸ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yay, İstanbul 1985, s. 397.

⁵⁹ *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1304 Hicrî Senesi (1887)*, s. 121.

⁶⁰ Sezan, *age*, s. 481.

⁶¹ Ayverdi, *age*, s. 428.

⁶² "Taşlıca, Hersek Sancağının merkezidir. Beyaz taşlı dağların ortasında, geniş yeşil bir ovanın içinde, kaynak bir su kenarında bulunduğundan bu şehre Taşlıca denmiştir. Taşlıca, Bosna Eyaleti'nde Hersek paşasının şehir merkezi olup padişah tarafından hâssı 1.100.515 akçedir. Tüm zeamet erbabı 24, timar erbabı 224, alaybeyisi, çeribaşısı, yüzbaşısı ve tüm cebel illeriyle 3.000 askeri olur. Paşası da 2.000 asker olur, sefer sırasında memur oldukları yerde bulunurlar. 150 akçe kazadır ve nahiyesi 70 köyden oluşur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafi, ayânı, sipah kethüdayeri, yeniçeri serdari, muhtesib ağası, şehir kethüdası, haraç ağası ve bâcdar ağası vardır. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi, Seyahatname*, (Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı), C.VI, YKY yay, İstanbul 2002, s. 548.

⁶³ Ayverdi, *age*, s.345.

çocuk mektebine sahiptir. 2 tane, tarikat erbabı dervişler için tekkeler bulunur. Hasan Paşa'nın aşevi imareti ile Hasan Paşa Camii'nin kible kapısı ardında bir hamam vardır. 3 tüccar hanı vardır. Hasan Paşa hanı önünde âb-ı hayat çeşmesi vardır. 200 kadar dükkan vardır, çoğu tufengci dükkanları ve sanat ehli dükkanlarıdır. Bu şehrin doğu tarafından Berezniçe pınarı doğup şehir içinde Tabahane Çarşısı'nda kullanılır, oradan nice un değirmenlerine uğrayıp yüzlerce bahçelere uğradıktan sonra ova içinde akarak Tihotine Nehri'ne karışır.”⁶⁴

Vakıf eserleri yönüyle önemli bir yer de Prepol'dür. Prepol, Sırbistan'ın güneybatısında, Taşlıca'nın 20 km. doğusunda Lim ve Mileşeva nehirleri üzerinde bir kasabadır.⁶⁵ Prepol, 1477 yılında 155 haneden oluşuyordu ve ispençesi 4.837 akçe⁶⁶ idi. 29.512 hâsıl ile mîrlivâ hâssı idi.⁶⁷ 17. yy.da Yenipazar'ın, 1880 yılında Taşlıca'nın bir Kazası iken 1913'te Sırbistan Cumhuriyetine bağlı bir Kaza haline gelmiştir.⁶⁸ 2011 yılındaki toplam nüfusu 37,059 kişidir.⁶⁹

Evliya Çelebi Prepol'ün, Lim nehrinin iki yakasında yer alan iki mahalleden oluştuğunu ve burada muhtelif hayrat eserleri ile akarlar bulunduğunu kaydetmiştir.⁷⁰ Seyahatnamede Prepol'le ilgili olarak; “Aşağıda şehri Mileşova Nehri'nin iki yakasında toplam 10 mahalledir, 4'ü gayri müslim ve 6 mahallesi Müslimlerdir. Toplam 4.80 adet tahta örtülü tamamen bağlı, bahçeli, donanımlı geniş kârgir yapı güzel hanelerdir, ama çoğunluğu tek katlı eski tarz güzel evlerdir. Bunlardan Budin Veziri İsmail Paşa Sarayı mükemmeldir. 10 adet camii vardır. Bunlardan Hüseyin Paşa Camii geniş ve kalabalık cemaatlidir, ama kapısı camiin bir köşesinde olup bir camiin kapısı böyle yapılmamıştır. Sonra Mileşova Nehri aşırı ağaç köprübaşında Veznedar Ağa Camii, bir mesiregâh ve çemenzâr yerde havadar bir camidir. Bu cami önünde bir ibretlik saat kulesi var. İbretlik Namazgah: Çeşit

⁶⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi, Seyahatname*, (Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı), C.VI, YKY yay, İstanbul 2002, s. 548.

⁶⁵ Ayverdi, *age*, s.149.

⁶⁶ Akçe; Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren bastırılan ve kullanılan gümüş para birimine denir. İlk akçe Orhan Gazi tarafından 1327 yılında bastırılmıştır. Bazı kaynaklara göre 3 akçe 1 paraya, 120 akçe 1 kuruşa, 100 kuruş da 1 liraya eşitti. 1687'de Osmanlı para birimi akçe kaldırılıp paralar, kuruş usulüne göre basıldı. Bu tarihten sonra akçe, sadece hesaplarda kullanılan bir para birimi haline geldi. Kuruşun küsuratı olarak da mangır denilen bakır para bastırıldı. İki mangır bir akçeye denkti. 1870'lerde ise kuruş yerini liraya bıraktı. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C3%A7e> Erişim tarihi: 10.11.2016.

⁶⁷ M. Tayyib Gökbiçin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları" *Belleten*, C. XX, S. 78, Nisan 1956, Ankara, s. 247-285.

⁶⁸ Sezan, *age*, s.596.

⁶⁹ <http://www.turkcebilgi.com/prijepolje>, Erişim tarihi: 01.07.2016.

⁷⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, Dersaadet: İkdâm Matbaası, İstanbul, 1305, s. 421; Ayverdi, *agm*, s.151-225.

çeşit büyük ağaçlar ile bezenmiş ve nice hoş kokulu ağaçlarla süslenmiş bir koyah gölgeli bayramlık musalladır. Mahalle mescitleri vardır, ama bunlardan Sokollu oğlu Hanının kapısı üzerinde olan güzel mescit bir hoş cami olmaya müsait bir zaviyedir. Başka Veznedar Zaviyesi meşhurdur. 3 adet medresesi vardır. 4 adet ebçed okuyan sıbyan mektepleri vardır ama ciğerköşeleri tamamen zabt edilmez yenilmez leventlerdir. 4 adet derviş tekkesi vardır. İki Halveti, biri Kâdirî biri de Bektaşî tarikatı tekkesidir. Bir hamam Veznedar Ağa'nın hayratıdır. 3 adet bekâr tüccar hanı vardır. Bunlardan donanımlısı çarşı içinde Sokollu Mehmed Paşaoğlu Kasım Paşa Hanı, mamurdur. Kapısı üzerinde bîr mescidi var. Ve bu han kapısı önünde sokak aşırı bir büyük havuzundan bütün namaz kılanlar abdest yenileyip bütün hayvanlar da berrak suyundan içip susuzluklarını giderirler. Tamamı 100 adet dükkanlardır, bedestenî yoktur.”⁷¹

Ayverdi'de eserinde Prepol'deki vakıf eserleri ile ilgili olarak; Prepol'de, 6 cami, 3 medrese, 6 mektep, 5 tekke, 6 han, 2 köprü bulunmaktadır.⁷² Şehirde bir kervansarayın ve Lim üzerinde bir köprünün Bosna Valisi Mehmed Kukaviç Paşa tarafından yaptırıldığı söylenmektedir, ifadelerine yer vermiştir.⁷³

Prepol'ün aşağı kısmı, Lim ve Mileşeva nehirleri arasında yer alır. Burada 486 ahşap ev, 100 dükkan, 3 medrese, 4 sıbyan mektebi ve ikisi Halveti, biri Kâdiri, birisi de Bektaşî olmak üzere 4 tekke ile 3 han vardır. Bu hanlardan biri Sokullu Mehmed Paşa Hanı'dır, ifadelerine yer vermiştir.⁷⁴

⁷¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, s. 545.

⁷² Ayverdi, *age*, s. 343.

⁷³ Ayverdi, Ekrem Hakkı “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıflar” *VD*, S.3, TTK Yay. Ankara 1956, s. 151-224.

⁷⁴ Ayverdi, *agm*, s. 151-225.

I. BÖLÜM

VAKIF, VAKIF ÇEŞİTLERİ VE VAKIFLARIN ETKİLERİ

A. VAKFIN TANIMI VE MAHİYETİ

Vakıf kelimesinin sözlük anlamı “habsetmek ve alıkoymak demektir.” Hukukî anlamı ise; “bir şeyin faydalanma hakkının (veya mülkiyetinin) kamu yararına (insanlara) tahsis edilerek, başkalarının temellükünü engellemek, durdurmaktır.”⁷⁵ Vakıf, insanın taşınır veya taşınmaz mülk veya emlakını Allah’ın rızasını kazanmak gayesiyle dînî, hayri veya sosyal bir hizmet için ebediyen tahsis etmesidir.⁷⁶ Vakıf, hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder.⁷⁷ Başka bir ifadeyle vakıf, insanın yaratılışında var olan dayanışma ve iyilik yapma duygusunu hukuki statüye kavuşturarak, ona süreklilik sağlayan tüzel kişiliğe sahip hukuki ve sosyal bir kurumdur.⁷⁸

Vakıf sistemi ise, kişinin sahip olduğu mülk bir akarını veya menkulünü hür iradesiyle insanların ihtiyacını gidermek üzere hayra tahsis etmesi ve bunlar arasındaki ilişkileri bir akidle hukukî statüye bağlamasından ibarettir.⁷⁹

“İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, vakfın en hayırlısı da insanların ihtiyacını karşılayandır.” prensibi dinî hassasiyetlerle bütünleşince Müslümanlar adeta birbirleriyle yarış edercesine vakıf kurmuşlardır.⁸⁰ Kur’ân-ı Kerim’deki, Allah yolunda harcama yapmayı, muhtaç ve kimsesizlere yardım etmeyi, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşmayı, yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen birçok ayet Müslüman toplumlarda vakıf anlayış ve uygulamasının temelini oluşturmuştur. Bunların içinden özellikle, "Sevdiğiniz

⁷⁵ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay. Ankara 1998, s. 28.

⁷⁶ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *İA*, C.XIII, İstanbul 1978, s. 153-154.

⁷⁷ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf” *DİA*, C.42, 2012, s. 475-486.

⁷⁸ Nazif Öztürk, “Yeni Vakıfların Amaç Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler” *VD*, XXV, Ankara 1995, s. 291-297.

⁷⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *DİA*, C.42, 2012, s. 479-486.

⁸⁰ Akgündüz, *age*, s. 80.

şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız" ayeti⁸¹ ve Allah'ın mescitlerini ancak birtakım niteliklere sahip kimselerin imar edeceğinin bildirilmesi⁸² Müslümanları vakıf kurmaya teşvik etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de, insanın ölmesiyle amellerinin kesileceğini, bunun üç istisnasından birinin geride devamlı bir sadaka yani sadaka-i câriye bırakmak olduğunu belirtmiştir.⁸³ Medine'deki bazı arazilerden başka Fedek ve Hayber hisselerinin bir kısmını da Müslümanların yararına sadaka, vakıf haline getirerek örnek olmuştur.⁸⁴

İnançlı insanlar ahiret hayatına da inandıklarından başkalarına iyilik ederek ahiret saadetini, de temin etmek isterler. Kur'an-ı Kerîm'de: "Kendiniz için önceden gönderdiğimiz her hayrı Allah katında bulacaksınız. Ey inananlar ruku edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz"⁸⁵ ayeti, insanları hayır yapmaya teşvik etmiştir.⁸⁶ Sadaka ve sadaka-i câriye kavramlarını içeren ve tarih boyunca hemen hemen bütün vakfiyelerde zikredilen hadis-i şerifler vakıf anlayışının yerleşmesinde ve büyüyüp yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır.⁸⁷

Osmanlı Devleti ile birlikte sistem ve uygulama bakımından altın çağını yaşayan vakıf kurumu imparatorluğun hüküm sürdüğü topraklarda yüzyıllar boyu topluma hizmet etmiştir. Osmanlı toplumunda vakıf kuran ilk padişah Orhan Gazi olmuştur. İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurarken onun idaresi için yeterince gelir getirecek gayrimenkulü de vakfetmiştir.⁸⁸ Osmanlı'da vakıf kurma faaliyetine en alt tabakadan en üst tabakaya kadar her kesimden insan gücü nispetinde katkıda bulunmuştur. Kurulan çok sayıdaki vakıftan dolayı Osmanlı medeniyeti, vakıf medeniyeti olarak adlandırılmaktadır.⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde vakıf müesseselerinin yaygın olması sadece padişahların kurdukları vakıflarla olmamıştır. Padişahların yanı sıra hanım sultanlar, vezirler, beylerbeyiler, sancakbeyleri ve malî durumu yerinde olan kişiler Allah rızası için birçok hayrî kurum kurmuş ve bu kurumların devamlılığını sağlamak için menkul ve gayrı menkuller vakfetmişlerdir.

⁸¹ Âl-i İmrân Sûresi, 2/92.

⁸² Tevbe Sûresi, 9/18-19; Cin Sûresi, 72/18.

⁸³ Müslim, "Vasiyyet", 14.

⁸⁴ Günay, *agm*, s. 475-479.

⁸⁵ Hâcc Sûresi, 22/ 77.

⁸⁶ İsmail Cömert, "İslam'da Vakıf" *Vakıf Haftası Dergisi*, 1984, s.103.

⁸⁷ Yediyıldız, "Vakıf" *DİA*, C.42, s. 479-486.

⁸⁸ Ali Himmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *VD*, S.V, Ankara 1962, s. 127-131.

⁸⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 80.

Vakıfların beslendiği kaynakların önemli bir kısmını, devlet kaynaklarından yapılan tahsisler oluşturmaktadır. Bu şekilde kurulan vakıfların başında padişahlar, Osmanlı hanedan mensupları ve devlet adamları tarafından kurulan vakıflar gelmektedir. Devletin bürokratlarına tahsis ettiği birtakım mali imkanların vakıflara aktarılması da vakıflara bir kaynak oluşturmuştur.⁹⁰

Vakıf müessesesi, tarihi gelişimi içerisinde genişleyerek insanlığın ihtiyaç duyduğu alanlarda hizmet vermiş ve meseleleri çözebilen bir müessese olmuştur.⁹¹ Vakıf, hukuki akiddir. Bu akidle kişi Allah'a yakın olma gayesiyle menkul veya gayrimenkul mülkünü dînî, hayri veya içtimai bir gayeye devamlı olarak tahsis eder.⁹² Vakıf, belirli bir amaca ulaşmak için kurulur. Bu amaç, hayri veya dînî bir amaç olabileceği gibi sosyal, kültürel, ekonomik bir amaç da olabilir. Vakıf, bir tüzel kişiliktir. Dernekler gibi kişi topluluğu olmayıp mal topluluğudur. Sadece vakfın yönetim organı ile vakıftan yararlanan kişiler vardır. Vakıf müessesesi, İslâm Türk toplumlarında, varlıklı kişilerin mal varlıklarını belirli amaçlara tahsis etmeleriyle doğmuş ve gelişmiştir. Vakfedilen mallar ve gelirleri, hizmetlerin yerine getirilebilmesi için kullanılmış; vakfedenin ölümünden yüzyıllar sonra bile hizmetlerin devam etmesi sağlanmıştır.⁹³

Vakıf işleminin dört unsuru vardır: Bunlar, irade beyanı (sîga), vakfeden (vâkıf), vakfedilen (mevkuf) ve vakıftan yararlananlar (mevkufun aleyh) şeklindedir. Vakfiyedeki şartlara göre vakfın işlerini idare etme yetkisine "tevlîyet" denir. Vakfın işlerini vakfiyeye uygun biçimde yönetmek üzere tayin edilen kişiye "mütevellî" ve vakfi gözetmek ve denetlemek üzere görevlendirilen kişiye "nâzır" denilir. Vakfedilen mala müdahale edilemez, satılamaz, hibe edilemez ve hiçbir şekilde temellük edilemez.⁹⁴

Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceğini, vakfedilen maldan kimlerin hangi şartlarda yararlanacağını, vakıf gelirlerinin nasıl işletileceğini, hedeflenen hizmetlerin nasıl ve nerede gerçekleştirileceğini ve bunların hukuki dayanaklarını içeren, vakfın anayasası niteliğinde olup hâkim kararıyla tescil edilen kuruluş

⁹⁰ Akgündüz, *age*, s. 424.

⁹¹ İlhan Akbulut, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti Ve Tarihi Gelişimi" *VD*, S.30, Ankara 2007, s. 61-73.

⁹² Yediyıldız, Bahaeddin, "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde 18. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi" *VD*, S.XV, Ankara 1982, s. 26.

⁹³ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

⁹⁴ Günay, *agm*, s. 475-479.

belgesine vakfiye denir.⁹⁵ Kısaca vakfiye, vakfın kuruluşu sırasında hazırlanmış nizamnamedir. Vakfiyeler, kadı onayı ile kesinleşir. Günümüzde de mahkeme kararından sonra kesinlik kazanmaktadır.⁹⁶

Osmanlı Devletinde vakıflar, birçok sosyal fonksiyona sahipti. Sosyal ilişkileri düzenler, sosyal çatışmayı önler, yabancılaşmayı engeller, gelir dağılımını düzenler, istihdamı artırır ve sosyal bütünleşmeyi sağlardı.⁹⁷ Bu nedenle vakıflar, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın ayrılmaz parçalarından biri olmuştur. Pek çok faaliyet vakıflar tarafından icra edilmiştir. Cami, mescit, mektep, medrese gibi hayrat eserlerin imarı, bakımı ve onarımı için vakıflar kurulmuştur. Yine buralarda görev yapan imam, müezzin, öğretmen gibi kişilerin ücretleri vakıfların gelirlerinden temin edilmiştir.

Vakıflar, Balkanlarda Osmanlı şehirciliğinin doğup gelişmesinde ve insanlar arasında dostane ilişkiler kurulmasında önemli roller oynamıştır. Fethedilen şehirlerin imarında ve Türk-İslâm şehri haline getirilmesinde vakıf müesseselerinin katkısı çok büyük olmuştur. Şehirleşme, genellikle vakıf bir külliyein veya bir caminin etrafında olmuştur. Hamam, çeşme ve bedesten gibi yapılar da külliyein birer parçasıdır. Sancak'ta da şehirlerin birçoğu, vakıf yapılar ve eserlerle bir kimlik kazanarak, İslâm şehrine bürünmüştür. Osmanlı şehirciliği hanları, çarşıları, bedestenleri, meydanları, camileri, köprüleri, kervansarayları ile tamamen Selçuklu Anadolu'sundan intikal eden ileri bir sistemdir.⁹⁸

⁹⁵ Mevlüt Çam, "Vakıf Medeniyeti ve Kayıtlar Arşivi", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Arşivlerinin Rolü Uluslar Arası Kongresi Bildiriler*, C.II, Korza Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 447.

⁹⁶ İsmail Kurt, "Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları" *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, (ed. Abdulkadir Özcan), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 501-536.

⁹⁷ Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar" *VD*, Ankara, Aralık 2011, S. 36, s. 25-65.

⁹⁸ Halil İnalçık, Bülent ARI, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, C.3, S.6, s.27-56.

B. VAKIF ÇEŞİTLERİ

1. Mevkûfâtı Menkul ve Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar

a. Menkul Oluşu Bakımından Vakıflar

Menkul, bir yerden başka yere taşınabilen şeylere denir. Para, kumaş, silah, at vs. gibi Vakıfta süreklilik esas olduğundan, vakıf yapılacak şeyin akar veya akar hükmünde olması gerekir. Menkulün sürekli vakfi mümkün olmadığından vakfiyetinin geçerliliği örfе göredir. Bir çiftlik vakfedilse beraberinde traktör, tohum ve içerisinde bulunan hayvanların da vakfiyeti sahih olur. Arsaya tabî olarak binanın, tarlaya tabî olarak da ağaçların vakfi bu şekildedir. Herhangi bir gayrimenkule dayandırılması mümkün olmayan kitap, para, elbise, silah ve hububat gibi menkullerin vakfolunması, hakkında örf ve âdetin mevcut olmasıyla mümkündür.⁹⁹

Nukud¹⁰⁰ Vakıfları, menkul vakıf türü içerisinde yaygın olan ve önemli bir işleve sahip olan vakıflardır. Bu vakıflara para vakıfları da denir. Bu vakıflar şahısların paralarını toplumun istifadesine sunmalarıyla kurulmuştur. Osmanlı devletinde, bir dönem tartışılmakla birlikte, yaygın olarak işletilmiş ve elde edilen gelirlerle çok çeşitli hizmetler yapılmıştır.¹⁰¹ Nukud vakıflarının uygulamaları, “muâmele-i şer’iyye”¹⁰² ve “bey’ul-îne”¹⁰³ denilen bir çeşit alım-satım akdine dayanır. Nukud vakıfları, gelirlerinin çoğunu paranın bu şekilde nemalandırılmasıyla elde etmişlerdir.¹⁰⁴ İnançlarına göre faizin serbest olduğuna inanan azınlıkların bankerlik kurumlarına alternatif olarak geliştirilen nukud vakıfları toplumun sosyal ve ekonomik hayatını destekleyen çok önemli bir uygulama alanını oluşturmuştur.¹⁰⁵

Mısır’da, Memlûkler devrinde Nukud vakfi uygulamasına, faizle para ürettiği

⁹⁹ Nazif Öztürk, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 1983, s. 80.

¹⁰⁰ Nukud; akçe ve para anlamındadır. Devellioğlu, *age*, s. 958.

¹⁰¹ H.Hüsnü Koyunoğlu, “Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), S. 1, s. 253-305.

¹⁰² Muâmele-i şer’iyye; Faiz yasağını aşmaya yönelik bir uygulamadır. Osmanlı döneminde para vakıflarına ait paraların, belli oranda bir fazlalıkla ödünç verilmesine imkân sağlamak amacıyla fıkıh’ta “îne satışı” olarak da bilinen bir formülden yararlanılmıştır. Buna göre önce vakıf, borç vereceği kişinin sembolik değerinde bir malını kredi vereceği para kadar bir bedelle peşin olarak satın alır; hemen ardından bu mal, vakıf tarafından belli bir yüzde eklenerek vadeli olarak aynı kişiye satılır. Bunun başka uygulama şekilleri de vardır. Bu işlemle hem karzdaki vade belirsizliği sorunu aşılmış, hem de kredi ihtiyaçları vakıflara belli bir gelir sağlayacak şekilde karşılanmış oluyordu. Bilal Aybakan, “Muamele” *DİA*, C. 30, s. 320.

¹⁰³ Bey’ul-îne; Bir malın veresiye olarak satılıp, alıcıya teslim edildikten sonra, alıcıdan peşin fakat daha az bir bedelle satın alınmasıdır. Koyunoğlu, *age*, s. 253-305.

¹⁰⁴ Koyunoğlu, *age*, s. 253-305.

¹⁰⁵ M.Esat Sarıcaoğlu, “Osmanlı Vakıfları Hakkındaki Tartışmalar” *VD*, S. 30, Ankara 2007, s. 51-60.

için rastlanmamıştır. Osmanlıda nukud vakıfları, XVI. yy. ortaları ile XVIII ve XIX. yy. da Osmanlı vakıf sermayesinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. şeyhü'l-İslâm Ebüssuûd Efendi para vakfını meşrû saydığı halde çağdaşı Birgivi karşı çıkmıştır.¹⁰⁶ Daha önce Şeyhülİslâmlık yapmış olan Rumeli Kazaskeri Çivizade Mehmet Muhyiddin Efendi para vakfına karşı çıkmış ve bir süre yasaklatmıştır. Şeyhülİslâm Ebussuud Efendi ve Sofyalı Şeyh Bâlî Efendi Nukudu Vakfı'nın lehinde yazılar yazmışlardır. Para vakfı kurmak tekrar serbest olmuş ve Osmanlı Devleti yıkılana kadar olarak uygulanmış, Cumhuriyet döneminde de etkisi bir süre devam etmiştir.¹⁰⁷

Ebu Hanefi'nin öğrencileri İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise menkûl malların vakfı gayr-i menkule tâbî olarak olabilir. Osmanlıda nakit para vakfedenlerin çoğunluğu, paralarını bir akara tâbî olarak vakfederler ve vakıfnâme'yi birlikte düzenlerlerdi.¹⁰⁸ Bu suretle kuruluşu gerçekleştirilen vakfın asl-ı malı mütevellî tarafından işletilir ve elde edilen gelir vakfiyede öngörülen yerlere harcanırdı.¹⁰⁹

Osmanlı döneminde para vakıflarından ihtiyaç sahiplerine “karz” adı altında karşılıksız para verildiği gibi “idâne” yoluyla rehin karşılığı borç para da veriliyordu. Böylece insanların kredi ihtiyacı karşılanıyor ve kredi piyasaları bir düzene sokulmuş oluyordu. Bu yönüyle para vakıfları Osmanlı ekonomisinin istikrarında önemli bir rol oynamıştır. Diğer bir husus da vakıflardan borç para alan kimselerin, bu paraları tekrar yatırıma dönüştürmek suretiyle ekonomik kalkınmaya ve istikrara katkıda bulunmuş olmalarıdır.¹¹⁰

Nukud vakfı uygulamalarında Kanunî Sultan Süleyman tarafından belirlenen yıllık % 15'lik rıbh uygulaması temel olarak kabul edilmiştir.¹¹¹ Neşet Çağatay, vakıf paraların işletilmesiyle elde edilen %15'lik gelirin Kur'ân'da belirtilen faiz kavramının içine girmediğini bunun meşrû bir gelir olduğunu belirtmiş, yıllık %20'yi geçmeyen faizin, Arapçada, menfaa, fâide, nemâ, faiz, rıbh; Türkçe'de ise gelir, kazanç kelimeleri ile ifade edildiğini söylemiştir.¹¹²

¹⁰⁶ Bahaeddin, *agm*, s. 484.

¹⁰⁷ Koyunoğlu, *agm*, s. 253-305.

¹⁰⁸ Akgündüz, *age*, s. 218.

¹⁰⁹ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yay. Ankara, 2003, s. 53.

¹¹⁰ Kurt, *agm*, s. 501-536.

¹¹¹ Akgündüz, *age*, s. 162.

¹¹² Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık” *VD*. C. IX, Ankara 1971, s. 3 4.

Osmanlı Devletinin resmi mezhebi durumunda olan Hanefi Mezhebi, nukud vakfında yürütülen işlemler konusunda, maslahat gereği daha serbest görüşlere sahiptir. Bunun sebebi de, nukud vakıflarının ekonomik zaruretler sonucu ortaya çıkmış olması, hayır yollarının açık tutulması düşüncesi ve vakıf paraların işletilmesi gayesidir.¹¹³

Sancak bölgesinde kurulan ve belgesi temin edilen nukud vakıflarından; Müderris Halil Efendi Nukudu vakfı ve Süleyman Efendi İbn el-Hâcc İsmail Efendi Nukudu Vakfı Yenipazar'da kurulmuştur. Derviş Ağa ibn Süleyman ve İbrahim Ağa ibn Sâlih Nukudu Vakfı ve Hacının Raşit Ağa ibn Abdullah Nukudu Vakfı ise Taşlıca'da kurulmuştur.

b. Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar

Gayrimenkul, başka yere taşınması mümkün olmayan mal ve mülktür. Arsa, arazi vs.dir. İslâm Hukuku'nun öngördüğü, vakıfta süreklilik, vakfedilen şeyin gayrimenkul olmasıyla mümkündür. Bu bakımdan mevkufun “akar veya akar hükmünde” olması esas kabul edilmiştir.¹¹⁴

2. Yararlananlar Açısından Vakıflar

Kendilerinden yararlanma biçimleri açısından vakıflar; aynı ile faydalanılanlar (hayrî vakıflar), aynı ile faydalanılmayan (akar vakıfları), zürri (evlatlık) ve avarız vakıfları diye dört kısma ayrılır.

a. Hayrî Vakıflar

Hayrî vakıflar, doğrudan doğruya hayır amacıyla kurulan ve yararlananları fakirler, yolcular, öğrenciler gibi genel bir nitelendirme ile belirlenen kişiler olan vakıflardır.¹¹⁵ Aynı ile faydalanılan ve bizzat kendisinden yararlanılması için kamuya bırakılan bina ve müesseselerdir ki bu vakıflara vakıf hukuku literatüründe “müessesât-ı hayriyye, hayrât ve meberrât” isimleri verilmektedir. Bunlar da iki gruba ayrılır. Birincisi Cami, mescit, medrese, mektep, imâret, han, Zâviye, yol, çeşme, kütüphane, sebil ve mezarlık¹¹⁶ gibi herkesin faydalanabileceği, ikincisi ise imâret, hastahane ve dulhâne gibi sadece fakirlerin yararlanabileceği kurumlardır.¹¹⁷

¹¹³ Akgündüz, *age*, s. 227.

¹¹⁴ Öztürk, *age*, s. 81.

¹¹⁵ Günay, *agm*, s. 475-479.

¹¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlılarda Vakıf Müessesesi" *I.Vakıf Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s. 98-100.

¹¹⁷ Günay, *agm*, s. 475-479.

Vakıftan yararlanma ya doğrudan doğruya veya dolaylıdır. Doğrudan doğruya yararlanan (ayniyle intifa) vakıf gayrimenkullere müessesât-ı hayriye; dolaylı olarak (geliriyle intifa) yararlananlara da müstegallât-ı vakfiye denir. Bu yapılar, bir bakıma vakıfta asıl, gelirinden yararlananlar da bu müesseselerin yaşaması için gerekli sermayeyi temin eden yardımcı kuruluşlar olmaktadır.¹¹⁸

b. Akar Vakıflar

Akar vakıflar, mevkufatı kendisinden yararlanma amaçlı olmayıp kendisinden faydalanan vakıflara gelir getiren vakıflardır. Hayır müesseselerinin ebedi olarak yaşaması ve hizmet sunabilmesi için bırakılan, gelir sağlayan kaynaklara akarât denir.¹¹⁹ Bunlar bina, arazi, nakit para v.s. gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır ki, Osmanlılarda bunlara "asl-ı vakf" ismi verilmiştir.¹²⁰ Sosyal yapıların imar ve inşasının sağlanması için ihtiyaç duyulan paranın teminine yarayan, işhanı, zeytinlik gibi gelirinden istifade olunan vakıflara akar vakıflar denir.¹²¹

Gelirinden yararlanan arazi, bağ, bahçe ve maden ocağı gibi vakıf gayrimenkullere “müstegallât”, üzeri çatıyla örtülmüş olan han, çarşı ve ev gibi akarlara da “müsakkafât” denilmektedir. Osmanlı Devletinde işletilme usulü yönüyle bu tür vakıflar “icâre-i vâhideli, icâreteynli, mukataalı ve icâre-i vâhide-i kadîmeli” şeklinde dört gruba ayrılmıştır. Bunların bir kısmı üzerinde tarihî süreç içerisinde bazı ihtiyaçların zorlamasıyla gedik, kirdâr, hulûv, örf-i belde ve süknâ gibi aynî nitelikli tasarruf hakları tesis edilmiştir.¹²² Vakfın, özünde taşıdığı sürekliliği ve topluma sunulan hizmetin devamını sağlamak için ihtiyaç duyulan ekonomik destek, vakfın bu varlıklarının işletilmesi ile temin edilirdi. Araştırdığımız Sancak bölgesinde vakıflara gelir sağlamak amacıyla kervansaray, hamam, han, kasaphane, fırın, debbağhane, gemi, kayık, çiftlik, ev, ahır, arazi, çayır, bağ, bahçe, tarla gibi çeşitli akarlar vakf edilmiştir.

b. Evladiye Vakıflar

Vakıftan yararlananların vakfedenin evladı, zürriyeti ile akrabalarından meydana geldiği ve fakirlerin yararlanması bunların ortadan kalkması şartına bağlandığı vakıflara zürri vakıflar veya evladiye vakıflar denilmiştir. Fakihlerin

¹¹⁸ Öztürk, *age*, s. 82.

¹¹⁹ Çam, *agm*, s. 447.

¹²⁰ Halaçoğlu, *agm*, s. 98-99.

¹²¹ Öztürk, *age*, s. 83.

¹²² Günay, *agm*, s. 475-479.

çoğunluğu tarafından câiz görülen bu vakıflar Osmanlı toplumunda meşru sayılmış ve uygulanmıştır.¹²³ Vakfedilen malın gelirinin tamamı veya tamamına yakını vâkıfın evlât ve ahfadına tahsis edilmiştir. Bu tür vakıflarda hayır şartı, ya sembolik ya da nesebin yokolması halinde söz konusudur.¹²⁴

d. Avarız Vakıfları

Hayır sahiplerinin maddi katkılarıyla ayakta duran, bütün mahallelinin de iştirakinin söz konusu olduğu, bir nevi yardımlaşma sandığı olarak imamın sorumluluğu altında muhafaza edilen vakıflara avarız vakfı denilmiştir.¹²⁵ Bazı padişahlar ve hayır sahipleri bugün devlet görevlerinden olan su tesisatı, köprü ve diğer bayındırlık eserlerini devlet başkanı sıfatıyla değil, hayırsever bir insan olarak ve vakıf kurmak suretiyle yaptırmışlardır.¹²⁶ Fukaradan vefat edenlerin defin işleri, hastaların tedavisi, yol ve kaldırımlar ile suyollarının tamiri yapılmıştır.¹²⁷

Osmanlı'da bir mahalle, kasaba veya şehir sakinlerinin istifade etmeleri için vakıflar tesis edildiği gibi köy ya da mahalleye ait avâriz vergilerinin ödenmesi amacıyla kurulmuş birçok vakıf da mevcuttur.¹²⁸ Köy veya mahalle halkının ödemekte güçlük çektikleri avâriz vergisi bu vakıfların gelirlerinden ödenmiş, mektep tamiri gibi amme hizmetleri bu akarlardan karşılanmıştır. Yine elde edilen gelir yangın, deprem, sel, salgın hastalık gibi âfetlerle fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına, kimsesiz kızların evlendirilmesine ve iş kuracakların sermaye ihtiyacına sarfedilmekteydi.¹²⁹ Para vakıflarının gelirinden vakıf ve eğitim görevlilerine, din hizmetlerinde çalışanlara ve daha birçok kişiye maaş ödenmiş, bu kurumların değişik ihtiyaçları karşılanmış, burs verilmiş, mahallenin avarız vergisi karşılanmıştır.¹³⁰

Avarız, arızanın çoğuludur. Avarız vergisi, olağanüstü durumlarda ve özellikle savaş nedeniyle tahsil olunan vergiye verilen addır.¹³¹ Osmanlıda avarız vergisi, müslüman olsun olmasın herkesten alınmış, din ayrımı yapılmaksızın

¹²³ Günay, *agm.* s. 475-479.

¹²⁴ Öztürk, *age*, s. 84.

¹²⁵ Kemal Beydilli, "İmam" *DİA*, C.22, s. 181-187.

¹²⁶ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

¹²⁷ Ali Himmet Berki, *Vakıf Hukuku Yazıları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara 2013, s.100.

¹²⁸ Yedi yıldız, "Vakıf" *DİA*, C. 42, s. 479-486.

¹²⁹ Mehmet İpşirli, "Avâriz Vakfı" *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s. 109.

¹³⁰ Koyunoğlu, *agm*, s. 253-305.

¹³¹ Mehmet Zeki Pakalın, "Avarız" *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, MEB Yay., İstanbul, 1983, s. 112.

ahalinin ihtiyaçlarına sarf olunmuştur. Sosyal dayanışmanın en güzel örneğini sergileyen avarız vakıfları ile bugün köy tüzelkişiliğı ve belediyelerin yapmakta olduğı hizmetler yürütölmüştür.¹³²

İlk zamanlarda avarız vergisi geçici olarak ve harp açığııı kapatmak için tahsil edilmiş, daha sonraları devletin mali durumu bozulunca normal bir vergi gibi sürekli alınmaya başlanmıştır. Bir padişah döneminde sadece bir defa tahsil edildiğı de olmuştur. Avarız akçesi denen bu paralar, “murabaha”, “muâmele-i şer’ye” yoluyla nemalandırılıyordu. Mahalle ve köylerde avarız vergileri vakıflar tarafından verildiğı için, devlete büyük bir gelir girdisi oluyordu.¹³³ Vergileri ödemekte güçlük çeken fakir halka akar veya para olarak tahsis edilen vakıflardan yardım edilirdi. Akarların yıllık gelirinden, paraların ise işletilmesiyle elde edilen kârından yardım yapılır, böylece ana kaynağı dokunulmamış olurdu.¹³⁴

3. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar

Osmanlı döneminde vakıflar, mülkiyet hakkının vakfedilmiş olup olmamasına göre, sahih vakıflar, sahih olmayan vakıflar olarak ikiye ayrılırdı.¹³⁵

a.Sahih Vakıflar

Konusunu mülk arazi veya mülk menkul ve gayri menkul malların teşkil ettiğı vakıflar sahih vakıflardır. Vakıf denilince akla gelen de budur.¹³⁶ Vakfın maddi varlıklarının, mülkiyetinin vakfın hükmi şahsiyetine ait olduğı vakıflardır. Vakfın yaşatılması için tahsis edilen gelir kaynaklarını teşkil eden gayrimenkul, menkul ve nakillerin mülkiyeti vakfın kendisine aittir. Bir vakfın sahih olabilmesi için İslâm Hukukunda öngörölen şartlara, vâkıfın ve vakfolunan mülkün uyması gerekmektedir. Vakıf yapmada gayenin Allah rızası olması gerekmektedir. Vakfedilen malın mülk ve akar olması en belirgin özellik olmaktadır.¹³⁷

b. Gayri Sahih Vakıflar

Mülkiyeti devlete ait olan mirî araziden bir kısmının menfaatinin, tasarruf hakkının veya her ikisinin hükümdar veya onun izni ile başkası tarafından belirli bir gayeye tahsis edilmesidir. Gayri sahih vakıflara, irsâdî vakıflar veya tahsisat kabilinden vakıflar da denilmektedir.¹³⁸

¹³² Öztürk, *age*, s. 86.

¹³³ Koyunoğlu, *agm*, s. 253-305.

¹³⁴ İpşirli, *agm*, s. 109.

¹³⁵ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

¹³⁶ Günay, *agm*, s. 475-479.

¹³⁷ Öztürk, *age*, s. 87.

¹³⁸ Öztürk, *age*, s. 90.

Devlet eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi toplum hizmetlerinin finansmanı için devlete ait bir arazinin gelirlerini vakıf yoluyla devamlı şekilde tahsis etmektedir. Vakfedilen malda mülk olma özelliği bulunmadığı ve gerçek anlamda vakıf sayılmadığı için buna gayri sahih vakıf denilmiştir. Ancak bu tabir bu vakıfların hukuken geçersiz sayıldığını anlamına gelmemektedir.¹³⁹

4. Yönetimleri Bakımından Vakıflar

Vakıflar idareleri yönüyle mazbut, mülhak, müstesna olmak üzere üçe ayrılır. Vakıflar Nezâreti kurulduktan sonra, Nezâret'in vakfın idaresine müdahale edip etmemesine göre, vakıf çeşitleri ortaya çıkmıştır.

a. Mazbut Vakıflar

Genellikle Osmanlı hanedanı mensupları tarafından kurulmuş olan vakıflardır. Bu vakıflar Devlet Reisi veya onun adına memurları tarafından idare edilmekte olduğundan bir müddet sonra idareleri devlet idari teşkilatı içine girmiştir.¹⁴⁰ Aynı ayrı tüzelkişiliğe sahip olmakla beraber, doğrudan doğruya devlet yani Nezâret şimdiki adıyla Genel Müdürlük tarafından idare olunan vakıflara mazbut vakıf denir. Mazbut vakıflar kendi aralarında da üç kısma ayrılır.

(1) Selâtin Vakıfları: Sultanlar ve bunlara mensup kimseler tarafından kurulmuş vakıflardır. Bunların yönetimleri Evkaf Nezâretine devr edilmişlerdir.¹⁴¹

(2) Mütevellîsi Kalmayan Vakıflar: Önceleri mütevellîleri var iken zamanla şart koşulmuş olan mütevellîleri ortadan kalkan vakıflardır. Evkaf Nezâreti tarafından idare olunan vakıflardır. Bu gibi vakıflarda mütevellî, hâkim kararı veya hükümdar tayini suretiyle olabilmektedir.¹⁴²

(3) İdaresi Zabtedilen Vakıflar: Vakfiyeleri¹⁴³ gereğince mütevellîleri mevcut olduğu halde, kendilerine bir miktar maaş tahsis edilerek vakıf işlerine müdahale ettirilmeyip Evkaf Nezâreti tarafından yönetilen vakıflardır.¹⁴⁴

¹³⁹ Günay, *agm*, s. 475-479.

¹⁴⁰ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

¹⁴¹ Öztürk, *age*, s. 93-94.

¹⁴² *Bir Medeniyetin İzdişümü: Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2012, s. 39.

¹⁴³ Vakfiye: Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin hangi esas ve ölçüler içinde yararlanacağı vakfedenin iradesiyle belirlenir. Vakfedenin bu konudaki beyan ve şartlarını içeren, vakfın âdeta tüzüğü niteliğindeki yazılı belgeye “vakfiye” adı verilmektedir. Günay, “Vakıf” *DİA*, C. 42, 2012, s. 475-479.

¹⁴⁴ Öztürk, *age*, s. 93.

b. Mülhak Vakıflar

Vakfiyelerinde belirtilen usule göre tayin edilen mütevellîler tarafından idare edilen vakıflardır. Genellikle şahısların kendi öz mülklerinden kurdukları sahih vakıflardır.¹⁴⁵ Mütevellîler Evkaf Nezâreti'nin emrine tabi değildir. İslâm Hukuku açısından Vakıflar Genel Müdürlüğü, idaresi kendisine ait vakıflarda mütevellî, mülhak vakıflarda ise nâzır mevkiindedir.¹⁴⁶ Osmanlı hanedanı ve devlet ricali dışında kalan kimselerin kurdukları bu vakıflar, bütçeleri itibariyle küçük olsa da, sayılarının çokluğu dikkate alındığında şehirleşmede, sosyal ve kültürel hayatta önemli bir yere sahip olmuştur.

c. Müstesna Vakıflar

Müstesna vakıflar; Evkaf idaresinin müdahalesi olmaksızın mütevellîlerince yönetilen vakıflardır.¹⁴⁷ Bu vakıflar hem vergiden muaf, hem de idari açıdan istisnâî bir duruma sokulmuşlardır. Eizze ve guzat vakıfları diye ikiye ayrılır.¹⁴⁸

(1) Eizze Vakıfları

Tasavvuf büyükleri adına kurulmuş vakıflardır. Bunlar Abdulkadir Geylânî Vakfı, Bağdad ve Musul; Mevlâna Vakfı Konya; Hacı Bektaşî Veli Vakfı, Ankara ve Kırşehir; Hacı Bayramı Veli Vakfı ise Ankara - Konya arasında bulunmakta idi.¹⁴⁹

(2) Guzât Vakıfları

Gazilere tahsis edilen toprakların, genellikle bu kişiler tarafından vakıflaştırılması ile meydana getirilmiş vakıflardır. Gazi Evranos Bey Vakfı Selanik, Gazi Mihal Bey Vakfı Filibe, Gazi Ali Bey Vakfı Edirne ve Gazi Süleyman Bey Vakfı Filibe taraflarında kurulmuştur.¹⁵⁰

5. Kiraya Verilmeleri Bakımından Vakıflar

Kiraya verilmeleri açısından vakıflar; İcare-i vahideli (tek kiralı) vakıflar, icareteynli (iki kiralı) vakıflar, mukataalı vakıflar ve gedik olmak üzere dört kısımdır.

a. İcâre-i Vahideli (Tek Kiralı) Vakıflar

¹⁴⁵ *Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar*, s. 40.

¹⁴⁶ Öztürk, *age*, s. 102.

¹⁴⁷ *Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar*, s. 40.

¹⁴⁸ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

¹⁴⁹ Öztürk, *age*, s. 104.

¹⁵⁰ Öztürk, *age*, s. 104.

Mütevellîleri tarafından aylık, yıllık gibi sürelerle kiraya verilen yerlerdir. Ev dükkan gibi akarlar için kira müddeti bir, çiftlik ve araziler için ise üç yıl tespit olunmuştur. Kira süresi bitince aynı şahsa veya başkasına yeniden kiraya verilirdi.¹⁵¹

b. İcâreteynli (İki Kiralı) Vakıflar

Mülkiyeti vakfa, tasarrufu iki kira karşılığında kiracısına aittir. Önce taşınmazın değerine yakın bir bedel peşin alınır, eser imar edilir. Daha sonra her yılsonunda cüzi bir kira karşılığında taliplilerine teslim olunan bina ve arazi cinsinden vakıf akarlardır. Kiracısı vefat edince taşınmaz çocuklarına bedelsiz şekilde intikal eder, çocuğu yok ise vakfına döner.¹⁵² İcareteynli vakıfların mülkiyeti vakfına, intifa hakkı ise kiracısına aittir.¹⁵³

c. Mukataalı Vakıflar

Mukataa; mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalardan ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanan yerler için yapılan kira sözleşmesine ve ödenen kiraya denir.¹⁵⁴ Üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek ve bunların orada durması karşılığında senelik takdir edilmiş bir kirası olan vakıflardır. Bina ve ağaçlar yapıp dikenin mülkü olup bunlar durdukça sahibi belirlenen kirayı her yıl ödemek durumundadır.¹⁵⁵ Mukataa müessesesinin, vakıf hukuku açısından, vakıf arsa üzerinde üst hakkı sağlayan bir sözleşme türü olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁶

d. Gedik

Gedik, ticaret ve sanat yapmak salahiyetidir. Ticaret ve sanat için bir akar derununa konulan alet ve edevata da gedik denir. Bir sanata mahsus alet ve edavata sükna da denilmiştir. Gediğin yani alet ve edevatın durması mukabilinde mülk akarda mâlikinin, vakıf akarda mütevellinin izin ve rızasıyla tayin olunan kira verildikçe gedik mutasarrıfının o yer üzerinde karar hakkı olup o yerden çıkarılamaz ve başlangıçta kararlaştırılan kirası arttırılamaz. İslâm hukukçuları gedik hakkına “sükna” adını vermişlerdir. Esnaftan bir sınıfa veya bir sanata ait alet ve edavatın kiralanan vakıf bir dükkana sabit olarak konulması ve o dükkan üzerinde o kişinin hakkı karar sahibi olmasına sükna hakkı denilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵¹ Öztürk, *age*, s. 105.

¹⁵² *Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar*, s. 33.

¹⁵³ Öztürk, *age*, s.108.

¹⁵⁴ Mehmet Genç, “Mukataa” *DİA*, C.31, 2006, s. 129-132.

¹⁵⁵ Berki, *Vakıf Hukuku Yazıları*, s. 117.

¹⁵⁶ Öztürk, *age*, s. 106.

¹⁵⁷ Öztürk, *age*, s. 85.

D. SANCAK BÖLGESİNDE KURULAN VAKIFLARIN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK HAYATA ETKİLERİ

Ortaya çıkışı oldukça eskiye dayanan ve İslâmiyet’le de geniş uygulama alanı bulan vakıf kurumu gerçekleştirdiği hizmetlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik alanlarda da oldukça önemli etkiler yapmıştır.¹⁵⁸ Vakıf sisteminde, hukukî statüye sahip, süreklilik arz eden, müesseseleşmiş, bir hizmet anlayışı vardır. Devlet adamlarının ve halkın katkılarıyla gelişen vakıf sistemi, hizmetler için önemli bir finansman kaynağı oluşturmıştır. Osmanlıda şehirlerin oluşmasında ve gelişmesinde, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli bir etken olmuştur.¹⁵⁹ İmar hizmetlerinin masrafları vakıflar tarafından karşılanmış, birçok çarşı, han, hamam, köprü, kervansaray, bedesten, yol, çeşme ve kaldırım vakıfların kaynaklarıyla yapılmış ve iktisadi hayat canlı tutulmuştur.¹⁶⁰

Osmanlıların fethettiği bölgelerde yaptıkları cami, medrese, tekke, zâviye ve imâret gibi vakıf eserleri bölgenin İslâmlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Dinî, içtimaî ve kültürel merkezler durumunda olan cami ve mescitler vakıf halinde inşa edilmiş ve bütün görevlilerine maaş verilmiştir. Camiler aynı zamanda manevi etkileşim ve dinî bilginin öğretildiği merkezler, halkın toplanma mekânı görevi görmüşlerdir. İnsanların davranışlarına yön veren değerler buralarda öğretilmiştir. Kaynağını Kur’an ve Sünnet’ten alan bu değer ve bilgilerin yaygınlık kazanması, camilerin etrafından başlayarak ihtiyaç duyulan her yerde vakıf olarak teşkil edilen kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁶¹

Şehirlerin kurulması ve gelişmesinde, baskı ve saldırılara karşı korunmasında vakıf sistemi kalkan görevi görmüştür. Osmanlı şehirlerinin sosyal ve kültürel hayatını şekillendiren, insanların ihtiyaçlarını karşılayan, insanların hayat standartlarını yükselten vakıflar, bulundukları coğrafyayı ekonomik olarak cazip hale getiren unsurların başında gelmektedir.¹⁶² Osmanlı devrinde imar ve iskân alanı ile her türlü kamu hizmeti, sosyal yardım teşkilâtı, ilmî, dinî ve sosyal hayatın her türlü ihtiyacı hep vakıf müesseseleri yolu ile düzenlenmiş ve idare edilmiştir.¹⁶³

¹⁵⁸ Sarıcaoğlu, *agm*, s. 51-60.

¹⁵⁹ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları” *Çerçeve*, Ekim 2008, s. 124.

¹⁶⁰ Kurt, *agm*, s. 501-536.

¹⁶¹ Yediyıldız, “Vakıf” *DİA*, C.42, s. 479-486.

¹⁶² Hilmi Ziya Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği” *VD*, IX, Ankara 1971, s. 37.

¹⁶³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler” *VD*, 1942, S. 2, s. 279-386.

Vakıf kurumu en büyük gelişimini, Türklerin İslâm dîni'ni kabul etmelerinden sonra sağlamıştır. İktisadi ve sosyal hayatlarında yüzyıllar boyu tesirli bir rol oynayan vakıf müessesesi, sadece fakirlere yardım etmekle kalmayıp, aynı zamanda fikir, kültür, irfan ve imar gibi müesseseler üzerinde de derin izler bırakmıştır. Şehirlerimizin kamu hizmetleri, sosyal yardımlaşma teşkilatı, ilmi, dînî, medeni hayatın her türlü tezahürleri hep vakıflar yolu ile tanzim edilmiştir.¹⁶⁴

Osmanlıda vakıflar, servet birikimine imkân sağlardı. Bazı vakıflar iktisadi kuruluş gibi hareket ederek mal varlıklarını genişletirdi. Han, kervansaray, bedesten, değirmen fırın gibi düzenli gelir kaynağına sahip vakıf iktisadi teşekkülleri sürekliliği en fazla olan kuruluşlardı.¹⁶⁵ Vakıf kurucusu, belirli bir alana yatırım yaptığından vakıf, aynı zamanda bir yatırım kuruluşuydu. Hizmetlerin çoğu, kamu hizmeti niteliği taşırdı. Mesela; hastane, okul, üniversite, kütüphane, aşhane, huzur evi, öğrenci yurdu veya cami gibi vakıfların hizmetlerinin tamamı kamu hizmetidir.¹⁶⁶

Sancak bölgesinde kurulan vakıflar, bölgenin dîni, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına büyük katkı sağlamıştır. Birçok hizmetin masrafları vakıflar tarafından karşılanmış, görevli ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmiş ve hizmetler bedelsiz olarak sunulmuştur. Cami, mescit, medrese, mektep, muallimhane, tekke dergâh, zaviye gibi vakıf eserlerinde insanlara eğitim verilmiştir. İmâretlerde bedelsiz yemek sunulmuştur. Para vakıflarıyla insanların ekonomik sıkıntıları giderilmeye çalışılmıştır. Çeşme, yol, köprü gibi hizmetlerle de insanların beledi ihtiyaçları karşılanmıştır.

¹⁶⁴ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

¹⁶⁵ Ahmet, Akgündüz, Said, Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 481.

¹⁶⁶ Akbulut, *agm*, s. 61-73.

II. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNDEKİ VAKIF ESERLERİ ve VAKIF GÖREVLİLERİ

C. VAKIF KAYITLARINDA YER ALAN VAKIF ESERLERİ

6. Cami

Cami, Arapça cem kökünden türeyen, toplayan, bir araya getiren anlamına gelmektedir. Cuma namazı kılınan büyük mescitlere cami denilmiştir.¹⁶⁷ Osmanlı Devleti'nde camiler, İslâm kültür ve medeniyetinin yaygınlaşmasında önemli rol üstlenmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri ve kurumlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde olan camiler, ibadet merkezi olmanın yanında eğitim kurumu olarak da hizmet vermişlerdir. Camilerin etraflarına yapılan medrese ve imârethaneler ile bu bölgenin ihtiyaçlarına cevap veren külliyeler oluşturularak yeni yerleşim yerlerinin kurulması ve gelişmesi sağlanmıştır.¹⁶⁸

Osmanlı devrinde camilerin ihtiyaçları için vakıf gelirlerinden tahsisat yapılmış, vakıf mütevellîsince görevliler ve yapılacak faaliyetler hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Mütevellî tarafından idare edilen vakıf kaynakları, iltizama verilerek veya doğrudan icarı alınarak işletilmiştir. Vakfın gelirleri öncelikle caminin tadilatı için harcanmakta, geri kalan miktar ise vâkıfın koyduğu şartlara göre değerlendirilmekteydi. İncelediğimiz Sancak bölgesi vakıf kayıtlarında 29 cami vakfı vardır. En fazla cami vakfı ise Yenipazar'da bulunmaktadır.

7. Mescit

Mescit, Osmanlı Devleti'nde mahalle aralarında ahşap olarak yapılmış küçük mabetlere denir. Genellikle mescidler, mescidi yaptıranın ismini taşımakta ve bu ad zamanla o mescidin bulunduğu mahalleye adını vermektedir. Mescitlerin genellikle; imam, müezzîn ve ferrâştan oluşan bir kadrosu mevcuttur. Mescitlerin inşaatında çoğu zaman yığma taş, ahşap ve kerpiç gibi basit malzemeler kullanıldığından zamanla birçoğu yok olmuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Câmi" *DA*, C. 7, s. 46.

¹⁶⁸ Kurt, *agm*, s.501-536.

¹⁶⁹ Semavi Eyice, "Mescid" *IA*, VIII, s. 101.

Osmanlı döneminde mescit ile cami birbirinden farklı iki ibadet yeri olarak değerlendirilmiştir. Aralarındaki fark camide cuma ve bayram namazları kılınırken mescitlerde bu namazlar kılınmamaktadır.¹⁷⁰ Mescitlerin Cuma namazı kılınan camiye dönüştürülmesi izinle yani berat verilmesiyle ve minber konulmasıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁷¹ Osmanlı devrinde mahalle mescidi yapmak ve ona vakıflar tahsis etmek çok önemli bir hayır işi olarak görülmüştür. Bunun için, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra Sancak'ta devlet adamları, ağalar ve beyler çok sayıda mescit ve cami yaptırmışlardır. Sancak bölgesi ile ilgili belgeler içinde en fazla mescit vakıflarına ait belgeler yer almaktadır. Bu durum Sancak'ta yaşayanların ve Osmanlı idarecilerinin, İslâm Dînine, ibadete ve Dînin öğretilmesine ne kadar önem verdiklerini de göstermektedir. Yine Osmanlı Devletinde mescitlere imam ve hatip gibi görevliler atanmış görevlilere bağlı bulundukları vakıflar tarafından ücret tahsis edilmiştir.

Çalışmamızda faydalandığımız Tapu Tahrir Defterlerinden¹⁷² 164 ve 462 numaralı TTD'deki¹⁷³ kayda göre, Yenipazar'da 1528-1568 tarihleri arasında 8 mescit vakfı bulunmaktadır.

8. Medrese

Medrese, ilim tahsil edilen yer manasındadır. Osmanlıların ilk medresesi Orhan Gazi tarafından İznik'te inşa edilmiştir. En üst seviyede eğitim verilen bu müesseselerde Osmanlı ilmiye sınıfının mensupları yetişir, kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik gibi hizmetlerde istihdam edilirlerdi.¹⁷⁴ Medreseler, İslâm medeniyeti tarihinin en önemli kurumlarından biridir. Bunlar günümüzün orta ve yükseköğretime tekabül eden okullardır. Büyük ölçüde Selçuklular döneminde ortaya çıkmış Osmanlı döneminde devam etmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Kurt, *agm*, s. 501-536.

¹⁷¹ Ahmet Önkol - Nebi Bozkurt, *agm*, s. 47.

¹⁷² Tapu Tahrir Defteri, Osmanlıların, fethettikleri arazilerin tescil, toprağın mülkiyetini, tasarruf sistemini ve vergi nispetlerini tayin amacıyla düzenli olarak tuttukları kayıt defterleridir. Bu kayıt işlemine tahrir denilirdi. Tahrir, kânûnen otuz senede bir yapılırdı. Divân-ı Hümâyûn âzâlarından olan nişancının gözetiminde yapılırdı. İsmet Binark, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan 164 (935-937/ 528-1531) ve 462 (975/1567-1568) Numaralı Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bosna Vakıfları, *X. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993, s.206-229.

¹⁷³ 164 ve 462 Mumaralı Tapu Tahrir Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1094 adet defterden, içerisinde Yenipazar'ın da bulunduğu Bosna'ya ait defterlerdir. Bosna'nın fethini müteakip tesis edilen vakıfları göstermektedir. Binark, *agm*, s. 210.

¹⁷⁴ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 5.

¹⁷⁵ Mefail Hızlı, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, C.2, S. 4, s. 371-409.

Ders odası ve öğrenci odalarından müteşekkil medreselere değişik zamanlarda ek olarak imâret, kütüphane, hamam vs. ilave edilmiştir. Böylece büyük medreseler, öğrenim gören öğrencilerin tüm ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir külliye içerisinde bulunurdu. Osmanlı medrese müderrisleri aldıkları yevmiyelere göre yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı olmak üzere gruplandırılmakta idi.¹⁷⁶ Medrese görevlileri arasında bulunan müderris, imam, müezzin, muîd, ferrâş, bevvâb ve öğrenciler, vakfiyelerde belirlenen ücretleri alırlardı. Medrese öğrencileri medreselerin etrafında bulunan odalarda kalırlar ve imâret yemekhanesinden yemek yerlerdi.¹⁷⁷ Hocaların ücretleri, bevvâb maaşı, mum masrafları, öğrencilerin harçlıkları gibi giderler medresenin vakfından karşılanırdı. Medreseler vakıflar sayesinde ilmî, idarî ve malî bakımdan bağımsız birer müessese haline gelmiştir. Selçuklular’dan itibaren pek çok medrese vakıf olarak kurulmuş, öğretim kadrolarının ve diğer görevlilerin maaşları ile öğrencilerin bütün masrafları vakıflar tarafından karşılanmıştır.¹⁷⁸

Örneğin, araştırdığımız Sancak bölgesinde yer alan Yenipazar’da Sinan Bey Medrese ve İmâreti Vakfı vardır. Bu vakfın giderlerinin karşılanması için 164 numaralı TTD’ne göre 20.000 akçe ayrıldığı; 462 numaralı TTD’ne göre ise 37.050 akçe gelirin olduğu kayıtlıdır. Osmanlı Devleti’nde bu tür vakıflar çoğunlukla padişah, vezir, şehzade, hanım sultan ve beyler tarafından inşa edilmiştir.

9. Mektep

Osmanlılarda çocuklara temel eğitimin verildiği yere mektep denir. Sözlükte “okul” anlamında, mekân ismi olan mekteb daha çok mektebe şeklinde kütüphane için de kullanılır.¹⁷⁹

Osmanlıda hemen her mahallede bir tane bulunduğu için halk dilinde “mahalle mektebi” tabiri kullanılmıştır. Belirli bir teşkilata ve müsterek bir eğitim sistemine bağlı olmayan mektepler hususi vakıfların gelirleri ile ve bu vakfın vakfiyesine konulmuş olan şartlara göre idare edilirlerdi.¹⁸⁰ Mektepleri genellikle halifeler, sultanlar, yüksek dereceli devlet memurları ve zenginler bina eder, öğrenim masrafları için vakıflar kurarlardı. Birçok yerde yetimlere mahsus özel mekteplerin

¹⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yay. Ankara, 1984, s. 11-12.

¹⁷⁷ Ahmet Şimşirgil, “XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi VII*, s. 228.

¹⁷⁸ Yediyıldız, “Vakıf” *DİA*, C.42, s. 479-486.

¹⁷⁹ Nebi Bozkurt, “Mektep” *DİA*, C.29, s. 5.

¹⁸⁰ Vedat Günyol, “Mektep” *İA*, C.VII, İstanbul, 1972, s. 655-659.

yapıldığı görülmektedir.¹⁸¹ Mektepler genellikle cami ve mescit yanlarında bulunurdu. Buradaki öğretmenler ise imam, müezzin ve kayyum gibi okuma-yazma bilen kisilerden seçilirdi.¹⁸² Osmanlıda anne ve babalar çocuklarını akılları ermeye başlayınca okutmakla mükellef bilirdiler. Bu sebebiyle hemen her cami yanında bir mektep tesis edilmiştir. Örneğin Sancak'ın Yenipazar şehrinde Derviş Bey Mektebi Vakfı kurulmuştur. Mektep, Hasan Çelebi Camii'nin bitişiğine yapılmıştır.

10. Tekke, Zâviye ve Dergâh

Tekke ve zâviye, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde ahlak ve zikir eğitimi aldıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki mekânları ifade etmektedir.¹⁸³ Osmanlı devleti, tekke ve zâviyeleri devamlı desteklemiştir. Bu nedenle, tekke ve zâviyelerde hizmet edip, gelip geçenlerin iâşesini temin edenler bu hizmetlerinin karşılığı olarak bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır.¹⁸⁴ Osmanlı toplum hayatındaki önemi fazla olan tekke ve zâviyeler, Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşması açısından önemli görevler icra etmişlerdir. Zâviyeleri kuran dervişler, Türk ordularından daha evvel, kurdukları tekke ve zâviyelerle sınır boylarına kadar ulaşmışlar, böylece gazâ ruhunun canlı tutulmasını sağlamışlardır.¹⁸⁵

Tekkeler, İslâm kültüründe değişik ritüellerin gerçekleştirildiği dînî yapılardır. Tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği ve sunulduğu tekkeye, zâviye, hangah ve dergâh da denilmiştir. Bu müesseseler bulundukları yerlerin İslâmlaşmasında büyük rol oynamıştır.¹⁸⁶ Dergâhların kapıları da camilerin, tekke ve zâviyelerin kapıları gibi herkese açıktı. Arşiv belgelerine dayalı araştırmalar zâviyelerin birçok köyün de çekirdeğini oluşturduğunu göstermektedir.¹⁸⁷ Kırsal kesimdeki zâviyelerin şeyh ve dervişleri, tarımla meşgul olup yeni yerleşim yerleri hazırlamışlardır. Bulundukları bölgenin ve yolcuların güvenliğini sağlamışlardır.¹⁸⁸

¹⁸¹ Bozkurt, *agm*, s. 6.

¹⁸² Ahmet Turan Arslan, "XVI. Asır Osmanlı İlmi Hayatına Genel Bir Bakış" *Osmanlı*, C.VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 43-49.

¹⁸³ Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Faroqhi, "Zaviye" *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 468-470.

¹⁸⁴ Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zâviyelere Karşı Siyaseti" *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 265-299.

¹⁸⁵ Barkan, *agm*, s. 279-386.

¹⁸⁶ Enes İdriz, "Osmanlı Vakıflarının Makedonya'daki İzleri (Üsküp Örneği)", *Bursa'dan Balkanlara Vakıf Medeniyeti Sempozyumu*, İhlâs Matbaacılık, İstanbul 2013, s.54.

¹⁸⁷ Yediyıldız, "Vakıf" *DİA*, s. 479-486.

¹⁸⁸ Volkan Ertürk, "Osmanlı Devri Akşehir Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2*, (ed.Hasan AKÇA), 2011, s.231-248.

Osmanlı Devleti’nde, dînî, sosyal ve kültürel açıdan çeşitli fonksiyonları icra eden tekke ve zâviyeler Sancak bölgesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Sancak bölgesi, hem coğrafi açıdan önemlidir hem de büyük yolların kesiştiği güzergâh üzerindedir. Sancak bölgesinde bulunan tekke ve zâviyeler, bulundukları yerlerde köylerin veya mahallelerin kurulmasına yol açmışlardır. Kayıtlardan, Sancak bölgesinde yer alan Plav’e bağlı Gosine’nin bir köyü olan Başta Karyesi’nde bir tekke vakfı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Yenipazar’da Gazi Sinan Bey Mahallesi’nde Tarikat-ı Nakşibendiyye dergâhı kurulmuştur. Yine Yenipazar’da Silahtar Ahmed Bey tarafından kurulan mescit ve zâviye bulunmaktadır.

Tablo-1: Kaydını tespit edebildiğimiz vakıfların şehirlere ve hizmet alanlarına göre dağılımı şu şekildedir.

S	Vakfın Kurulduğu Yer	Dînî Hizmet Vakıfları (Cami, Mescit vd.)	Sosyal Hizmet Vakıfları (Köprü, Kaldırım vd.)	Eğitim Vakıfları (Mektep, Medrese, Muallimhâne, Dergah)	Nukud Vakıfları	Toplam Vakıf Sayısı
1	Prepol	4	2	-	-	6
2	Priboy	2	-	-	-	2
3	Seniçe	4	-	-	-	4
4	Yenipazar	27	7	6	2	42
5	Yenivaroş	1	-	-	-	1
6	Akova	4	-	-	-	4
7	Berane	1	1	-	-	2
8	Plav	3	-	2	-	5
9	Taşlıca	5	-	-	2	7
10	Berane	-	-	-	-	0
11	Tutin	-	-	-	-	0
	Toplam	51	10	8	4	73

¹⁸⁹ BOA.EV.MKT. D. 2110, s. 14.

D. SANCAK BÖLGESİ VAKIFLARINDAKİ GÖREVLİLER

Osmanlı'da vakıflar, çeşitler hizmetleri yerine getirebilmek amacıyla çok sayıda kişiyi bu hizmetler için görevlendirilirdi. Vakfiyelerde veya kayıtlarda hangi görevlinin ne iş yapacağı ve bu iş karşılığı ne kadar ücret alacağı yazılırdı. Vakıf görevlilerine, ashabı cihât, ashâb-ı vezâif, mürtezika-i evkaf adları verilirdi.¹⁹⁰

Örneğin; Mîrâhûr Süleyman Efendi ibn-i Müruvvet Ağa Vakfı'nın 1088/1677 tarihli vakfiyesinde Prepol'ün Hisarcık¹⁹¹ Kasabasında bulunan Mahmut Bey Camii'nde görev yapacak olanlara ödenecek ücretler şöyle sıralanmıştır: cüzhânların herbirine 3'er, imama eczâ için 1, eczâ-i şerîf dağıtıcısına 1, mukabeleciye 1, müezzin-i sâniye 5, imam hatibe müderrislik karşılığı 4, mevlid kandilinde mevlithâna 300, kandillerde mezarlıkta Kur'ân okuyana 2, arafe günü sermükebbire 50, eczahânların herbirine 30'ar, Hisarcık'taki vakıfların takibi için kâtibe 5, mütevellîye 5, tamirciye 3, suyolu tamircisine 5 akçe ödenmesi şart koşulmuştur. Kendisi mütevellî ve nâzır olup tevliyet için günlük 25 akçe, nezâret hizmeti için günlük 10 akçe mutasarrıf olması; vefatından sonra dârus-saade ağası nâzır olup yevmi 10 akçe verilmesi; tamirler bittikten sonra gelirlerden arta kalanı evlatlarına şart koşulmuştur.¹⁹² Vakıfla ilgili diğer bilgiler için bkz.s.46.

Vakıf görevlilerinde, yapacağı hizmete uygun özellikler aranmaktaydı. Sinan Mahallesi Mescidi Vakfı'na ait kayıttan anlaşıldığına göre; atamalar genelde imtihanla yapılmakla birlikte bazı atamalar kura ile yapılmıştır. İmam atamalarında; tecvid, kıraat, mesele-i fıkhiyye, nahv ve kavaiden sorulacak sorulara cevap verebilenler ehliyet sahibi olurlar ve görev yapmayı hak kazanırlardı.¹⁹³

Boş bir kadroya atamada öncelik hakkı, ehliyet ve liyakat sahibi olması şartıyla daha önce görev yapan görevlinin büyük oğlunun olurdu. 1266/1849 tarihli belgede yer alan Yenipazar Kalesi Camiine yapılan atama buna bir örnektir.¹⁹⁴ Yine imamlık ve diğer görevlilerin sâlih bir kimse olması istenirken müezzinin aynı zamanda ehl-i nefes yani sesi güzel bir kimse olması istenilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Mehmet İpşirli "Cihet" *DİA*, C.7, 1993, s. 546-548

¹⁹¹ Hisarcık, Sırbistan'ın güneybatısında, Prepol Belediyesi'ne bağlı bir kasabadır. Coğrafi ve tarihi bölge olarak Sancak bölgesinin Sırbistan'daki büyük kısmında yer alır. <http://www.turkcebilgi.com/prijepolje>, Erişim tarihi:10.11.2016.

¹⁹² VGMA, D. 744, s. 157, Sr. 39.

¹⁹³ BOA.EV.MKT.CHT.D. 122, s. 98.

¹⁹⁴ BOA.EV.THR.D. 246, s. 54.

¹⁹⁵ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

1. İdari Görevliler

a. Câbî

Vakıflarda yönetim hizmetlerinde görev alan, vakıf gelirlerini toplayan tahsildar anlamına gelen kişiye câbî denir.¹⁹⁶ Câbîler gelir kaynaklarından topladıkları paraları mütevellîye veya mütevellînin yetkilendirdiği kişilere teslim etmekle yükümlüdür. Câbînin görev değişikliği söz konusu olduğunda câbî, nerelerden para topladığını, kendisinde ne kadar para olduğunu ve nerelerden tahsilât yapamadığını görevi devr alan câbîye mahkemede bildirmek zorundadır.¹⁹⁷

Priboy'daki Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı'nın 1191/1778 tarihli vakfiyesinde câbî ile ilgili olarak “yevmî on iki akçe cihet ile bir sâlih kimesne câbî olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hidmet etmeye” denilmiştir. Bu kayıttan, câbînin günlük ücretinin 12 akçe olduğu, câbînin sâlih, güvenilir bir kimse olması ve geçerli bir mazereti yoksa hizmeti bırakmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

b. Nâzır

Vakıflarda yönetimin tamamlayıcısı konumunda olan ve denetim görevinde olan sisteme nezâret¹⁹⁸ bununla görevli kişiye de nâzır denir. Muhasebe defterlerinin kontrolü, mütevellînin yapacağı harcamaların izlenmesi, külliyyeye ait gelir kaynaklarının işletilmesinin ve personel atamalarının takibi nâzırların başlıca görevleri arasında sayılabilir.¹⁹⁹

Nâzır, vakfiyede kendisine tevdi edilen görevleri yapmakla yükümlüdür. Nezâret hizmetlerinin bir kısmı tevliyyet hizmetlerinde olduğu gibi hayatta oldukça vâkıfın kendisine şart edilmiş iken, bir kısmı da tamamen vakıf kurucusunun kendi ve aile bireyleri dışındaki kişi veya makamlara şart koşulmuştur. Prepol ve Taşlıca'da hayratları bulunan Mirahûr Süleyman Efendi ibn-i Müruvvet Ağa Vakfı'na ait 24 Şa'bân 1088/22 Ekim 1677 tarihli vakfiyede: “*Ben hayât-ı mustearı mutelebbis oldukça mütevellî ve nâzır olub hidmet-i tevliyyet mükabelesinde yevmî yirmi beş akçe ve hidmet-i nezâret mukâbelesinde yevmî on akçe vâzîfeye mutasârrıf olam*” yazmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁶ Pakalın, “Câbî” *age*, C. I, s. 253.

¹⁹⁷ Salih Pay, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi” *Türkler*, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, C. 10, s. 491-507.

¹⁹⁸ Berki, *age*, s. 44.

¹⁹⁹ Pay, *age*, s. 156.

²⁰⁰ VGMA, D.744, s.157, Sr. 39.

c. Mütevellî

Sözlükte mütevellî, “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” anlamındadır. Terim olarak vakfiye şartları, şer’î hükümler ve mevzuat çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek üzere görevlendirilen kimseyi ifade eder. Bu görev ve yetkiye velâyet, görevlendirmeye tevliyet denilmektedir.²⁰¹

Mütevellî tayinleri genellikle vâkıflar, nâzır, kadı, vâkıfın ailesi ve ehl-i vukuf (mahalle sakinleri) gibi kişi ya da gruplar tarafından yapılmaktadır. Çoğunlukla vâkıfların mütevellî tayin ettiği bilinmekle birlikte, mütevellîleri içerisinde vâkıfın kendisi, çocukları ve yakın akrabalarının da ilk planda yer aldığı görülmektedir.²⁰²

Mütevellî, görevi vakıf akar ve hayratlarının bakım ve onarımını yaptırmak ve bu işler için gerekli harcamaların yapılmasını sağlamak olan kişidir. Mütevellî vakfiyede belirtilmiş olan ve maaş almaya hak kazanan mürtezıkaya ücretlerini eksiksiz olarak vermek durumundadır. Mütevellî olarak atanacak şahsın öncelikle mahkemede gerekli şartları taşıdığını belgelemesi gerekmektedir. Atama bundan sonra kadıların arzı ve nihayet fermân-ı hümayun ile kesinleşmektedir. Vakıf kurucuları tevliyetin evlâda intikali konusunda çok hassas davranmışlar; evlatlardan aslah, erşed ve ekber (an sâlih, en olgun ve yaşça en büyük) olanın mütevellî olmasını şart koşmuşlardır.

Örneğin, Priboy’da kurulmuş olan Hasan Ağa ibn Mustafa Camii Vakfı’nın 1171/1758 tarihli vakfiyesinde mütevellîye günlük 5 akçe verilmesi ve tevliyet işlerinin gerektiği şekilde yerine getirilmesini ve hayatta olduğu müddetçe tevliyetin vâkıfın kendisinde olmasını ve vefatından sonrada oğlu Ferhat’ın mütevellî olmasını, oğlu Ferhatın vefatından sonra ise evlatlarından tevliyet hizmetini yerine getirebilecek sâlih bir evladının mütevellî olmasını onun da vefatından sonra evlatlarının evlatlarından tevliyet hizmetine kâdir, sâlih bir kimsenin bu vakfa mütevellî olmasını ve neslinin son bulması durumunda ise Priboy ve civarında bir sâlih ve tevliyet hizmetine kâdir, mutlaka aslah²⁰³ bir kimsenin tercih olunması ve tevliyet işlerinin şart koşulan sıraya göre layıkıyla yerine getirilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyenin devamında kimlerin mütevellî olup kimlerin olamayacağı

²⁰¹ Nazif Öztürk, “Mütevellî” *DİA*, 2006, C. 32, s. 217-220.

²⁰² Ömer Demirel, “Osmanlı Dönemi Sivas Vakıfları’nın İdari Organizasyonu ve Problemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17, 1963, s. 28-65.

²⁰³ Aslah; Daha salih, en iyi olan demektir. Ferit Devellioğlu, “eslah” *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Ankara, 1962, s.279.

belirtilmiştir. Sâlih ve tevliyet hizmetine kâdir bir kimsenin mütevellî olması şart koşulmuştur. Şayet bu vasıfta mütevellî olacak kişi bulunamazsa veya mütevellî, ehil olmayan, hizmetlerinde ihmâlkâr, müsahele ve hiyanet üzere olur ise anlara verülmeyip ecnebilere müstahak kimselere verilmesi şart koşulmuştur. Devamında ise; “ben vefat ettikten sonra câmiye kim hatib ve imâm olursa vakfa hasbî nâzır olub ve mütevellî olan kimsenin hakimu’l-vakt olan kimse vakfımın muhasebesini ve defterini imzalayub imza akçesin kânundan ziyâde almaya ve eğer malı vakfa noksan târi olur ise mütevellî vazîfesinden mâ’ada ehl-i cihâd-ı malı vakf tekmi olunca Palanka-i mezbûre civarında ulemâ ve sulehâ ve sâir fukara hasbî nâzır olub nazarları diriğ etmeyeler ama akçeye karşı bahz ve kabz etmeyeler deyub mevkûf-ı mezkûreyi ve sefîne-i mezbûreyi mütevellî tayin ettiği oğlu Ferhad’a teslim edüb emlak ve nukûdu vakıf için kabul ettikten sonra asla tebdîl ve tağyîr olunmaya”²⁰⁴ denilmiştir.

2. Dînî Hizmet Görevlileri

a. Aşırhan

Aşırhan, aşır okuyan kimsedir. Aşır ise, namazdan sonra Kur’an’dan en az on ayetin okunmasıdır. Camideki aşırhan sayısı ve ücreti caminin vakfiyesinde veya atama beratında belirtildiği kadardır. Yenipazar’daki bir vakfa ait aşırhan ataması ve ücreti bir kayıtta şu şekilde yer almaktadır; “Yenipâzâr’da Hasan Efendi Câmi’inde Cum’a günü aşırhân olan Mehmed halîfe hüsn-i ihtiyârıyla fâriğ olub yerine yevmî bir akçe ile Hasan halîfe muhaldür deyû kâdısı Yasiniddin arz itmeğin”²⁰⁵

b. Cüzhan ve Eczahân

Cüzhan, camilerde namaz öncesi cüz okuyan görevlilere denir. Cüz, Kur’an’da yirmi sayfadan oluşan bölüme verilen addır. Han kelimesi ise Farsça’da; okumak, çağırma anlamındadır.²⁰⁶ Camilerde vakıf gelirlerine ve vakfiye şartlarına göre sayıları belirlenen cüzhanlar bulunurdu. Bunlar, Cuma günleri hariç diğer günler sabah namazından sonra Kur’an’dan cüz tilâvet eder daha sonra cami cemaatinin geçmişlerine ve vâkıfın ruhuna hediye ederlerdi.

²⁰⁴ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

²⁰⁵ VGMA, D. 1197, s. 214.

²⁰⁶ Pakalın, “Cüzhan” *age*, C.I, s. 318.

Cüzhanlarında berat sahibi olmaları gerekirdi. Hem imam hem de cüzhan olan görevliler de vardı. Örneğin; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan 1197 numaralı Hurufât Defteri'nde²⁰⁷ yer alan bir kayda göre, Yenipazar'da Ahmed Voyvoda Mescidi'nde günlük üç akçe ile imâm ve bir akçe ile cüzhân olan Mehmed'in yerine Fazlullah Halîfe bu şekilde görevlendirilmiştir. Yine Yenipazar'da merhûme Safiye Hâtun ruhu için günlük bir akçe ile cüzhan olan Meryem isimli kadının berât sahibi olmadığı berât-ı şerîf verilmesi kayıtlarda yer almaktadır.²⁰⁸ Bir cüzhan kendi isteğiyle görevini başka birine devr edebilmekteydi. 1128/1715 tarihli kayıta; *"Yenipâzâr'da Sinan Bey Mescidinde yevmî beş akçe ile cüz'ü şerîf tilâvet eden Mehmet Hasan ihtiyariyle karındaşı Hüseyin halîfeye ferâgat etmekle kadısı Seyit Mehmet Bâki arzıyla tevcih buyuruldu."* yazılmıştır.²⁰⁹

Kayıtlarda Kur'an-ı Kerîm-i oluşturan otuz cüzü yani eczâ-yı şerife'yi okuyan, dua yapan cüzleri dağıtan ve muhafaza eden kişilerle ilgili bilgiler ve alacakları ücretler yer almaktadır. Hisarcık kasabasında Mahmut Bey'in bina eylediği camide imam olan kimse cüzler okunduktan sonra dua edip günlük bir akçe alacaktır. Eczâ-i şerîfenin biri caminin imamına biri müezzîn-i evvele ve biri müezzîn-i sâniye şart koşulmuştur. Yine bir kimse hâfız-ı eczâ yani cüzleri koruyucu olup Kur'an okunacağı zaman cüzleri eczahânlarla dağıtıp okuma bittikten sonra cüzleri saygıyla toplayacak ve sandukaya koyup muhafaza edecek hizmeti mukabelesinde günlük bir akçe alacaktır. Cüzleri muhafaza eden kişi noktacı olup hizmeti karşılığı günlük bir akçeye sahip olacaktır.²¹⁰

c. Hatip

Camilerde, cuma ve bayram namazı kılındıktan sonra minberde hutbe irad eden görevliye hatip denilir. Atama kayıtlarında görevin adı hitâbet olarak geçmektedir.

²⁰⁷ Hurufat Defterleri, "ruzmançe defterleri" de denilmektedir. Bunlar, vakıfların günlük tayin ve terfi işlemlerinin yazıldığı defterlerdir. Bu defterler, dönemin kaza idarî yapısına göre tutulmuştur. Kazaların isimleri alfabetik sıraya göre dizilmiş, vakıf işlemleri de ilgili kazanın isminin altına yazılmıştır. Defterler adını bu alfabetik sıradan almıştır. Vakıfların her türlü görev tevcihâtının tutulduğu bu defterler, atık ve cedîd olmak üzere iki seri halindedir. Atık kayıtlar 1086-1103 (1675-1691) tarihleri arasındadır. Ceditler ise 1102-1258 (1690- 1840) yılları arasındaki kayıtları içerir. Kazaskerlik dairesince tutulduğu düşünülen bu defterlerde; idarî yapısına göre yerleşim birimi, vakıf, vâkıf, vazife ciheti, eski ve yeni görevlilerin isimleri, görev değişimi, ücret, arz yetkisine sahip idareci ve kayıt tarihi gibi kapsamlı verileri bulmak mümkündür. Şehir, şehir mahkemesi ve esnaf teşkilâtı konularında da oldukça zengindir. Mustafa ALKAN, "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtları Arşivi" **VD**, Ankara 2007, S.30, s. 1-35.

²⁰⁸ VGMA, D. 1197, s. 155.

²⁰⁹ VGMA, D. 1192, s. 83.

²¹⁰ VGMA, D. 744, s. 157, Sr. 39.

Hatipler medrese eğitimi almış kişiler arasından seçilir, atama için vakfın mütevellîsi tarafından istid'â ile Şeyhülİslâm'a müracaat edilirdi. İstid'âlar üzerine genelde “*arzu mûcebince tevcih buyruldu*” notu yazılarak Sadârete gönderilirdi. Oradan padişaha gönderilen belge ile tevcih muâmelesi yapılırdı.²¹¹ Bu şekilde Seniçe Kasabasına tâbi Doğbulan Karyesinde Anadolu Muhasebecisi Süleyman Penah Efendi tarafından inşâ olunan camiye 303/1886 tarihinde bir hatip ataması yapılmıştır.²¹²

Gerekçe olmadan kimse görevden alınamazdı. Ancak feragat eder ölür veya görevi terk ederse yerine yeni bir hatip atanabilirdi. Diğer görevlerde olduğu gibi hatiplik görevi de babadan oğula geçen bir meslek halini almıştır. Hatiplerin ücretinin ne kadar olduğu ve nereden ödeneceği vâkıf tarafından vakfiye şartları arasında beyan edilmiştir. Ayrıca her görevde olduğu gibi burada da zaman zaman, tek bir kişinin daha çok ücret alabilmesi için hatiplik ve imamlık için bazen tek kişi görevlendirilmiştir.

Sancakta imamlardan sonra en çok atama yapılan dînî hizmet görevlisi hatiplerdir. Hatip olarak atanmış kişi eğer liyakat sahibi değilse yerine başkası atanırdı. Örneğin, Prepol Kasabasında ücreti İbrâhim Kethudâ Vakfı tarafından karşılanan bir hatip görevden alınmış başka bir görevlinin ataması yapılmıştır: Kayıtta; “*Yevmî iki akçe cedîd ile hatip olan Mehmed bin İsmâil nâ-ehl olub hitâbet eylemeye iktidâr olmayup yerine Mustafâ Abdunnebi nâm kimesne hüsnü savt ve tayyibül hulk ehli Kur'ân olub...*” denilerek tayini istenilmiştir.²¹³

d. İmam

İmam, cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimseye denir.²¹⁴ Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmet veren görevliler içinde sayıca en fazla olanlar imamlardır. İmam tayinlerinde, hizmet için yeterli dînî bilgiyle donanmış olma ve iyi ahlak sahibi olma şartları aranırdı. İmam olarak atanacak olanlar imtihanla belirlenir ve dînî bilgide daha üstün olanlar tercih edilirdi. İmamlık hizmetine tayin, vakıf mütevellîsinin teklifi ve şeyhü-l İslâmın işareti neticesinde padişah beratı ile olmaktaydı.²¹⁵

²¹¹ Uzunçarşılı, *age*, s. 185.

²¹² VGMA, D. 171, s. 112, Sr. 869.

²¹³ VGMA, D.1201, s. 10.

²¹⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “İmam” *DİA*, 2000, C.22, s. 178-181.

²¹⁵ Beydilli, *agm*, s.181-187.

Bazı imamların gönüllü olarak ücret almaksızın görev yaptıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin; 319/1901 tarihli kayıta Pertevniyal Vâlide Sultân²¹⁶ Hazretlerinin Seniçe’de inşa ettirdiği Camide imamet ve hitabet cihetlerini yürüten Hâfız Mehmet Efendi’nin yirmi sekiz seneden beri bu görevi maaş almaksızın idâre ettiği görülmektedir.²¹⁷ Osmanlı döneminde imamlar atandıkları görevlerde ömürlerinin sonuna kadar çalışırlardı. İsterlerse görevlerinden çekilebilirlerdi. Onun yerine vazifeyi ifa edebilecek oğlu var ise o atanırdı. İmamlar görevli oldukları cami veya mescidin vakfından beratta belirtildiği kadar ücret alırdı.²¹⁸

Örneğin, Yenipazar’da Gazi İsa Bey Camii imamı Yahyâ Halîfe ibn-i el-Hâcc Ali kendi rızası ile görevinden ayrılarak görevini oğlu Hâfız Abdurrahmân Halîfeye bırakmıştır. Kayıta; “*Gazi İsa Bey Câmî’-i Şerîfi Vakfı’ndan almak üzere yevmî sekiz akçe vazîfe ile imâmet cihetine mutasarrıf olan Yahyâ Halîfe ibn-i el-Hâcc Ali müsinn*²¹⁹ *ve ihtiyâr olarak cihet-i mezkûre hidmetini edâya adimü’l-iktidâr olduğuna mutasarrıf olduğu cihet-i mezkûreyi kendisi hüsn-i rızâsıyla sulbî kebîr oğlu erbâb-ı istihkâkdan Hâfız Abdurrahmân Halîfe’ye ferâgat ve kasr-ı yed itmeğin kasr-ı yedinden merkûma tevcîh ve yedine berât-ı âlişân ihsân buyrulmak ricasına tevcîh ve berât i’tâ oluna*” yazılıdır.²²⁰

e. Kâri

Kâri; kıraat kökünden ism-i fail olup (çoğulu kurra) genel anlamıyla "Kur'an tilavet eden" demektir. Kıraat eden anlamlarına gelmekte olup, Kur'ânı usulünce okuyan kişiye verilen addır.²²¹ Kârilerin ne zaman, Kur'an'dan nereleri okuyacakları, ne kadar ücret alacakları vakfiyelerde belirtilirdi. Örneğin, Mîrâhûr Süleyman Efendi ibn-i Mürüvvat Ağa Vakfının vakfiyesinde Fatıha ve Yasin Sûresini kâraat edenler ile Mevlîd-i Şerîf okuyanlara ne kadar ücret ödeneceğine dair kayıt yer almaktadır.²²²

²¹⁶ Pertavniyâl Vâlide Sultân, 1812 yılında doğdu. Osmanlı padişahı II. Mahmud'un eşi ve Abdülaziz'in annesidir. Kökeni hakkında kesin bilgi yoktur. 1829 yılında II. Mahmud'un eşi oldu. 10 yıllık bir evlilikten sonra eşi vefat etti. 1861 tarihinde Sultan Abdülmecid'in vefatı üzerine oğlu Abdülaziz tahta geçince Pertevniyal Sultan da Valide Sultan unvanını aldı. Hayır hasenata çok önem verirdi. Pertevniyal Lisesi'ni, Pertevniyal Valide Sultan Camii'ni yaptırdı. Oğlu vefat edince Valide Sultanlık dönemi bitti. 1883 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti. İstanbul'un Aksaray semtinde bulunan kendisinin yaptırmış olduğu Pertevniyal Valide Sultan Camii'ndeki Pertevniyal Sultan Türbesine defnedildi. M.Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 2. Baskı, TTK Yay, Ankara, 1985, s. 124.

²¹⁷ BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 142.

²¹⁸ Beydilli, *agm*, s. 181-187.

²¹⁹ Müsinn; yaşlı, geçkin, ihtiyar anlamındadır. Devellioğlu, *age*, s. 884.

²²⁰ BOA.EV.MH.D. 236, s. 36.

²²¹ Abdulhamit Birışık, “Kıraat” *DİA*, 2002, C. 25, s. 426-433.

²²² VGMA, D. 744, s. 157, Sr. 39.

f. Muallim

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfından olup eğitim-öğretim kurumlarında ders okutan görevlilere müderris denirdi.²²³ Müderrisler, medresede en üst seviyede ilmî çalışmalar yaparlar, eserler telif ederler bunun yanında kadı, müderris vb. görevler için öğrenciler yetiştirirlerdi.²²⁴ Müderrisler, sınavla belirlenirdi. Medreseden mezun olan talebeler müracaatını yapar kadro boşalmasını beklerdi. Padişahın beratıyla da sırası gelenlerin ataması yapılırdı. Müderrislerin atamaları şeyhülislâmın arzı ile de yapılabilmekteydi.²²⁵

Müderrislerin ücretleri vakfiyede belirtilirdi. Örneğin, Yenipazar'da İskender Çelebi Mescidine günlük dört akçe ile muallim ataması yapılmıştır.²²⁶ Miriahûr Süleyman Efendi ibn-i Müruvvet Ağa Vakfı'na ait 24 Şa'bân 1088/22 Ekim 1677 tarihli vakfiyesinde: "*Mahmûd Bey câmi'i şerîfin imâm ve hâtîbi zikr olunan mu'allimhânemde mu'allim olub sıbyân-ı müslimîn ta'lîm-i Kur'ân-i azîm ve ifâde-i ulûm-i nafi'a idüp hizmet-i ta'lîmi kemâ hüve hakkuha edâ edüp mukâbelesinde yevmî dört akçe vâzîfeye mutasârrıf ola*" ifadesi yer almaktadır.²²⁷

Muallimler, medreselerde okumuş, çoğu zaman bir cami veya mescitte imamlık veya müezzinlik yapan kimselerden seçilirdi.²²⁸ Vakfiyelerde ve kayıtlarda muallim olacak kişilerin özellikleri, hizmeti karşılığı ücreti belirtilmiştir. Örneğin; 1154 /1741 tarihli kayıtla Yenipazar Kasabasında Ali Paşa Mahallesinde Hüseyin Ağa muallimhânesinde yevmî iki akçe ile muallim-i sıbyân ataması yapılmıştır.²²⁹ Medreselere öğrenciyi sıbyan mektepleri hazırlardı. Hemen her mahallede cami ve mescitlerin bitişiğine sıbyan mektepleri kurulmuş ve buradaki öğrencilerin yetiştirilmesi için de muallimler atanmıştır.²³⁰

g. Müezzin

Müezzin, camide namaz vakitlerinin geldiğini bildirmek için ezan okuyan ve farz namazdan önce kamet getiren görevlidir.²³¹ Müezzinlerin sesinin güzel olması

²²³ Devellioğlu, *age*, s. 708.

²²⁴ Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yay. İstanbul 1981, s. 157.

²²⁵ Uzunçarşılı, *age*, s. 45.

²²⁶ VGMA, D. 1197, s. 208.

²²⁷ VGMA, D. 744, S. 157, Sr. 39.

²²⁸ Baltacı, *age*, s. 7

²²⁹ VGMA, D. 1198, s. 1.

²³⁰ Baltacı, *age*, s. 5.

²³¹ Devellioğlu, *age*, s. 711.

ve vakitleri aksatmadan görev yapması şart koşulmuştur. Priboy'da Hasan Ağa ibn Mustafa Camii'ne müezzin ataması yapılırken müezzinde aranan özellikler ve dikkat etmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Kayıтта: “*Günlük ikişer akçe hizmet ile sâlih ve ehl-i nefes kimesneler müezzinan olub beş vakitte Câmi-i mezkûrda te’zin hidmetinde olub bilâ ömr-i şer’î terk-i hidmet etmeyeler*”²³² denilmiştir.

h. Sermahfil

Osmanlı'da müezzinbaşı yardımcısına sermahfil denilirdi.²³³ Araştırdığımız Sancak bölgesi vakıf kayıtları içersinde iki adet sermahfil tevcihi bulunmaktadır. Birincisi, Yenipazar'da Hasan Efendi Camii'nde günlük iki akçe ile hatip ve bir akçe ile sermahfil Mehmet'in atanmasıdır.²³⁴ Diğer de, Yenipazar'da el-Hâcc Hürrem Camii'nde günlük iki akçe ile hatib ve bir akçe ile Ahmet'in sermahfil tevcihidir.²³⁵

ı. Şeyh

Tekke ve Zâviyelerin başında bulunan en yetkili kişilere şeyh denirdi. Şeyh, bir tarıkata mensup olup bir tekke ve zâviyede irşad ve tasavvuf eğitimi ile meşgul olan ve orada ibadet ve riyâset eden kişi anlamındadır. Meşihat ise, şeyhlik görevinin adıdır.²³⁶ Osmanlı'da tekkeye şeyh beratla atanırdı. Örneğin, 1323/1905 tarihli bir kayıтта; Yenipazar Kazası Gazi Sinan Bey Mahallesinde Tarikat-ı Nakşibendiyye Dergâhı meşihat cihetinin Şeyh Mehmet Arif Efendi'ye tevcih kılındığı kayıtlıdır.²³⁷

i. Vaiz

Cami ve mescitlerde vaaz ve nasihatte bulunan görevliye vaiz denir.²³⁸ Genellikle büyük camilerde görev yapan vaizler, müslümanların eğitilmesinde önemli bir role sahiptir. Osmanlı döneminde pazartesi vaizi, salı vaizi, bayram vaizi gibi vaaz verdikleri günün adıyla tanınan vaizler vardı. Cuma ve bayram vaizi daha kalabalık bir cemaate nasihatta bulunacağından ayrı bir şöhrete sahipti.²³⁹ Kur'an'ın tefsiri ve hadislerin açıklanması konusunda bilgili olmaları gereken vaizlerin, özellikle dinleyicilere etki edebilmeleri için konuşma sanatının inceliklerini bilen ve onları uygulayabilen kişiler arasından seçilmekte idi.²⁴⁰

²³² VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

²³³ Nuri Özcan, “Hünkâr Müezzini” *DİA*, C. 18, 1998, s. 491.

²³⁴ VGMA, D. 1197, S. 217.

²³⁵ VGMA, D. 1197, s. 1.

²³⁶ Reşat Öngören, “Şeyh” *DİA*, C. 39, 2010, s. 50-52.

²³⁷ BOA.EV.MKT, D. 3129, s. 208.

²³⁸ Devellioğlu, *age*, s. 1133.

²³⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asırda Kültür Üzerindeki Etkileri” *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Yay. Haz: O.Okuyar, H.İnalçık) Ankara, 1980, s. 157-161.

²⁴⁰ Yediyıldız, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asırda Kültür Üzerindeki Etkileri”, s. 219.

Vaizlerin ücretleri vakıflar tarafından vakfiyede yer aldığı şekilde ödenirdi. Örneğin, Yenipazar da Ahmed Paşa'nın yaptırdığı camide, cuma vaizi için günlük yedi akçe verildiği kayıtlıdır.²⁴¹ Mehmet Paşa Vakfı'nın vakfiyesinde; vaiz olana yevmî beş akçe, vaiz-i ideyn olana yevmî bir akçe verilmesi şart koşulmuştur.²⁴²

j. Zâviyedar

Zâviye, bir tarikatın "hankâh"ına bağlı olarak etkinlik gösterilen, "tekke"den daha küçük mekândır. Mevlevîlik'te olduğu gibi büyük mevlevîhânelere âsitâne, küçüklerine Zâviye adı verilmiştir.²⁴³ Zâviyenin başında bulunan şeyhe de Zâviyedar denilir. Zâviyedar Zâviyenin her şeyinden sorumludur.

Bir kayda göre; Gosine Kazasının Başta Karyesinde bulunan tekkeye Zâviyedar sâbık Şeyh Cafer Baba tarafından vakf ve tahsîs olunmuş olan akârât vesâireye yapılan müdâhalenin önlenmesi hakkında zâviyedâr Ahmed Baba tarafından Bâb-ı âlîye istida gönderilmiştir.²⁴⁴

Sancak bölgesinde kurulmuş ve kaydını tespit edebildiğimiz vakıfların kayıtlarında yer alan görevlileri, aldıkları ücret yönüyle değerlendirdiğimizde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: İmamların genellikle 1 ile 8 akçe arasında; hatiplerin 2 ile 6 akçe arasında; cüzhan, ferrâş ve kayyumların 1 ile 3 akçe arasında; müezzinlerin 2 ile 5 akçe arasında, câbinin 12 akçe, duahân, mukabeleci, sermahfil ve aşirhanların 1'er akçe; eczahân ve muallimhâne halifesinin 1 ile 5 akçe arasında; müderris ve muallimlerin 2 ile 4 akçe arasında; muhâsibin 2 akçe ve mütevellînin 5 akçe ücret aldığı görülmüştür. Çoğu görevlinin ücreti önceden belirlendiği şekilde muayyen olarak devam etmiştir. Ayrıca ekonomik imkânları fazla olan vakıfların görevlilerine daha fazla ücret verdiği görülmüştür. Örneğin, Afife Hâtun Çiftigân Vakfı vakfiyesinde kapıcı ve müderris yardımcısına 10'ar akçe, pâdişah beratına sahip müderrislere 24 akçe ve vakıf yöneticisine 15 akçe verilmesi şart koşulmuştur.

²⁴¹ VGMA, D. 1192, s. 80.

²⁴² VGMA, D. 456, S. 144, Sr. 3.

²⁴³ Mustafa Kara, "Tekke" *DİA*, C. 40, 2011, s. 368-370.

²⁴⁴ BOA.EV.MKT, D. 2110, s. 14.

III. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNİN SİRBİSTAN TARAFINDA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

A. PREPOL'DE KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

1. Dînî Hizmet Vakıfları

a. İbrahim Kethuda Camii Vakfı

İbrahim Kethuda²⁴⁵ Camii Vakfı, Prepol kasabasında kurulmuştur. Bu vakfa ait 1148/1735 tarihli bir hurûfat kaydında; günlük iki akçe ile hatip olan Mehmet bin İsmail'in hitâbet görevi için ehil ve yeterli olmadığı, yerine Mustafa Abdunnebî'nin güzel sesli, güzel ahlaklı ve ehli Kur'ân olduğu bunun için tevcih ve berât verildiği kayıtlıdır.²⁴⁶

b. İbrahim Paşa Camii Vakfı

İbrahim Paşa Camii Vakfı, Prepol'de kurulmuştur. Cami, 1572 yılında yapılmıştır. Bahçesinde abdesthane, mezaristan ve çeşme vardır.²⁴⁷ Evliya Çelebi 1664 yılında bu camiyi ziyaret etmiş ve cami ve vakıflarla ilgili olarak; Yukarı Mahalle'de Ebü'l-Feth Köprüsü yanında İbrahim Paşa Camii'nin bulunduğunu ve İbrahim Paşa'ya ait olan iki han, bir hamam, bir tekke, iki mektep, on dükkan ile elli evin gelirinin köprünün bakım masrafı için harcandığını bildirmektedir. Burada İbrahim Paşa Camii gayet geniş, iç açıcı, kiremitli ve bir minareli camidir. İki adet büyük hanı var ve bir ferah küçücük hamamı var, bir tekke, iki mektep ve on dükkanı var. Bütün bu hayratlar İbrahim Paşa'nın olup bunların kiralarından hâsıl olanı köprünün imaretine sarf olunduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ Kethüdâ, Osmanlı devlet ve esnaf teşkilâtlarındaki bazı görevliler için kullanılan bir unvan. Kâhya ve kethüdâ genelde eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte devlet hizmetlerini ifa eden kethüdânın daha eski olduğu, sivil kuruluşlardaki hizmetlilerin unvanı olan kâhyanın ise Osmanlılar zamanında ortaya çıktığı veya resmî devlet hizmeti olarak pek kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Mehmet Canatar, "Kethüdâ" *DİA*, C.25, s.332-333.

²⁴⁶ VGMA, D. 1201, s. 10.

²⁴⁷ Fatih Hadziç, *Dzamije u Sandzaku*, Novi Pazar, 2012, s. 172.

²⁴⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, s.543.

1735-1739 yılları arasında yapılan Osmanlı-Avusturya savaşında cami zarar görmüştür.²⁴⁹ 1889 tarihli kayıta, caminin Bakiye Hanım ibn-i Selim Paşa tarafından tamir ettirildiği kayıtlıdır. Yine, imamet, hitabet, cüz'ü havanlık ve sıbyan mektebi muallimliği görevleri için berat sahibi görevlinin maaşı Bakiye Hanımın vakf eylediği kervansaray kirasından ve nukudu killesinden karşılanmıştır. Görevlinin vefatıyla boşalan göreve, oğulları ehil olmadığından atanamamışlar ve bu kadroya kıraatı güzel, dirayetli imtihanda muvaffak olmuş bir kişi beratla atanmıştır.²⁵⁰

c. Mahmut Ağa Camii Vakfı

Mahmut Ağa Camii Vakfı Prepol'de kurulmuştur. Mahmud Bey Mahallesi'nde kurulan Mahmut Ağa Camii Vakfı'na ait şahsiyet kayıtları vardır.²⁵¹ Cami ilk 1687 yılında yapılmış daha sonra 1895-1900 yılları arasında öncekinden daha büyük olarak yeniden inşa edilmiştir.²⁵² 312/1896 tarihli kayıta Mahmut Ağa Camii Vakfı'nın vakfiyesi olup olmadığı varsa tamiri hakkında şartları sorulmaktadır. Aynı kayıta, Mahmut Ağa Camii Vakfı'ndan karşılanmak üzere günlük beş akçe ile imamet ve hitabet görevi için berat verildiği; muhasebe keyfiyeti, gelir cetveli, bir güne vâridât bulunup bulunmadığı ve varsa miktar ve çeşidi, müsekkafat²⁵³ ve müsekkalatın²⁵⁴ olup olmadığı sorulmaktadır. Ayrıca belgede Caminin harap olduğu, mahalleli tarafından kargir olarak yeniden inşasına teşebbüs olunduğu, inşası için gereken toplam 40.000 kuruştan 30.000 kuruşunun 314/1896 tarihli evrakla Kosova Vilâyetinden Dâhiliye Nezâret Celilesine gönderildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁵

318/1902 tarihli kayıta ise vakıf gelirlerinden cuma ve bayram namazlarında imamet ve hitabet görevlerini ifa eden kişiye yıllık 600 kuruş ödenmesi için berat verilmiştir.²⁵⁶ Camide imamet ve hitabet görevine atanan Abdurrahmân Efendinin askerlikçe ilişkisinin olmadığı anlaşıldığı kayıtlıdır.²⁵⁷

²⁴⁹ Muhedin Fijuljanin, *Sandzak*, Ostraga, 2011, s. 292.

²⁵⁰ BOA. EV. MKT. D. 1946, s. 126.

²⁵¹ VGMA, D. 180, s. 94, Sr. 730.

²⁵² Fijuljanin, *age*, s. 293.

²⁵³ Müsekkafat; vakfa gelir (galle) sağlayan ev, dükkân gibi üstü kapalı (müsakkaf) akar için kullanılan bir terim. Hamdi Döndüren, "Müsakat" *DİA*, C.32, 2006, s. 70-71.

²⁵⁴ Müsekkalat; çayır, tarla gibi üstü açık akarları ifade eden bir terimdir. Bkz. s. 20.

²⁵⁵ BOA.EV.MKT, D. 2228, s. 33.

²⁵⁶ BOA.EV. MKT.D. 799, s. 143.

²⁵⁷ BOA.EV.MKT.CHT.D. 799, s. 75.

d. Sinan Efendi Camii Vakfı

Sinan Efendi Camii Vakfı Prepol'de kurulmuştur. Bu vakfa ait 1224/1809 tarihli imamet ve hitabet atama kayıtları bulunmaktadır.²⁵⁸

2. Sosyal Hizmet Vakıfları

a. Mehmet Paşa Köprü Vakfı

456 numaralı defterin 144. sayfasının 3. Sırasında Bosna'da kurulan Mehmet Paşa Vakfı'na ait 1171/1758 tarihli vakfiye yer almaktadır. Bu vakfiyede Prepol'de yer alan vakıflarla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Mehmet Paşa Prepol kazasında Lim Nehri üzerinde büyük bir köprü ve Prepol kasabasında iki adet kervansaray ile bir bab dükkan vakfetmiştir. Köprüyü tamir için senelik 10 kuruş ayrılmasını şart koşmuştur. Şayet köprünün büyük bir tamire ihtiyacı var ise keşif yapılmak suretiyle 100 kuruşa kadar harcama yapılarak tamir ettirilmesi ve bu giderin vakıf bütcesinden karşılanması yazılıdır.²⁵⁹

b. Mirahûr-ı Evvel Süleyman ibn-i Mürüvvet Vakıfları

Mirâhur-ı evvel Süleyman Ağa ibn Mürüvvet Ağa'nın vakfı, kayıtlara göre 10/292 ve 3752306 numaralı defter-i mühimme'de kayıtlıdır. Tanzim yılı 1208/1793, tescil yılı ise 1209/1794'tür.²⁶⁰ Süleyman Ağa'nın 24 Şaban 1088/22 Ekim 1677 tarihli vakfiyesinde yer alan vakıfları şunlardır;

Bosna Hersek Milşuva'da bir muallimhane, Urıca'da on bir hücre ve bir derslane, Taşlıca'da tamir edilen su yolu, Pirepol'da bir mescit, Özice'de medrese, Üsküp'de yeniden inşa eylediği Meddah camiidir.

Pirepol'dan Hisarcık'a giden yol üzerinde taş köprülerin ve kaldırımların onarımları, görevli ücretlerinin karşılanması hatim, sûre, mevlîd okunması, çeşmelerin, yolların, köprülerin, kaldırımların tamirleri, ahalinin vergisinin ödenmesi hizmetlerine sarf edilmek üzere;

Bosna Hersek Milşova'da 15 dükkanı 1 fırın, 5 dükkan ve 1 samanlık ve avlusu; Uzınca'da 1 bedestan ve etrafındaki 52 dükkan ve 4 mahzen, 1 kervansaray, 15 dükkanı, mezarlık karşısında 13 dükkanı, 23 dükkan, 1 ev ve bitişiğinde 13 büyük odayı, yerde 1 nalbant ve muhtap dükkanını, 4000 esedi kuruş nakit para ve

²⁵⁸ VGMA, D.171 s.252, Sr. 1995.

²⁵⁹ VGMA, D. 456, s. 144, Sr. 3.

²⁶⁰ Rahman Ademi, "Karadağ Vakıfları; Hukuksal Perspektif" *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 2012, s. 277-285.

Üsküp'te 1 hamam, 15 dükkan ve 1 fırın, Milşuva Nehri üzerinde 1 kervansaray, Milşuva'da 11 dükkan, bir samanlık, satın alıp tamir ettirdiği 19 dolaplı bedestan ve etrafında 52 dükkan ve 4 mahzen ve diğer 1 kervansaraydır.

Suyolunun, cami, mezarlık ve kaldırımların tamir ücretinin vakıftan karşılanması şart koşulmuştur. Yapılacak sosyal hizmetler için; Cemaate dağıtılmak üzere şerbet, gül suyu ve buhur için 1800 akçe, ihtiyaç sahiplerine dağıtılacak 3 fırın ekmek için 700 akçe, 20 yetime 200'er akçe elbise parası, mezarların tamirine yıllık 100 akçe, ihtiyaç sahiplerine 720 akçe, öğrencilere ve yetimlere her yıl bayram akşamı 1080 akçe yine Hisarcık halkının vergisi için galle fazlasından 3600 akçe yardım verilmesi şart koşulmuştur.²⁶¹ Vakfın görevlileri için şart koşulan ücretler için bkz. s. 33; Vakfiyesinin tamamı için bkz. Ek-VI.

B. PRİBOY'DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

1. Dînî Hizmet Vakıfları

a. Priboy Nahiyesi Camii Vakfı

Priboy Nahiyesi Camii Vakfı, Priboy'da kurulmuştur.²⁶² Bu vakıfla ile ilgili 1308/1891 tarihli kayıta vakfın iki kayık kirası geliri olduğu yazılıdır. Lîm Çayı üzerindeki kayıktan kira bedeli olan 1500 kuruşun on beş seneden beri yarıya indirildiği ve yarı bedelin yetersizliği sebebiyle cami ve mektebin idâresine halal geldiği, terk edilen yarı bedelin de ödenmesi için Hasan Ağniçzâde Gül Mehmet imzasıyla Hazine Muhâsibesine şu arzuhâl verilmiştir:²⁶³ *“Lîm nehri üzerinde iki kâyıktan Meyuce Karyesindeki kâyıık Bosna Vilâyetinde idâre-i mevkûtesinden dolayı on beş seneden berî bedeli olan bin beş yüz kuruşun nısfına tenzil ettiğinden Taşlıca câmi-i ve mekteb-i mezkûrun idaresine halal geldiğinden bahisle mezkûr kayığın 15 senelik budlân müterâkimine bademâsına yine vuku' bulacak vâridatın sâbıkı vecih üzere tarafına i'tâsı”*²⁶⁴

²⁶¹ EV.K.K, D. 744, s. 157, Sr. 39; Ayverdi, *age*, s. 149

²⁶² Priboy, Sırbistan'da yer alan bir şehir ve belediyedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu şehirle ilgili şunları kaydetmiştir: “Menzil-i kasaba-i Priboy, Hersek Sancağı'nda bin hâneli câmi' ve hân ve hamâmlı ve birkaç dükkânlı rabta-i zibâdır. Sene-i sâbıkada Bosna'dan Rûmeli'ne giderken kal'a ve kasabası memdûhdur.” *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, s.54; Şemsettin Sami, Kâmûs el-A'lâm adlı eserinde Priboy'la ilgili şu bilgileri vermiştir. “Priboy, Kosova vilayetinde, Taşlıca sancağının doğu tarafındadır. Lîm nehri kenarında küçük bir kasabadır. Prepol kazası içerisinde bir nahiye merkezi. Sami, *age*, C.IV, s.1720; 2011 yılında yapılan son resmi nüfus sayımına göre belediye nüfusu 27.133, kasaba nüfusu 14.920'dir. <https://en.wikipedia.org/wiki/Priboj> Erişim tarihi: 01.07.2016.

²⁶³ BOA.EV.MKT, D. 1826, s. 98.

²⁶⁴ BOA.EV.MKT, D. 1823, s. 70.

b. Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı

Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı, Priboy’da kurulmuştur. Amuca Hacı Hasan Ağa, Vezîriazam Köprülü Mehmed Paşa’nın kardeşidir.²⁶⁵ Cami, 1758 yılında inşa edilmiştir. 1833, 1937 ve 1982 yıllarında tamirat görmüştür.²⁶⁶ 1659 yılında Evliya Çelebi Priboy’un 300 haneli bir camisi olan küçük bir şehir olduğunu kaydetmiştir.²⁶⁷

1171/1758 tarihli vakfiyesinde bir cuma camisi ve fakir çocuklarına Kur’ân-ı Kerîm, lisan, sarf ve nahiv ilmi ve farsça öğretilmesi için bir muallimhâne vakfetmiştir. Vakfın giderleri için bir oda han kirası ve her sene için 7’şer kuruş vakf etmiştir. Lim nehri üzerinde bir gemi kirasından her sene 25 kuruş, diğer gemi kirasından her sene 10 kuruş ve malından 36.000 akçe her senede onu on bir buçuk hesabı üzere muâmele-i şeriyye olunmasını şart koşmuştur. Şayet ihmâl edilip vakfedilen akçe zayi olursa mütevellîye tazmin ettirilmesi, hediye olarak akçe kimseye verilmemesi ve yazıcı akçesi kimseden alınmaması şart koşulmuştur. Elde edilen gelirin nasıl değerlendirileceği şöyle şart koşulmuştur: Vakıf görevlisi imam ve hatipe 4’er akçe, müezzine 2 akçe, ferrâşa ve kayyuma 1 er akçe, mütevellî ile muallimhane halifesine 5 er akçe ve câbiye 12 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca mum masrafı olarak günlük 1 akçe, cami tamirine 2 akçe verilecektir. 268

1171/1758 tarihli vakfiyesinde mütevellî olarak kendisi, kendisinden sonra oğlu Ferhatı, ondan sonrada soyundan gelenleri şart koşmuştur. Vakfiyede; “*Tevliyet ve nezâret benim yedimde benim vefâtımdan sonra oğlum Ferhad mütevellî olup ondan sonra benim evlâd-ı zükurumun hademât-ı tevliyete kâdir ve sâlih bir kimesne mütevellî ola batnen ba’de batnin karnen ba’de karnin hademât-ı tevliyete kâdir ve sâlih bir kimesne vakf-ı merkûme mütevellî ola. Mütevellî na-ehl olup hizmetinde ihmâl ve hiyanet üzere olur ise anlara verilmeyip ecnebilere müstahak kimselere vereler. Ben vefat ettikten sonra câmiye her kim hatib ve imâm olursa evkâf-ı mezkûre hasbî nâzır olup ve mütevellî olan kimsenin hakimu’l-vakt olan kimse vakfımın muhasebesini ve defterini imzalayıp imza akçesini kanundan ziyâde almaya*” ifadeleri yer almaktadır.²⁶⁹

²⁶⁵ VGMA, D. 5, s. 378, Sr. 123.

²⁶⁶ Hadziç, *age*, s. 285.

²⁶⁷ Fijuljanin, *age*, s. 299.

²⁶⁸ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

²⁶⁹ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

C. Seniçe’de Kurulan Osmanlı Vakıfları

1. Dînî Hizmet Vakıfları

a. Cavik Mahallesi Camii Vakfı

Seniçe’de²⁷⁰ Cavik Mahallesi Camii Vakfı olduğu 319/1903 tarihli hitabet ciheti atama kaydından anlaşılmaktadır.²⁷¹

b. Sultan IV. Murat Han Camii Vakfı

Belgelerdeki kayda göre, Sultan IV. Murat²⁷² Han Camii Vakfı, Seniçe’de kurulmuş bir vakıftır.²⁷³ Vakfın geliri Estar Eflak mukataasındandır. 278/1861 tarihli kayıta imamet ve hitabet görevi, ücreti Bosnaya tâbi Estâr Eflâk mukâtaası malından alınmak üzere günlük yirmi akçe ile Ahmed Efendi ibn Abdullaha tevcih edilmiştir.²⁷⁴ Başka bir belgede bu atama şöyle geçmektedir: “*Günlük sekiz sağ akçe ile imâm ve günlük on iki sağ akçe ile hitâbet cihetlerine tevcih ve berât i’tâ olunmuştur.*”²⁷⁵

Camide görev yapacak olanların rüşünü ispatı ve ehliyet sahibi olmaları ve imtihanı geçmeleri şarttır.²⁷⁶

c. Pertevniyal Valide Sultan Camii Vakfı

Pertevniyal Valide Sultan Camii Vakfı, Sultân Abdülazîz Han Hazretlerinin annesi Pertevniyal Valide Sultân Hazretleri tarafından Seniçe’de²⁷⁷ kurulmuştur. Cami, 1870 yılında inşa edilmiş, 1983-85 yıllarında restore edilmiştir.²⁷⁸ Vakfın

²⁷⁰ Seniçe, Sırbistan’ın Sancak bölgesindeki eski bir kasaba ve belediye merkezidir. Bu merkez, tüccarların gümrük bölgesi konumunda olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Seniçe Kosova muhiti ile beraber düşünülmüş ve idare edilmiştir. Osmanlı egemenliği sonrasında Sırp hükümlarlığı altına girmiş. Seniçe, Yeni Pazar – Seniçe - Yeni Varoş karayolu üzerinde, İbre Nehri muhitinde yer almaktadır. Avrupa’nın en soğuk bölgelerinden biridir. 2011 nüfus sayımı sonuçlarına göre Seniçe’nin merkez nüfusu ise 13.056, Belediye sınırları içindeki nüfusu 25.248kişidir. Bu nüfusun çoğunluğu %76.79’u Boşnaklardan oluşmaktadır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Seni%C3%A7e> Erişim tarihi:02.10.2016.

²⁷¹ BOA.EV.MKT.CHT, D. 545, s. 2.

²⁷² Sultan IV. Murat, Sultan I.Ahmet’in Kösem Sultan isimli hanımından 1612’de doğmuştur. 1632’de 10 yaşında tahta çıkmış 17 yıl hüküm sürmüş 27 yaşında Niksir hastalığından 1640 yılında vefat etmiştir. Babası Sultan Ahmet’in türbesine defn edilmiştir. Revanı ve 1638’de Bağdat’ı feth etmiştir. “Bağdat Fatihi” ünvanı verilmiştir. Yerine kardeşi Sultan İbrahim padişah olmuştur. Mehmet Süreyya Sicill-i Osmanî I, (Haz: Nuri Akbayer), Numune Matbaacılık, İstanbul, 1996, s. 39.

²⁷³ VGMA, D.172, s. 37.

²⁷⁴ VGMA, D.171, s. 156.

²⁷⁵ BOA.EV.MH, D. 269. s. 24.

²⁷⁶ VGMA, D. 993, s. 210.

²⁷⁷ Seniçe, 1882/1300 tarihli salnameye göre Kosova Vilayetine bağlı Yeşunipazar Sancağı’nın merkezidir. *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1300 Hicrî Senesi (1882)*, s. 87.

²⁷⁸ Hadziç, *age*, s. 215.

yönetimi 1294 tarihinde Hüseyin Efendiye, Caminin hitâbet görevi 29 Şubat 303 tarihinde Hâfız Mehmed Efendiye yeniden tevcih olunmuştur. 311/1895 tarihli kayıtlarla caminin tamiratı ve hademe tayiniyle ilgili yazışmalar yapılmıştır.²⁷⁹ Camiye görevlendirilecek hademenin maaşının mahallince asker bölük ve tabur ağaları tarafından vakf edilmiş olan müsakkafat kirasından hâsıl olacak fazla gelirden ödenmesi Meclisi İdare-i Hazine tarafından uygun görülmüştür. [4 Mayıs 320 [17 Mayıs 1904]]²⁸⁰ Ayrıca, Camide 28 seneden beri maaşsız imamlık ve hatiplik yapan görevlinin fakirliği sebebiyle vakıf gelirlerinden maaş bağlanması talep edilmiştir. 319 (11 Temmuz 1903)]²⁸¹

d. Zenbil Efendizâde el-Hâc Ahmet ve İbrahim Ağalar ile Mustafa Efendi Mescidi Vakfı

Zenbil Efendizâde el-Hâc Ahmet ve İbrahim Ağalar ile Mustafa Efendi Mescidi Vakfı Seniçe’de Cavik Mahallesinde kurulmuştur. Mescitte hatiplik görevi 28 Recep 302 tarihinde yeniden kaydıyla Mustafâ Efendiye berât ile verildiği kayıtlıdır. [18 Cemâziye’l-Evvel 319 (2 Eylül 1901)]²⁸² Daha sonra 7 Rabi’ul-Âhir 328/18 Nisan 1910 tarihinde İbrahim Ağânın oğlu Mehmet Efendiye hattı-humâyun²⁸³ tevcih edilmiştir.²⁸⁴ Seniçe ile ilgili olarak yaptığımız arşiv araştırmalarında en eski kayıt Sultan IV. Murat Han Camii’ne ait 1861 tarihli belgedir. Aşivlerde rastladığımız en fazla belge de yine Sultan IV. Murat Han Camii’ne aittir.

²⁷⁹ BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 117.

²⁸⁰ BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 142.

²⁸¹ BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 56.

²⁸² BOA.EV.MKT.CHT.D. 544, s. 56.

²⁸³ Padişahların herhangi bir iş için bizzat yazdıkları yazılara “hatt-ı hümayun” denir. Devellioğlu, *age*, s. 406.

²⁸⁴ BOA.EV.MKT.CHT.D. 180, s. 28, Sr. 205.

D. YENİPAZAR'DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

1. Dînî Hizmet Vakıfları

a. Ahmet bin Abdullah Mescit ve Köprü Vakfı

Ahmet bin Abdullah Mescit ve Cisri (Köprü) Vakfı, Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. XVI yy. da Abdullah oğlu Ahmet Yenipazar'da bir mescit, Raşka Nehri üzerinde bir köprü, 19 dükkan ve bir tekke inşa ettirmiştir. 1540 yılında bu vakfın yıllık geliri 24.810 akçe olarak kaydedilmiştir.²⁸⁵

164 numaralı Tapu Tahrir Defterinde vakfın, 19 dükkanı, bir fırını ve 21.000 akçe nakit parası ve 3.960 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.²⁸⁶ Ayrıca 462 numaralı defterde bu vakfın 55.000 akçe nakit parası; 20 dükkanı; 2 dükkan icaresi ile bağ zemini mukâtaasına sahip olduğu ve 8.152 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.²⁸⁷

b. Ahmed Voyvoda Mescidi Vakfı

Ahmed Voyvoda Mescidi Vakfı, Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. 935-937/1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterinde vakfın gelir kaynakları 22 dükkan ve değirmenler olarak kayıtlıdır. Geliri 2.122 akçedir.²⁸⁸ 975/1567-1568 tarihli Tapu Tahrir Defterinde ise vakfın gelir kaynakları 22 dükkan icaresi olub geliri, 2.170 akçedir.²⁸⁹ Vakıf Kayıtlar Arşivindeki bir kayda göre vakfa, günlük üç akçe ile imâm ve bir akçe ile cüzhân ataması yapılmıştır.²⁹⁰

Ahmed Voyvoda Mescidi'nin kitabesinden 1516'da inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ahmed Voyvoda Mahallesi, bu cami etrafında oluşmuştur. Yeni Pazar'daki camilerin en küçük boyutlu camisidir. Kısa olan minaresinin şerefesi ve külâhı ahşaptır. Halk arasında Koraçka (Koraçların) camii olarak anılmaktadır. Yenipazar camilerinin en eskilerindendir.²⁹¹

c. Ahmed Paşa Camii Vakfı

Ahmed Paşa Camii Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Camiye müezzin, kayyım ve vaiz ataması yapılmıştır. 1154/1741 tarihli belgeyle Ahmed Paşa Câmii müezzininin vefatıyla yerine günlük üç akçe ile müezzin ataması yapılmıştır.

²⁸⁵ Muşoviç, *age*, s. 256.

²⁸⁶ TTD. 164, Sr. 56.

²⁸⁷ TTD. 462, Sr. 71.

²⁸⁸ TTD. 164, Sr. 53.

²⁸⁹ TTD. 462, Sr. 68.

²⁹⁰ VGMA, D. 1197, s. 155.

²⁹¹ Muşoviç, *age*, s. 256.

Ahmed Paşa Camii'nde günlük üç akçe ile vazife yapan kayyumun kusuru sebebiyle enderûnu hümayunda hazinedarbaşı olan İbrahim Ağa'nın arzıyla başka bir kişi kayyum olarak atanmıştır.²⁹² Cuma günleri vaaz veren vaizin yerine günlük 7 akçeyle başka birinin atanması için berât verilmiştir.²⁹³

d. Ak İlyas Mescidi Vakfı

Ak İlyas Mescidi²⁹⁴ Vakfı, Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. 1528-1531 tarihli ve 164 numaralı TTD'de vakfın, 8 dükkânı, 4.000 akçe nakit parası ve Ak İlyas Mahallesi'nde 2 göz değirmeni bulunduğu ve 2.300 akçe geliri olduğu,²⁹⁵ 462 numaralı TTD'de de vakfın 1.360 akçe geliri olduğu yer almaktadır.²⁹⁶

Ak İlyas Mescidi Vakfı'na bağlı dört mülhak vakıf vardır. Bunlar; Çilingir Murâd Vakfı, Hacı Hamza Vakfı, Veli Veled-i Murâd Vakfı, Bülbül Hâtun Vakfı'dır. Bu vakıflardan Çilingir Murâd Vakfı'nın, 462 numaralı TTD'ndeki kayda göre 2.500 akçe nakit parası ve 350 akçe geliri vardır.²⁹⁷ Hacı Hamza Vakfı'nın, 164 numaralı TTD'ne göre 2.500 akçe nakit parası ve 350 akçe geliri; Veli Veled-i Murâd Vakfı'nın 1.000 akçe nakit parası ve 120 akçe geliri vardır. Bülbül Hâtun Vakfı'nın ise 164 numaralı TTD'nde 1.000 akçe nakit parası olduğu, 462 numaralı TTD'nde de 2.000 akçe nakit parası ve 220 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.²⁹⁸

e. Bölük Ahmet Mescidi Vakfı

Bölük Ahmet Mescidi Vakfı, Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. Mescite günlük beş akçe ile imam ve bir akçe ile cüzhan ataması yapılmıştır.²⁹⁹

f. Çelebiverdi Mehmet Ağa Camii Vakfı

Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. 1226/1812 tarihli kayıtlı, ücretleri bu vakıftan olmak şartıyla görevli imam, müezzin ve mütevellî ataması yapılmıştır.³⁰⁰

²⁹² VGMA, D. 1198, s. 1.

²⁹³ VGMA, D. 1192, s. 80.

²⁹⁴ Tahminlere göre bu cami XVI. yy. da inşa edilmişti. Cami, 1944 bombardımanında yıkılmış, birçok onarım görmüş ancak yıkılmasına karar verilmiştir. Muşoviç, *age*, s. 257.

²⁹⁵ TTD. 164, Sr. 55.

²⁹⁶ TTD. 462, Sr. 70.

²⁹⁷ TTD. 462, Sr. 55.

²⁹⁸ TTD. 462, Sr. 70.

²⁹⁹ VGMA, D. 1197, s. 16.

³⁰⁰ BOA.EV.MKT.CHT.D. 376, s. 79.

Tablo-2: 164 ve 462 numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Yenipazar Vakıfları:

s	Vakfın Adı	Vakfın Türü	Geliri	164 No'lu Defterde Sırası	462 No'lu Defterde Sırası
1	İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfı	90 dükkan, 4 değirmen, hamam, kervansaray ve zemini hassa mukataası	17.426 akçe	47	
		Hamam; Kervansarayın, 120 dükkanın ve 4 değirmenin icaresi; hassa zemin mukataası mahsulü.	24.744 akçe		62
		Dimotroviçte 7 adet ve Leshabye köy sınırında 2 değirmen. İsa Beyin kardeşi Burak Beyin Podgradye köyü sınırında 3 bağ ve 1 tarla	6.384 akçe	64	
2	Sinan Bey İmâret ve Medresesi Vakfı	4 değirmen, dükkanlar, hamam ve 200.000 akçe nakit.	20.000 akçe	48	
		4 değirmen, dükkanlar, hamam ve 200.000 akçe nakit. 250.000 akçe nakit, kervansaray, hamam karhane icareleri; dükkan ve bahçe mukataası, kiremithane öşrü mahsulü	37.050 akçe		63
3	Silahtar Ahmed Bey Mescidi ve Zâviyesi Vakfı	Debbağhane ve dükkanlar.	2.000 akçe	49	
		30.000 akçe nakit, ahırlı bir hane, kervansaray ve 39 dükkan icaresi.	7.065 akçe		64
4	İshak bin Abdullah Mescidi ve Muallimhânesi Vakfı	30 Dükkan	2.160 akçe	50	
		Ak İlyas Mahallesindeki evleri ve anbar avlusu ile Menteşeli Mahallesinde bahçe; 3 dükkan ve 34 dükkan icaresi.	3.072 akçe		66
5	Mevlana Hüsrev Çelebi Vakfı	15.000 akçe nakit.	1.500 akçe	51	65
6	İskender Subaşı Mescidi Vakfı	12 dükkan ve Yoşanitsa Suyu kenarında çayır ve 9.000 akçe nakit.	2.566 akçe	52	
		14 dükkan icaresi, çayır mukataası ile 6000 akçe nakit.	2.240 akçe		67
7	Ahmet Voyvoda Mescidi Vakfı	22 dükkanve değirmenler	2.122 akçe	53	
		22 dükkan icaresi	2.170 akçe		68
8	Sarraf Yusuf bin Abdullah Vakfı	7 dükkan (Dükkanları yanmış ve yerleri mukataaya verilmiştir.)	216 akçe	54	69
9	Ak İlyas Mescidi Vakfı Mülhakâtı:	8 dükkan, 4.000 akçe nakit ve Ak İlyas Mahallesinde 2 göz değirmen	(2.300 akçe TTD.164/55) (1.360 akçe TTD.462/70)	55	70
	a) Çilingir Murâd Vakfı	2.500 akçe nakit.	350 akçe (TTD.462/70)	55	70
	b) Hacı Hamza Vakfı	2.500 akçe nakit.	350 akçe (TTD.462/70)	55	70
	c) Veli Veled-i Murâd Vakfı	1.000 akçe nakit.	120 akçe (TTD.462/70)	55	70

	d) Bülbül Hâtun Vakfı	1.000 akçe nakit.		55	
		2.000 akçe nakit.	220 akçe		70
10	Ahmet bin Abdullah Mescit ve Cisri Vakfı	19 dükkân, fırın ve 21.000 akçe nakit.	3.960 akçe	56	
		55.000 akçe nakit; 20 dükkân; 2 dükkân icaresi; bağ zemini mukataası.	8.152 akçe		71
11	Sofî Ahmet Vakfı	4 dükkân, 500 akçe nakit.	100 akçe	58	72
	Mülhakâtı: a) Yusuf veled-i Abdullah Vakfı	Bahçeli ve avlulu 2 ev, 2 dükkân.	186 akçe	59	
		Bahçeli avlulu 7 ev, 7 dükkân	186 akçe		72
	b) G�l�ah Hâtun bint-i Abdullah Vakfı	1 ev, 2 dükkân, 1 bahçe		60	72
12	�skender �elebi bin Yakup Bey Mescit ve Muallimhânesi Vakfı	1 dükkân ve 25.000 akçe nakit	2.860 akçe	61	
		25.000 akçe nakit ekmek fırını icaresi	2.860 akçe		73
13	Kapıcıba�ı Hamza Bey Camii Vakfı	20 dükkân	3.166 akçe	63	
		12 dükkân icaresi, 4 dükkân	1.160 akçe		75
	Mülhakâtı: a) Bacdar Mustafa Vakfı	4 dükkân		63	
	b) Züleyha Hâtun Vakfı	2.000 akçe		63	
	c) Devlet Hâtun Vakfı	2.000 akçe		63	
	Mülhakâtı: Kürkçü Mustafa Vakfı	4 dükkân	557 akçe	57	75
14	Hayrettin bin �lyas Vakfı	1 değirmen, 19 dükkân, 1 fırın, 2 mushaf ve 30.000 akçe nakit.		62	
		20.900 akçe nakit, 1 değirmen, 10 dükkân ve 1 fırın icaresi ile 1 �ayır.	3.275 akçe		74
	Mülhakâtı: a) Züleyha Hâtun Vakfı	1.000 akçe nakit.	300 akçe		74
	b) Devlet Hâtun Vakfı	1.000 akçe nakit.	300 akçe		74
15	Ho�kadem Voyvoda Mescidi ve C�z Muallimhânesi Vakfı	Dimotroviç'te hamam, Lesbi� köyünde değirmen, mezbur karye sınırında bir bağ ve çiftlik	2.364 akçe	65	
		Dimitrovi�'te hamam icaresi, Lesbi� köyünde 3 değirmen; 1 bağ.	3.000 akçe nakit		84
16	Hayyât Hacı Ali Veleli Balaban Muallimhâne ve Cisri Vakfı	Odalı, ahırlı, bahçeli ev ve dükkân: ile 1.500 akçe nakit.		40	25

g. el-Hâcc Hayrettin Camii Vakfı

el-Hâcc Hayrettin Camii³⁰¹ Vakfı, Yenipazar'da kurulan vakıflardandır. Vakfın 1251/1836 tarihli şahsiyet kaydında: “*Vakf-ı câmi-i şerîf-i ashâb-ı hayrattan el-Hâcc Hayreddin Der Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna [9 Zilhicce 1251 (27 Mart 1836)]*” yazılıdır.³⁰² 1376 tarihli belgeyle hitabet görevi için kasaba meclisinde yapılan sınav neticesinde bir görevli ataması yapılmıştır.³⁰³

h. el-Hâcc Hürrem Camii Vakfı

El-Hâcc Hürrem Camii³⁰⁴ Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Vakıf Kayıtlar Arşivindeki 1249/1834 tarihli şahsiyet kaydında vakfın adı şöyle yer almaktadır: “*Vakf-ı câmi-i şerîf-i merhûm el-Hâc Hürrem Der Medine-i Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna [3 Ramazan 1249 (14 Ocak 1834)]*”³⁰⁵ Vakfa günlük iki akçe ile hatib ve bir akçe ile ser-mahfil ataması yapılmıştır. Vakfın tevliyeti evlâdına, soyunun son bulmasından sonra azatlısına şart koşulmuş olup günlük dört akçe ile mütevellî ataması yapılmıştır.³⁰⁶ Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, XVII. yy.da yazdığı seyahatnamesinde Yenipazar'da 23 caminin mevcudiyetinden bahseder. Bunların içinden ismen sadece İsa Bey, Altun-Alem ve Hacı Hürem (Bor) camilerinden söz etmiştir. Bu da ismi geçen camilerin önemini vurgulamaktadır.

ı. Ferhat Paşa Camii Vakfı

Ferhat Paşa Camii Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Caminin şahsiyet kaydında: “*Vakf-ı câmi-i şerîf-i ashâb-ı hayrât Ferhat Paşa Der Medine-i Yenipâzâr [28 Cemâziyel-âhir 1257 (17 Ağustos 1841)]*” yazılıdır.³⁰⁷

³⁰¹ el-Hacc Hayrettin Camii'nin inşa edildiği yer Parice yöresidir. Cami ile aynı adı taşıyan mahallesinin 1528 yılında yapılan sayımında 60; 1540'da 48; 1604'te 28 haneden oluştuğu kaydedilmiştir. Son yy. içerisinde bu cami Kaçaporska Camisi olarak anılmaktadır. Cami çok kez onarılmıştır. Orijinal şekli ile sadece minaresi ayakta kalabilmiştir. Cami bahçesinde bir mezarlığı vardır. Muşoviç, *age*, s. 257.

³⁰² VGMA, D. 399, s. 385.

³⁰³ BOA.EV.MH.D. 787, s. 123.

³⁰⁴ Hacı Hürem Camisi, Yeni Pazar camilerinin en büyük, en önemli ve en eski camilerindendir. Minaresi ilk inşa edildiği tarihten kalmadır. Orijinal mermer kitabesi günümüze dek korunabilmiş tek camidir. Bu kitabe: “Bu kutsal mescidi Allah'ın aciz kulu Hacı Hürrem yaptırmıştır. Kutsal Kâbe adına bu yapıyı kabul eyle Ya-Rabim. Senin imanlı kulun Hürem'in hayatı sona ermiştir. 1560/61 yılı” yazılıdır. Hayatta iken cami yanında kendisi için bir türbe inşa ettirmiş ve vasiyeti üzerine bu türbeye gömülmüştür. Lug Semti'nde, Kragujevačka ulda, köprünün başında, Raška Nehrinin sağında bulunmaktadır. Muşoviç, *age*, s. 262.

³⁰⁵ VGMA, D. 403, s. 160, Sr. 430.

³⁰⁶ VGMA, D. 1197, s. 1.

³⁰⁷ VGMA, D. 403, s. 237, Sr. 642.

i. Hasan Çelebi Mahallesi Camii Vakfı

Hasan Çelebi Mahallesi Camii Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. 1528 tarihli kayıtlarında bu caminin adı geçmektedir. Camiyi inşa ettiren Hasan Çelebi, halk arasında Arap kökenli olarak bilindiğinden bu cami, Arap Camii³⁰⁸ olarak anılmaktadır. XVI. yy. kaynaklarından bu caminin çok büyük boyutlara haiz olmadığı anlaşılmaktadır.³⁰⁹

Camiyle ilgili 1273/1856 tarihli bir kayıt şöyledir: “*Vakf-ı câmi-i şerîf-i Der mahalle-i Hasan Çelebi Der Medine-i Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna 2 Rabûlevvel 1273*”³¹⁰

j. Hasan Efendi Camii Vakfı

Hasan Efendi Camii Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. 1000/1591 tarihli bir kayıta bu cami vakfına günlük bir akçe ile cuma günü için aşırhân,³¹¹ günlük iki akçe ile hatib ve bir akçe ile ser-mahfil ataması yapılmıştır.³¹²

k. Hayrettin bin İlyas Mescidi Vakfı

Hayrettin bin İlyas Mescidi Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. 935-937/1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre vakıf, 1 değirmen, 19 dükkan, 1 fırın, 2 mushaf ve 30.000 akçe nakite sahiptir.³¹³ 462/74 numaralı Tapu Tahrir Defterinde 20.900 akçe nakit, 1 değirmen, 10 dükkan ve 1 fırın icaresi ile 1 çayıra sahip olduğu ve 3275 akçe geliri bulunduğu kayıtlıdır.³¹⁴

1567-1568 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre Hayrettin bin İlyas Vakfına katılarak ona bağlı (mülhak) hizmet veren iki vakıf daha vardır. Bunlar Züleyha Hâtun Vakfı ve Devlet Hâtun Vakfıdır. Züleyha Hâtun Vakfı'nın 1.000 akçe nakit parası ve 300 akçe geliri vardır. Devlet Hâtun Vakfı'nın da 1.000 akçe nakit parası ve 300 akçe geliri vardır.³¹⁵

³⁰⁸ Hasan Çelebi Mahallesi Camii, 1689 yılında bir yangın geçirmiş, sonradan tamir edilmiştir. Bir rivayete göre, Arap bir Osmanlı subayı, camiyi tamir ettirmiş, daha sonra ise büyük mezarlıkta (Veliko Groble) kendisi için büyük bir anıt mezar yaptırmıştır. Günümüzde dahi bu anıt Arab'ın mezarı olarak bilinmektedir Hasan Çelebi Mahallesi 1528 yılı sayımında 15; 1540 ve 1604'te 18 haneden oluşmaktaydı. Muşoviç, **age**, s. 257.

³⁰⁹ Muşoviç, **age**, s. 257.

³¹⁰ VGMA, D. 403, s. 414, Sr. 1142.

³¹¹ VGMA, D. 1197, s. 214.

³¹² VGMA, D. 1197, s. 217.

³¹³ TTD. 164, Sr. 62.

³¹⁴ İsmet Binark, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan 164(935-937/1528-1531) ve 462 (975/1567-1568) Numaralı Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bosna Vakıfları, **X.Vakıf Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 1993, s. 206-229.

³¹⁵ TTD. 462, Sr. 74.

Vakıf Kayıtlar Arşivinde bulunan bir atama kaydından Hayrettin Mescidine günlük iki akçeyle müezzin ataması yapıldığı anlaşılmaktadır. Kayıt şu şekildedir: *“Yenipâzâr’da merhûm Hayrettin mescidine yevmî iki akçe ile müezzin olan İsmâil fevt yerine Mustafâ muhâldir deyu Kadısı Mustafâ arzıyla berâtı âlî buyruldu”* ³¹⁶

I. Hoşkadem Voyvoda Mescidi ve Cüz Muallimhânesi Vakfı’nın

Hoşkadem Voyvoda Mescidi ve Cüz Muallimhânesi Vakfı, Yenipazar’da kurulmuştur. 164 numaralı ve 935-937/1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre Vakfın Dimotroviç’te hamam, Leshabye köyünde 2 değirmen, köy sınırında bir bağ ve çiftliği vardır. Geliri 2364 akçedir. ³¹⁷ 462 numaralı ve 975/1567-1568 tarihli Tapu Tahrir Defterinde Dimitroviç’te hamam icaresi, Lesbiç köyünde 3 değirmen ve 1 bağ olduğu kayıtlıdır. Vakfın nakit geliri 3.000 akçedir. ³¹⁸

m. İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfı

İsa Bey Camii ³¹⁹ ve İmâreti Vakfı, Yenipazar’da kurulmuştur. 935-937/1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterinde İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfı, 90 dükkana, 4 değirmene, bir hamam, bir kervansaray ve zemin-i hassa mukâtaası mahsulüne sahiptir. Geliri 17.426 akçedir. ³²⁰ Yine bu vakfın Dimotroviç’de 7 değirmeni ve Leshabye köy sınırında 2 değirmeni vardır. İsa Bey’in kardeşi Burak Bey’in Podgradye köyü sınırında 3 bağı ve 1 tarlası vakıftır. Geliri 6.384 akçedir. ³²¹ 462 numaralı Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre, Vakfa ait Dimitrofiç’da 7 değirmen, 3 bağ mukataası ve 1 tarla bulunmaktadır. Geliri 6384 akçedir. ³²²

Cami vakıflarından en büyüğü İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfıdır. Atama kayıtlarına göre bu vakıfta görev yapan mutemetin ücreti günlük 2 akçe, ³²³ imamın 8 akçe, ³²⁴ hatibin ise 5 akçedir. ³²⁵ İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfı’nın 975/1567-1568 tarihli TTD’ndeki kayıttaki gelir kaynakları hamam, kervansarayın, 120 dükkanın ve 4 değirmenin icâresi ve hassa zemin mukâtaası mahsulü olub geliri 24.744 akçedir. ³²⁶

³¹⁶ VGMA, D. 1192, s. 76.

³¹⁷ TTD. 164, Sr. 65.

³¹⁸ TTD. 462, Sr. 82.

³¹⁹ İsa Bey Camii, Yenipazar şehrinin kurulması esnasında, 1460 yılında, şehrin kurucusu Gazi İsa Bey İshakoviç tarafından yaptırılmıştır. Çok kez zarar gören caminin 1938 yılında yıkılmasına karar verilmiş olup şu anda mevcut değildir. Muşoviç, *age*, s. 265.

³²⁰ TTD. 164, Sr. 47.

³²¹ TTD. 164, Sr. 64.

³²² TTD. 462, Sr. 83

³²³ VGMA, D. 1192, s. 3.

³²⁴ BOA.EV.MH.D. 236, s. 36.

³²⁵ VGMA, D. 1192, s. 76.

³²⁶ TTD. 462, Sr. 62.

İsa Bey Camii, 1489 yılından önce inşa edilmiştir. Camiye daha sonra bir kervansaray, hamam ve îmarethane eklenmiştir.³²⁷ Cami, 1938’de yıktırılmıştır.³²⁸ Gazi İsa Bey, Raşka nehri üzerine bir köprü yaptırmıştır. Yenipazar’da bir de tekke yaptırmış olduğu 1489 tarihli tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır.³²⁹

Vakfa gelir getiren hayrattan olan İsa Bey Hamamı, 1489’dan önce inşâ edilmiş, mimari ve tarihi öneme sahip bir hamamdır.³³⁰ 1604’de İsa Bey vakfına 5.200 akçe ile katkıda bulunmuştur. İsa Bey Kervansarayı ise, 1489’dan önce inşâ edilmiştir. 1604’de aynı isimdeki vakfa katkısı 2.500 akçedir.³³¹

n. İshak bin Abdullah Mescidi ve Muallimhâne Vakfı

İshak bin Abdullah Mescidi³³² ve Muallimhânesi Vakfı, Yenipazar’da kurulmuştur. 1528-1531 tarihli ve 164 numaralı TTD’de vakfın 30 dükkanı bulunduğu ve 2.160 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.³³³ 462 numaralı TTD’de ise Ak İlyas Mahallesinde evleri ve anbar avlusu ile Menteşeli Mahallesinde bahçe; 3 dükkan ve 34 dükkan icaresi vakfedildiği ve 3.072 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.³³⁴

Yeni Pazar’da yapılan camilerin banilerinin isimleri zikredilirken çoğu Abdullah oğlu olarak anılır. Bu durum yerli halktan olup sonraları İslam Dini’ne geçen kişiler için atfedilen durumdur. Aynı durum Tabak İshak için de söz konusudur. Caminin banisinin adı Abdullah oğlu İshak’tır. Mesleği deri işlemeciliği olduğundan bu unvanla da anılmaktadır.

o. İskender Çelebi Mescit ve Muallimhâne Vakfı

İskender Çelebi bin Yakup Bey Mescit ve Muallimhânesi Vakfı Yenipazar’ın merkezinde 1528 yılında kurulmuştur.³³⁵ Cami, halk arasında Melek Camii olarak

³²⁷ Car-Drında, Hatidza, , “XVII. Yüzyıl Bosna Sancağında Vakıf Müesseseleri” *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay. Semih Ofset, Ankara, 1999, C.5, s. 63-74.

³²⁸ Aruçi, “Yenipazar”, s. 468-471.

³²⁹ Oruç, *agm*, s. 170.

³³⁰ İsa Bey Hamamının teknik özellikleri ve geniş bilgi için bkz. Muşović, *age*, s. 268.

³³¹ Car-Drında, *agm*, s. 63-74.

³³² Bu günlerde halk arasında, Tabak İshak Camisi olarak zikredilen yapının, 1468 yılından önce inşa edilmiş olması muhtemeldir. Şehir dışında inşa edilmiştir. Zaman içerisinde pek çok kez hasar görmüş ve yenilenmiştir. Halk arasında anlatılanlara bakıldığında caminin bir zamanlar minaresinin olmadığı anlatılmaktadır. Bu durumdan da caminin, mescit olabileceği düşünülmektedir. 1977 yılında, cami cemaati tarafından yapıya bitişik iki şerefeli bir minare inşa ettirmiştir. 1990 yılında yenileme çalışmalarına başlanmıştır. Yeni dönemde cami, Şaronjska Camisi olarak anılır. Tabak İshak Camisi, Lug Semtinde Stanika Radovanoviç - Cana ilköğretim okulunun karşısındadır. Muşović, *age*, s. 260.

³³³ TTD. 164, Sr. 50.

³³⁴ TTD. 462, Sr. 66.

³³⁵ Hadziç, *age*, s. 42.

bilinmektedir.³³⁶ 935-937/1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre vakıf; 1 dükkan ve 25.000 akçe nakite sahiptir.³³⁷ 975/1567-1568 tarihli Tapu Tahrir Defterinde vakfın ekmek fırını icaresine ve 2.860 akçe gelire sahip olduğu kayıtlıdır.³³⁸ Bir belgede, bu mescitte günlük üç akçe ile imamlık yapan ve iki akçe ile muallimhânedede eğitim veren Yusuf'un mütevellî olması sebebiyle yerine oğlu Ahmet görev için arz edilmektedir.³³⁹

İskender Çelebi, caminin yanına bir mektep yaptırmıştır. Bu caminin ve mektebin bakımı ve personel giderleri için de bir vakıf, oluşturulmuştur. 1540/42 yılları arasında cami vakfının gelirleri 35.000 akçe olarak tespit edilmiştir. Bunlara 19 dükkan, bir değirmen ve bir fırın gelirleri de ilave edilmiş, fakat XVI. yy. sonlarında bu gelirlerin vakfa aktarılmasına son verilmiştir.³⁴⁰

ö. İskender Subaşı Mescidi Vakfı

İskender Subaşı Mescidi Vakfı Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. 164 numaralı TTD.'ndeki kayda göre bu vakıf 12 dükkan ve Yoşanitsa Suyu kenarında bir çayır ve 9.000 akçe nakit paraya sahiptir. Vakfın 2.566 akçe geliri vardır.³⁴¹ 462 numaralı TTD'de ise vakfın, 14 dükkan icaresi, çayır mukâtaa'sı³⁴² ile 6000 akçe nakit parası ve 2.240 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.³⁴³

p. İsmail Paşa Camii Vakfı

İsmail Paşa Camii³⁴⁴ Vakfı, Yenipazar'da kurulmuş bir vakıftır. 1273/1857 tarihli şahsiyet kaydında “*Vakf-ı Câmî-i Şerîf-i İsmâil Paşa Der Medine-i Yenipâzâr*” yazmaktadır.³⁴⁵ 1267/1851 tarihinde, ücretleri İsmail Paşa Camii Vakfından ödenmek üzere imamet ve hitabet görevleri için berat verilmiştir.³⁴⁶

Yukarı Çukovac Sempti'nde, Şabana Koça Sokağı'ndadır. Mevcut kayıtlara göre caminin 1540 yılında inşa edildiği sanılmaktadır. İsmail Paşa ilk ismiyle Çalıp

³³⁶ Fijuljanin, *age*, s. 285.

³³⁷ TTD. 164, Sr. 61.

³³⁸ TTD. 462, Sr. 73.

³³⁹ VGMA, D. 1197, s. 208.

³⁴⁰ Muşoviç, *age*, s. 255.

³⁴¹ TTD. 164, Sr. 52.

³⁴² Mukataa; mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalarından ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanın yerler için yapılan kira sözleşmesine ve ödenen kiraya denir. Genç, “Mukataa” *DİA*, C.31, s. 132.

³⁴³ TTD. 462, Sr. 67.

³⁴⁴ Cami isimleri, ilk yaptıranların ismi ile anılsa dahi, daha sonra tamir ettirenlerin isimleri ile de anılabilmekte idi. Bu caminin ilk adı Çalıp Verdi Camii'dir. Zaman içerisinde yıpranan cami, birkaç kez yanmış ve yıkılmıştır. 1765 yılında Yeni Pazar Mutasarrıfı İsmail Paşa camiyi onarttırdığından, İsmail Paşa Camii olarak da anılmıştır. Muşoviç, *age*, s. 258.

³⁴⁵ VGMA, D. 403, s. 414, Sr. 1143.

³⁴⁶ BOA.EV.THR.D. 280, s. 21.

Verdi Camii'nin bir de mektebi vardır. Yine 1604 yılı kayıtlarında mektepte ders veren hocanın yevmiyesinin dört akçe olduğu yazılmıştır. Cami vakfının 54 dükkana sahip olduğu, kira gelirlerinin yıllık 50.000 akçe olduğu kaydedilmiştir.³⁴⁷

r. Kapıcıbaşı Hamza Bey Camii Vakfı

Yenipazar'da diğer bir cami vakfı, Kapıcıbaşı Hamza Bey Camii Vakfıdır. 1528 tarihli TTD'ne göre vakıf 20 dükkana vardır. Geliri 3.166 akçedir.³⁴⁸ 1567 tarihli TTD'de 4 dükkana, 12 dükkana kirası ile 1160 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.³⁴⁹

Kapıcıbaşı Hamza Bey Camii³⁵⁰ Vakfına bağlı üç vakıf daha vardır. Bunlar; Bacdar Mustafa Vakfı, Züleyha Hâtun Vakfı ve Devlet Hâtun Vakfıdır. Bu vakıflardan Bacdar Mustafa Vakfı'nın 4 dükkana vardır.³⁵¹ Züleyha Hâtun Vakfı'nın 2.000 akçe parası,³⁵² Devlet Hâtun Vakfı'nın da 2.000 akçe parası mevcuttur.³⁵³ Devlet Hâtun Vakfına bağlı Kürkçü Mustafa Vakfı vardır. Bu vakfın da 4 dükkana ve 557 akçe geliri vardır.³⁵⁴

s. Maden Sinan Camii Vakfı

Yenipazar'da kurulan Maden Sinan³⁵⁵ Camii Vakfına ait bir şahsiyet kaydı vardır. Bu kayıta "*Mescîd-i şerîf-i Ma'den Sinan Der Medine-i Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna [1273 (1856)]*" yazmaktadır.³⁵⁶ Yenipazar'ın Maden Sinan Mahallesinde bulunan Camiye 17 Eylül 96 (29 Eylül 1880) tarihinde hitâbet görevi için berat ile bedelsiz atama yapılmıştır.³⁵⁷ Aynı şekilde imamet cihetlerine dair de tevcih kaydı vardır. [11 Kânûn-ı Sâni 95 (23 Ocak 1880)]³⁵⁸ Cami, şehir halkı tarafından tamir edilmiş, cuma ve bayram namazları için minber konulmuştur.³⁵⁹

³⁴⁷ Muşoviç, *age*, s. 258.

³⁴⁸ TTD. 164, Sr. 63.

³⁴⁹ TTD. 462, Sr. 75.

³⁵⁰ Kapıcıbaşı Hamza Bey Camii; sonradan Müslüman olan ve Kapıcı-Başılığa kadar yükselen Hamza isminde bir zat tarafından 1516 yılından önce yaptırılmıştır. Cami, 7 Kasım 1944 bombardmanı esnasında yıkılmıştır. Muşoviç, *age*, s.266.

³⁵¹ TTD. 164, Sr. 63.

³⁵² TTD. 164, Sr. 63.

³⁵³ TTD. 164, Sr. 63.

³⁵⁴ TTD. 164, Sr. 57; 462, Sr. 75.

³⁵⁵ Sinan Bey, özel görevlerde bulunmuş ve gazilik mertebesine erişmiştir. 1528 yılı kayıtlarında Madenci Sinan'ın mahallesinden ve camisinden söz edilir. Yerli halktan olup sonradan Müslüman olan Abdullah isimli zatın, Sinan ve Ahmet isimli, madenci olan iki oğlu vardır. Madencilik sayesinde zengin olmuşlar, ve vakıflar inşa ettirmişlerdir. Muşoviç, *age*, s. 258.

³⁵⁶ VGMA, D. 100, s. 215, Sr. 95.

³⁵⁷ BOA. D.122, s. 98.

³⁵⁸ BOA.EV.MKT.CHT.D. 122, s. 98.

³⁵⁹ BOA.EV.MH.D. 589, s. 143.

ş. Molla Hacı Ömer oğlu Ali Camii Vakfı

Molla Hacı Ömer oğlu Ali Camii Vakfı Yenipazar'da kurulmuştur. Vakfın 1279/1863 tarihli şahsiyet kaydında caminin Güliler/Güllüler Köyünde yer aldığı yazılıdır. Kayıt şöyledir: “*Vakf-ı câmi-i şerîf Molla Hacı Ömer oğlu Ali Der Karye-i Güliler/Güllüler an kûra-i Yenipâzâr [3 Ramazan 1279 (22 Şubat 1863)]*”³⁶⁰

t. Müezzîn Hoca Camii Vakfı

Yenipazar'da kurulan vakıflardan birisi de Müezzîn Hoca Camii Vakfıdır. Müezzîn Hoca'nın vakfiyesindeki unvanı Mevlânâ Muslihiddin bin Abdülgani bi-Müezzîn Hoca Madeni'dir.³⁶¹ Yenipazar'da Cuma Camii, imam ve hatip için lojman ve mektep gibi epeyce hayratı vardır.³⁶² 1550 yılı Vakıfnamesindeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Muslihiddin Efendinin Yenipazar'daki vakıfları; Müezzîn Hoca yani Altun-Alem Camii, cami avlusunda bir mektep, imam lojmanı olarak üç ev, bir han, bir hamam ve onun yanında altı dükkan, Tabakçılar çarşısında altı adet derici dükkanı, köprü'nün yanı başında yedi değirmendir.³⁶³ Vakfın gelirleri çok sayıdaki vakıf görevlilerine tahsis edilmiştir. Bu görevlilerden imamın ve hatipin ücretleri günlük 6'şar akçedir. İmamet ve hitabet görevine atanacak kişilerin feraset sahibi olmasına dikkat edilmiştir.³⁶⁴

Mevlana Muslihiddin Abdülgani, caminin hemen yanı başına küçük çocukların Kuran-ı Kerim okumayı öğrenebilecekleri bir mektep inşa ettirmiştir. Çocukları eğitip okutacak muallimin, kendisine güvenen, bilge bir kişiliğe sahip olması, muallimin yardımcısının da ona yakın vasıflara haiz olması, bu iş için iyi ücret verileceği kaydedilmiştir. Bu mektep bir zamanlar Yeni Pazar sancağında mevcut, günümüze kadar korunabilmiş en eski mekteptir.³⁶⁵

Müezzîn Hoca Camii,³⁶⁶ eski çarşının sonunda yer almaktadır. Camiden geçen bu yol eskiden, İstanbul'a bağlandığından, “Padişah Yolu” olarak

³⁶⁰ VGMA, D. 405, s. 79, Sr. 151.

³⁶¹ Muslihiddin Abdülgani, diğer adıyla Müezzîn Hoca el-Medini; zengin, nüfuslu ve bilge olan bu zattan “Mevlana” Muslihiddin Efendi diye bahsedilmektedir. Bu unvan Osmanlılar döneminde sadece belli bir bilgeye, ilme erişmiş, dini bütün filozoflara verilmekte idi. Bir çok şehirde bir takım yapılar inşa ettirmiştir. Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, (Çev: Saffet Atalay), Yeni Alanya Matbaacılık, Alanya, 2004, s. 251.

³⁶² Ev.K.K, D. 632, s. 494, Sr. 209; Ayverdi, *age*, s. 261.

³⁶³ Muşoviç, *age*, s. 251.

³⁶⁴ BOA.EV.MH.D. 594, s. 10.

³⁶⁵ Muşoviç, *age*, s. 251.

³⁶⁶ El yazmalarında bu caminin, bölgede İslâm mimari özelliklerini bulunduran, hacimli, tek kubbeli cami örneğini günümüze dek koruyabilmiş en güzel ve en önemli yapıt olduğu yazılıdır. Cami sekizgen bir kubbe ile örtülmüştür. Cami duvarları kesme taş ve sırlı tuğla ile örülmüştür. Bir zamanlar üzerinde altın gibi parlayan alem, camiye adını vermiştir. Eyup Muşoviç, *age*, s. 251.

adlandırılmıştır. Caminin bulunduğu semt eskiden Jeleç Mahallesi olarak isimlendirilmiş, XVII. yy. da Müezzîn Hoca Mahallesi denilmiş daha sonra da mahalle, Altun-Alem veya Ahmet Voyvoda Mahallesi olarak anılmaya başlamıştır. Müezzîn Hoca Camiinin yapım yılını 1516 olduğu tahmin edilmektedir.³⁶⁷

u. Osman Paşa Camii Vakfı

Osman Paşa Camii Vakfı, Yeniparda kurulmuştur. Kaynaklarda bu caminin 1141/1728 tarihli bir vakfiyesinin olduğu yazılıdır. 1252/1836 tarihli kayda göre camii Yenipazarın bir mahallesi olan Kurtçelebi Mahallesindedir.³⁶⁸ 1260/1844 tarihinde ücretleri bu vakıftan karşılanmak üzere günlük on akçe vazîfe ile imamet ve hitabet görevlerine atama yapılmıştır.³⁶⁹

Ayverdi'nin eserinde bu vakıfla ilgili olarak; “Rumeli Valisi Topal Osman Paşa Moralıdır. Caminin vakfiyesi vardır. Osman Paşa, Gümrükhâne, odalar ve müştemilâtı ile bunlara bitişik 2 mahzen, 1 dükkan, 1 oda; 31 oda yahûdihâne³⁷⁰ ve bunların yanında 8 oda; Belgrad kapısı yakınında 4 dükkan; İstanbul Kapısı ile Saray arasında Yeni Çarşıda 20 dükkan; Panteli denilen mahalde uzun bir arsa üzerinde köşk ve binalar; 69 cilt kitap vakfetmiş bunların gelirini; Varoş Kalesi Taşköprü Mahallesinde Hızır Bey'in vakıf arsası üzerinde yaptırdığı camiye ve mektepe vakfetmektedir. Niş kadısı tarafından tanzim edilen vakfiye 19 Cemazievvel 1141 (22 Kânunevvel 1728)” yazmaktadır.³⁷¹

ü. Silahtar Ahmed Bey Mescit ve Zâviye Vakfı

Yenipazar'da Silahtar Ahmed Bey tarafından kurulan Mescit ve Zâviye Vakfı bulunmaktadır. Bu vakıf, 1528 ve 1567 tarihli Tapu Tahrir Defterlerinde yer almaktadır. 1528 tarihli Defterde vakfın debbağhane ve dükkanlar ile 2.000 akçe geliri olduğu, 1567 tarihli 462/64 numaralı defterde ise 30000 akçe nakit, ahırlı bir hane, kervansaray ve 39 dükkan icaresi ile 7.065 akçelik gelire sahip olduğu kayıtlıdır.³⁷² Yenipazar'ın Dzukovac semtinde XV. yy.da inşa edilmiş olan cami olduğu tahmin edilmektedir. Caminin şimdiki adı Leylek Camii'dir.³⁷³

³⁶⁷ Eyup Muşoviç, Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı, (Çev: Saffet Atalay), Yeni Alanya Matbaacılık, Alanya, 2004, s. 251.

³⁶⁸ VGMA, D. 400, s. 89.

³⁶⁹ VGMA, D. 992, s. 19.

³⁷⁰ Yahûdihâne, Yahûdhâne olarak da ifade edenler vardır. Yahûdilerin birarada oturdukları yer için kullanılan bir tabirdir. Farklı mimari özelliğe sahipolanları da vardır. Pakalın, *age*, C.3, s. 601.

³⁷¹ Ayverdi, *age*, s. 131.

³⁷² TTD. 164, Sr. 49.

³⁷³ XVI.-XVII. yy. Osmanlı yazılımlarında Ahmet Bey mahallesinden bahsedilir. Leylek Camisi de birçok kez yıkılmış ve yanmıştır. İkinci kez esaslı onarımı XVIII yy.ın birinci yarısında yapılmıştır.

v. Sinan Bey Camii Vakfı

Sinan Bey Camii Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Gazi Sinan Bey, Yakup Beyin oğlu, İskender Çelebinin kardeşidir. Yenipazar'da cami, imâret ve medresesi bulunan bir vakıf kurmuştur. Gazi Sinan Bey Camii³⁷⁴ 1528 yılında inşa edilmiştir.³⁷⁵ Vakıfla ilgili 1253/1837 tarihli kayıta şöyle yazılıdır; “*Vakf-ı merhûm Gâzi Sinan Bey Der Câmî-i şerîfi merhûm ve magfûrun leh Sultân Ahmed Hân Der derûnu Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna [4 Cemâziyelâhir 1253 (5 Eylül 1837)]*”³⁷⁶

Vakfın eserlerinden olan Sinan Bey hamamı 1540'dan önce, kervansarayı ise sonra inşa edilmiştir. Sinan Bey vakfının 1540 yılı fon gelirlerinin 220.000 akçe olduğu kaydedilmiştir.³⁷⁷ 1604 tarihinde ise hamamın geliri 1.850 akçe, kervansarayın gelirleri toplam 2.500 akçedir.³⁷⁸

Bir belgede, 1128/1715 tarihinde Sinan Bey Mescidine günlük beş akçe ile cüz'ü şerîf tilâvet eden Mehmet Hasan'ın kendi rızasıyla kardeşi Hüseyin için bu hakkından ferâgat ettiğinden bu görevin kardeşine verildiği kayıtlıdır.³⁷⁹

y. Sinan Mahallesi Mescidi Vakfı

Sinan Mahallesi Mescidi Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki 1296/1880 tarihli bir kayıta, Yenipazar'ın Sinan Mahallesinde eskiden kalma bir cami olduğu vâkıfı bilinmeyen bir güne vakf-ı müsakkafât ve müsakkalâtı olmayan câmî-i şerifte hitâbet cihetiyle bedelsiz olarak görev yapan şahsa berât verildiği kayıtlıdır.³⁸⁰

Rivayete göre Fatih Sultan Mehmet, Bosna seferine çıktığı zaman, 1459 yılında Yeni Pazar'dan geçmiş ve bu Camii'nde namaz kılmıştır. Bir kitabeye göre 1891 yılında Hacı Ali Beyin oğlu Salih Bey, camiye esaslı onartmıştır. Bahçesine mektep inşa ettirmiştir. Bahçe içerisindeki eski çeşmeyi yenilemiştir. Çeşme kitabesinde "Bu sebilden su içenlere afiyet olsun Hayrat sahibinin hayratını Allah kabul etsin Allah günahlarını, taksiratlarını affetsin Hayrat sahibi, Hacı Halil-Bey'in oğlu Salih-Bey... 1308 Zilhicce başı /1891" yazmaktadır. Muşoviç, *age*, s. 254.

³⁷⁴ Gazi Sinan Bey Camii, şehrin merkezinde inşa ettirilmiştir. Aynı isimli mahallenin ortasındadır. 1683-1699 yılları arasında Avusturya ve İttifak Devletleri'nin Osmanlılarla yaptığı savaşlardan sonra, Yenipazar yerle bir edilmiştir. Bu savaşlar sırasında Sinan Bey Camii yakılıp yıkılmıştır. 1728 yılında camiye Niş Paşası Topal Osman onartmıştır. Bu onarımdan sonra cami Osman Paşa veya Yeni Cami olarak anılmaya başlamıştır. Muşoviç, *age*, s. 254.

³⁷⁵ Hadziç, *age*, s. 39.

³⁷⁶ VGMA, D. 400, s. 185, Sr. 489.

³⁷⁷ Muşoviç, *age*, s. 255.

³⁷⁸ Car-Drında, *agm*, s. 63-74.

³⁷⁹ VGMA, D. 1192, s. 83.

³⁸⁰ BOA.EV.MKT.CHT.D. 122, s. 98.

z. Yenipazar Kalesi Camii Vakfı

Yenipazar Kalesi Camii Vakfına ait bir şahsiyet kaydı vardır. 1266/1850 tarihli şahsiyet kaydında; “*Vakf-ı câmi-i şerîf-i Der muhafaza-i kale-i Yenipâzâr Der Eyâlet-i Bosna [3 Cemâziyel-âhir 1266 (16 Nisan 1850)]*” yazılıdır.³⁸¹ Aynı tarihli kayıta ücretleri Yenipazar Kalesi Camii Vakfından ödenmek üzere günlük on iki akçe ile hitabet görevine imtihanla bir görevli tayin olunmuştur.³⁸²

2. Eğitim Vakıfları

a. Derviş Bey Mektebi Vakfı

Derviş Bey Mektebi Vakfı, Yenipazar’da kurulmuştur. Mektebi, Derviş Beyin yaptırdığı³⁸³ Yenipazar’daki Hasan Çelebi Camiinin bitişiğinde bulunduğu 1266/1850 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır.³⁸⁴ 1266/1850 tarihli kayıta mektepte görevli Mustafâ bin Mehmet halîfenin vefatıyla yerine hâfız Mehmed halifenin atanması için berat talep edildiği yazılıdır.³⁸⁵

b. Hayyât Hacı Ali Veledi Balaban Muallimhâne ve Cisri Vakfı

Hayyât Hacı Ali Veledi Balaban Muallimhâne ve Cisri Vakfı Yenipazar’da kurulmuştur. 935-937/1528-1531 tarihli ve 1975/1567-1568 tarihli Tapu Tahrir Defterlerinde odalı, ahırlı, bahçeli ev ve dükkan ile 1.500 akçe nakit geliri olduğu kayıtlıdır.³⁸⁶

c. Hüseyin Ağa Muallimhânesi Vakfı

Hüseyin Ağa Muallimhânesi Vakfı, Yenipazar Kasabası Ali Paşa Mahallesinde kurulmuştur. Bu muallimhâneye ait 1154/1741 tarihli bir atama kaydında; günlük iki akçe ücretle muallimlik yapan Mehmed Halife yerine es-Seyyid Abdurrahim Halifenin atanması arz edilmiştir.³⁸⁷

d. Sinan Bey Medrese ve İmâreti Vakfı

Sancak bölgesinin Osmanlıların idaresine geçmesinden sonra burada da medreseler inşa edilmiştir. Sancaktaki en önemli medrese vakıflarından biri Yenipazar’da Sinan Bey Medrese ve İmâreti Vakfıdır. 935-937/1528-1531 tarihli

³⁸¹ VGMA, D. 406, s. 191, Sr. 566.

³⁸² BOA.EV.MH.D. 245, s.185.

³⁸³ BOA.EV.THR. D.246, s.99.

³⁸⁴ VGMA, D. 406, s. 191, Sr. 565.

³⁸⁵ BOA.EV.THR. D. 246, s. 51.

³⁸⁶ TTD. 164, Sr. 40; TTD. 462, Sr. 25.

³⁸⁷ VGMA, D.1198, s. 1.

Tapu Tahrir Defterinde kayda göre, Sinan Bey bu medrese ve imâret için 4 değirmen, dükkanlar, hamam ve 200.000 akçe nakit vakfetmiştir. 20.000 akçe geliri bulunmaktadır.³⁸⁸ 975/1567 tarihli 462 numaralı Tapu Tahrir Defterinde medresenin 250.000 akçe nakit paraya, kervansaray, hamam karhane icareleri; dükkan ve bahçe mukataası, kiremithane öşrü mahsulüne sahiptir. 37.050 akçe gelire sahiptir.³⁸⁹

Sinan Bey Medresesi, 1540'dan önce inşa edilmiştir. 1604'te medrese ve imâret için ayrılan anapara 250.000'dir. Müderrisin ücreti günlük 20 akçedir.³⁹⁰

1528-1530 tahririne kadar şehirde oluşan söz konusu yapıların kurucularından Hısım Yakub oğlu Sinan Bey, imâret, mekteb, medrese, hamam ve kervansaray inşa etmiştir. 13 dükkan, 4 değirmen, 1 kiremithâne ve bir işyeri vakıfları arasındadır.³⁹¹

e. Nakşibendî Tarikatı Dergâhı Vakfı

Tarikat-ı Nakşibendiyye Dergâhı Yenipazar'da Gazi Sinan Bey Mahallesinde kurulmuştur.³⁹² 323/1905 tarihli kayıta, Dergahda şeyhlik görevinin Mehmet Arif Efendi'ye tevcih kılındığı yazılıdır.³⁹³

f. Yenipazar Muallimhâne Vakfı

995/1586 tarihli bir atama kaydından, Yenipazar'da kurulmuş bir muallimhâne vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Kayıta muallimhânenin Yenipazar'da merhûm Hasan Efendi Câmîi batısında yer aldığı ve muallimhâneye günlük dört akçe ile muallim ataması yer almaktadır.³⁹⁴

3. Sosyal Hizmet ve Akarat Vakıfları

a. Afife Hâtun Çiftigan Vakfı

Afife Hâtun³⁹⁵ Çiftligân Vakfı Yenipazar'da kurulmuş olup vakfiyesi bulunan bir vakıftır. 1224/1809 tarihli vakfiyesinde Müezzîn Hoca Mahallesinde bir medrese bulunduğu ve bu medreseyi tamir ettirdiği kayıtlıdır.³⁹⁶ Afife Hâtun vakfın yönetimini hayatta olduğu müddetçe kendisine şart koşturmuştur. Sahibi olduğu, Bırvenik kazâsı Esodince nahiyesinde Gavuşturuca ve Pamtime adlı çiftlikleri bütün müştemilatıyla vakf etmiştir. Ve şartları şöyledir: Bu iki çiftliğin gelirlerinden

³⁸⁸ TTD. 164, Sr. 48.

³⁸⁹ TTD. 462, Sr. 63

³⁹⁰ Car-Drında, *agm*, s. 63-74.

³⁹¹ Oruç, *agm*, s. 170.

³⁹² BOA.EV.MKT.CHT.D. 668, s. 100.

³⁹³ BOA.EV.MKT, D. 3129, s. 208.

³⁹⁴ VGMA, D. 1223, s. 142.

³⁹⁵ Afife Hatun, Yenipazar'ın Müezzîn Hoca Mahallesi sakinlerindendir. VGMA, D. 681, s. 79.

³⁹⁶ VGMA, D. 681, s. 79.

Müezzin Hoca Mahallesindeki tamir ettirdiği medresede beş oda ve her odada ikişer öğrenci ilim tahsil edecektir. Her öğrenciye mum için günlük 12 akçe, kapıcı ve müderris yardımcısına 10'ar akçe, padişah beraatına sahip müderrislere 24 akçe, vakıf yöneticisine 15 akçe verilecek ve arta kalan gelir medresenin tamirine harcanacaktır.³⁹⁷

b. Hunlu Ali Ağa Akarat Vakfı

Hunlu Ali Ağa Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. Hunlu Ali Ağa, Yenipazar kasabası tüccarındandır. 94/1877 tarihli kayda göre, Yenipazar'daki medresede eğitim görecekt öğrencilere devamlı olarak verilmek üzere ekmek, mum ve gerekli diğer ihtiyaçların karşılanması için kendisine ait tarla ve çayır lar vakfetmiştir.³⁹⁸

c. Mevlana Hüsrev Çelebi Vakfı

Mevlana Hüsrev Çelebi Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. 1528-1531 tarihli ve 164 numaralı Tapu Tahrir Defterinde Mevlana Hüsrev Çelebi Vakfı'nın 15.000 akçe nakit parası ve 1.500 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.³⁹⁹

d. Sarraf Yusuf bin Abdullah Vakfı

1567-1568 tarihli ve 462 numaralı Tapu Tahrir Defterlerinde Sarraf Yusuf bin Abdullah Vakfı'nın 7 dükkanı olduğu, 164 numaralı defterde ise 216 akçe geliri olduğu kayıtlıdır.⁴⁰⁰

e. Sofi Ahmet Vakfı

Sofi Ahmet Vakfı, Yenipazar'da kurulmuştur. 1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre; Sofi Ahmet Vakfına 4 dükkan, 500 akçe nakit vakfedilmiştir. 100 akçe geliri vardır.⁴⁰¹ Bu vakfa bağlı iki vakıf vardır. Bunlar Yusuf veled-i Abdullah Vakfı ve Gülşah Hâtun bint-i Abdullah Vakfıdır.

(1) Gülşah Hâtun bint-i Abdullah Vakfı

Gülşah Hâtun bint-i Abdullah Vakfı' Yenipazar'da kurulmuştur. 1528-1531 tarihli Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre 1 evi, 2 dükkanı, 1 bahçesi bulunmaktadır.⁴⁰²

³⁹⁷ VGMA, D. 630/2, s. 864, Sr. 540.

³⁹⁸ BOA.EV. MKT.D.863, s.1.

³⁹⁹ TTD. 164, Sr. 51; 462, Sr. 65.

⁴⁰⁰ TTD. 164, Sr. 54 ve 462, Sr. 69. (Bu vakıf kayıtlarda hem müstakil bir vakıf olarak hem de Sofi Ahmet Vakfı mülhakatı olarak da geçmektedir.)

⁴⁰¹ TTD. 164, Sr.58; 462, Sr.72.

⁴⁰² TTD. 164, Sr.60; 462, Sr.72.

(2) Yusuf veled-i Abdullah Vakfı

Yusuf veled-i Abdullah Vakfı, Yenipazar’da kurulmuştur. 1528-1531 tarihli ve 164 numaralı Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre Yusuf veled-i Abdullah Vakfı’nın bahçeli 2 ev ile 2 dükkanı ve 186 akçe geliri vardır.⁴⁰³ 462 numaralı Tapu Tahrir Defterindeki kayda göre bahçeli avlulu 7 ev ile 7 dükkanı bulunmaktadır.⁴⁰⁴

4. Nukud Vakıfları

a. Müderris Halil Efendi Nukudu Vakfı

Müderris Halil Efendi Nukudu Vakfı, Yenipazar Sancağında kurulmuştur. Müderris Halil Efendi, Serbevâbîn Dergâh-ı âlî Mahmûd Ağa Mescidine minber koyan hayır sahibidir.⁴⁰⁵ Vakıf kayıtları arasında, ücreti müderris Halil Efza Nukudu Vakfından ödenmek üzere imamet görevi için günlük 6 akçe, hitabet görevi için günlük 4 akçe ile atama kaydı yer almaktadır.⁴⁰⁶ 1837 tarihli kayıta Yeni Pazar Kazasında Çelebiverdi Mehmet Ağa Camiinde yevmi 6 akçe vazife ile imamet ve yevmi 4 akçe vazife ile hitabet vazifesi verilen İbiş Efzâ bin Mustafa’nın maaşının da Müderris Halil Efendi Nukudu Vakfı’ndan tahsis edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰⁷

b. Süleyman Efendi İbn el-Hâcc İsmail Efendi Nukudu Vakfı

Süleyman Efendi İbn el-Hâcc İsmail Efendi Nukudu Vakfı, Yenipazar’da kurulmuş bir vakıftır. Sadece şahsiyet kaydına dair kayıt mevcuttur. Kayıt şöyledir: “*Vakf-ı nukûdu Süleyman Efendi ibn-i el- Hâcc İsmâil Efendi muhâsebe-i Anadolu der câmi-i ve mekteb palanka-i Duâbuyân an mülhakât-ı Yenipâzâr [11 Recep 1100 (1 Mayıs 1689)]*”⁴⁰⁸ Bu vakfın Yenipazar’ın Duabuyan Kalesi’nde camii ve mektebi olduğu 1100/1689 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹

⁴⁰³ TTD. 164, Sr.59.

⁴⁰⁴ TTD. 462, Sr.72.

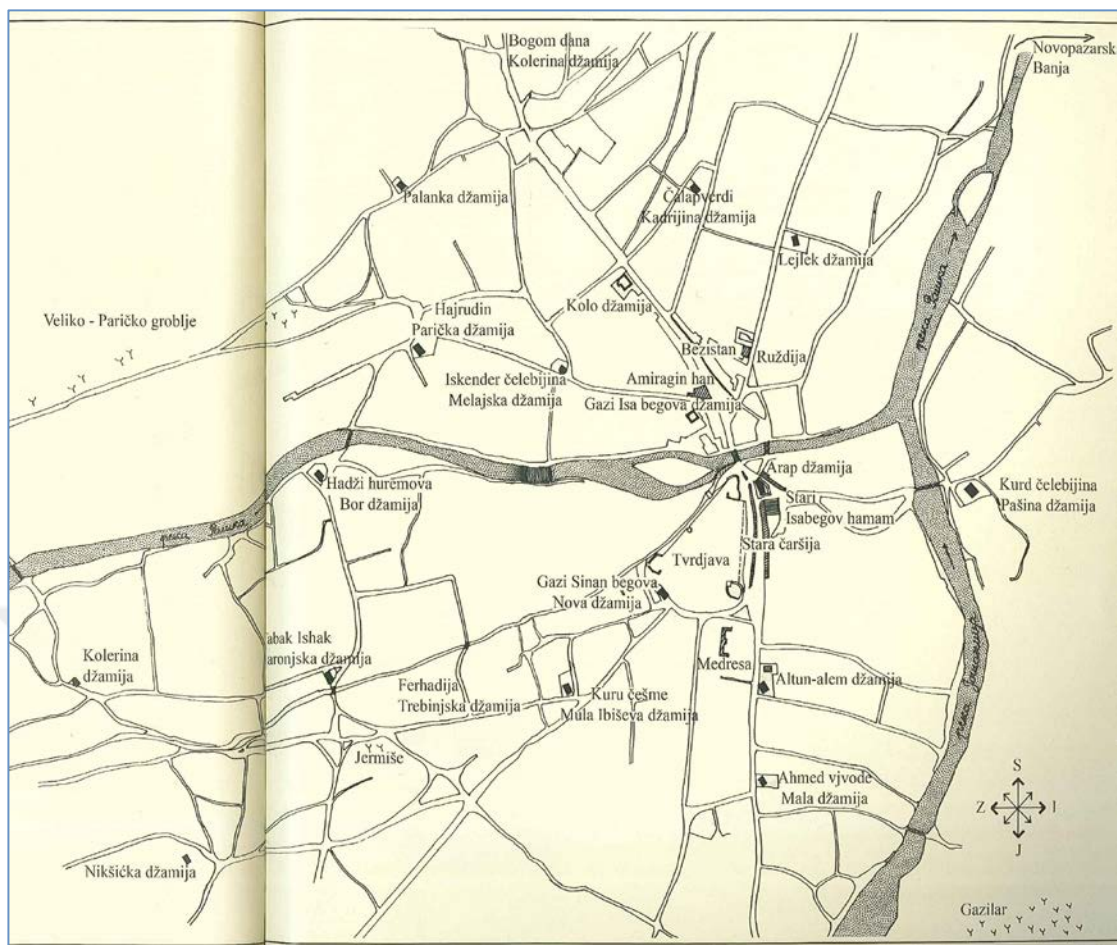
⁴⁰⁵ VGMA, D.172, s.37.

⁴⁰⁶ VGMA, D.171, s.294, Sr.2324.

⁴⁰⁷ BOA. EV.MKT.CHT.376.126.

⁴⁰⁸ VGMA, D.503, s.254, Sr.46.

⁴⁰⁹ VGMA, D.503, s.254, Sr.46.

Harita-4: Yenipazar'daki bazı vakıf eserlerinin konumları (1952) ⁴¹⁰

⁴¹⁰ Dragija Premovic-Aleksic, *Islamic Monuments Novi Pazar*, Muzej Ras, Novipazar, 2013, s.154; (benzer kroki için bkz.) Muşović, *age*, s. 281.

E. YENİ VAROŞ'TA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

1. Dînî Hizmet Vakıfları

a. İskender Paşa Camii (Serbevvâbîn Mehmet Ağa Camii) Vakfı

İskender Paşa Camii Vakfı, Yenivaroş'ta kurulmuştur.⁴¹¹ Caminin eski adı “Serbevvâbîn Mehmet Ağa Camiidir.”⁴¹² Vakfın adı da bazı kayıtlarda “Kapucubaşı Camii Şerifi Vakfı” olarak geçmektedir. Bir belgede, Yenivaroş'ta Kapucubaşı Mehmet Ağa Muallimhânesi adında bir muallimhâne bulunduğu ve burada muallimlik görevi için günlük onbeş akçe ücretle 1219/1804 tarihinde Hafız Hüseyin Efendiye tevcih olunduğu kayıtlıdır.⁴¹³ 1310/1894 tarihli bir kayıtla İskender Paşa Camii'ne ücreti Estâr Eflâk mukâtaası malından ödenmek üzere günlük on ikişer akçe ile imamet ve hitabet görevlerine atama yapılmıştır.⁴¹⁴

1327/1909 tarihinde Caminin yeniden inşası için 20.520 kuruşun sarfını gösteren keşif evrakının tedkîkikat ile muvâfık olduğuna dair bir rapor yazılmıştır.⁴¹⁵ Nazerete yazılan 1328/1912 tarihli bir yazı ile nâzır efendi, İskender Paşa Mahallesi'nde yeniden inşa olunacak bu caminin resmi temel atma törenine davet edilmiştir.⁴¹⁶

İskender Paşa Camii Vakfına ait belgelerden anlaşıldığı gibi, vakıf ve eser isimleri zamanla değişikliğe uğrayabilmektedir. Cami vakfı bulunan bir vâkıfın bir de muallimhane vakfının bulunması, dînî hayat ile eğitimin beraber yürütülmesi gerektiğini göstermektedir. Belgelerden, muallimin, imam ve hatibin ücretinin yine vakıflar yoluyla ödendiği anlaşılmaktadır. Caminin yeniden inşası için keşif evrakının düzenlenmesi ve resmi temel atma töreni de Osmanlı Devletinin vakıflara verdiği önemi göstermektedir.

⁴¹¹ Yeni Varoş, 1877'de Yenipazar'ın bir kazası olmuştur. Osmanlı egemenliğinin sona erdiği 1912 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Sezan, *age*, s.527. Yeni Varoş, Kosova Vilayetinin Yenipazar Sancağında kaza merkezi bir kasabadır. 6500 ahalisi vardır. Yeni Varoş Kazası ise, Yenipazar sancağının kuzey köşesinin bitiminde, Kuzeydoğu tarafından Sırbistan sınırıyla, Kuzeyi Bosna ile, batısında Taşlıca sancağıyla, güneyinde liva merkezi olan Sençe kazasıyla sınırlıdır. 19 köyden oluşup 15000 nüfusa sahiptir. Arazisi dağlık ve taşlıktır. Ormanları çoktur. Meşe, çam, kayın ve sair ağaçlar vardır. Sami, *age*, C.IV, s. 1806.

⁴¹² BOA.EV.MKT, D. 365, s. 3.

⁴¹³ BOA.EV.MKT, D. 2127, s. 1.

⁴¹⁴ BOA.EV.MKT, D. 2028, s. 82.

⁴¹⁵ BOA.EV.MH.TIK. D. 124, s. 81.

⁴¹⁶ BOA.EV.MKT, D. 3449, s. 10.

IV. BÖLÜM

SANCAK BÖLGESİNİN KARADAĞ TARAFINDA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

E. AKOVA'DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

2. Dînî Hizmet Vakıfları

b. Başlıdere Hoca Mahallesi Camii Vakfı

Başlıdere Hoca Mahallesi Camii Vakfı, Akova'da⁴¹⁷ kurulmuştur. 1291/1874 tarihli bir kayıtlı; maaşı bu vakıftan karşılanmak üzere günlük ikişer akçe ücretle imam ve hatip görevlendirmesi yapılmıştır. Caminin şahsiyet kaydında; “*Nezâret-i Evkaf-ı Hümâyûna mülhak evkaftan Karadağ Kazasına tabi Başlıdere Hoca Mahallesinde kâin câmii şerîf vakfı*” yazmaktadır.⁴¹⁸

c. Fethiye (Ahmed Ağa) Camii Vakfı

Fethiye Camii Vakfı'nın diğer adı Ahmed Ağa Camii Vakfı'dır. Akova'da kurulmuştur. Atik şahsiyet kaydında “*İskenderiye nâm-ı diğer İşkodra Sancağı'nda Akova Kasabası'nda Fethiye nâm-ı diğer Ahmed Ağa Câmii Şerîfi Vakfı*” yazmaktadır. Camiye, 1202/1788 tarihinde imamet ve hitabet tevcihi yapılmıştır.⁴¹⁹

d. Hamidiye Camii Vakfı

Hamidiye Camii Vakfı, Akova'da kurulmuştur. Camii, Pesteriçe Köyünde köylüler tarafından yapılmıştır. Vakfın şahsiyet kaydında: “*Yenipâzâr Sancağı dâhilinde Akova⁴²⁰ kazasının Pesteriçe karyesinde ahâli tarafından inşâ olunub Hamidiye tesmiye kılınan câmi-i şerîf vakfı arz 579 [20 Muharrem 1328 (1 Şubat 1910)]*”⁴²¹ yazmaktadır. Caminin hatiplik görevi için 1328/1910 tarihinde Abdurreşîd Efendi ibn Murat'a Hatt-ı Humâyun tevcih edilmiştir.⁴²²

⁴¹⁷ Akova, Karadağın kuzeyinde yer almaktadır. Podgoriçe - Titograd şehrinin 110 km. kuzeyindedir. Ayverdi, *age*, s. 73.

⁴¹⁸ VGMA, D. 179, s. 134, Sr. 1051.

⁴¹⁹ VGMA, D. 183, s. 56, Sr. 438.

⁴²⁰ Akova, Osmanlı egemenliğinin ortadan kalktığı 1912 yılına kadar Yeni Pazar Sancağı'nın içinde Kosova Vilayeti'ne bağlı bir kaza iken 1913 yılında Karadağ'a bağlanmıştır. Tahir Sezan, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 2006, s. 16.

⁴²¹ VGMA, D. 171, s. 286, Sr. 2270.

⁴²² VGMA, D. 171, s. 274, Sr. 2164.

e. Hazinedar Mehmet Ağa Camii Vakfı

Hazinedar Mehmet Ağa Camii Vakfı, Akova’da kurulmuştur. İmamet ve hitabet ataması yapıldığı kayıtlarda yer almaktadır. 1200/1785 tarihli şahsiyet kaydında “*Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûna mülhak evkâfdan İskenderiye Sancağı’nda vâki Akova kasabasında merhûm Hazinedâr Mehmed Ağa Câmii Şerifi vakfı*” yazmaktadır.⁴²³

F. BERANE’DE KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

3. Dînî Hizmet Vakıfları

b. Berane Camii ve Mektebi Vakfı

Berane Camii ve Mektebi Vakfı, Berane’de kurulmuştur.⁴²⁴ Camii ve Mektebin yeniden inşası için 15.000 kuruş mahalle halkından, 17.000 hazineden karşılanması hususunu 1291/1874 tarihli keşif yazısından anlaşılmaktadır.

Bosna Vilayet Celilesine ve Evkaf Muhasebeciliğine gönderilen kayıta şu ifadeler yer almaktadır. “*Yeni Pazar Sancağı dâhilinde Berane Kazasında müceddeden inşasına lüzum görülen bir bab cami ve mektebi şerifin mahalli keşf ve işarı üzerine ahâlîce verilen 15.000 kuruşun iânenen mâadâ sarfına lüzum görülen 17.000 kuruşun dahi evkafı Humâyûn Hazinesinin zuhurât vâridatından olarak i’tasıyla tesviye ve ikmal inşası hususuna bâlâ irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhı müteallik buyurularak hazinece iktizası icrâ kılınmış olmakla mezkur 17.000 kuruşun Bosna evkaf-ı şerifesi hâsılatından bâlâda mezkur camii şerif ve mekteb tamir ve ikmali olunarak hitamında keşfi’s-sâni defterinin tesyari lazım geleceği vâridât idaresinden bâ-derkenar ifade olunmuş ve sûrun hâl evkaf muhasebeciliğine dahi yazılmış olmakla ifayı muktezası hususuna humam-ı âliye-i cenab-ı velâyet penahileri derkâr buyurulmak babında 18 Cemaziy’el- âhir 291 ”⁴²⁵*

4. Sosyal Hizmet ve Akarat Vakıfları

a. Pertevniyal Valide Sultan Çiftligân Vakfı

Pertevniyal Valide Sultan’ın Berane’de çiftligân vakfı vardır. Bu vakıfla ilgili iki kayıt mevcuttur. Birinci kayıta, çiftligânın divit ağacı yetiştirmeye müsait

⁴²³ VGMA, D. 183, s. 60, Sr. 467.

⁴²⁴ Berane, 1580’de Yenipazar’a bağlı bir kaza iken, 1881’de İpek’e bağlanmıştır. 1913’te ise Karadağ’a bağlı bir kaza olmuştur. Sezan, *age*, s. 75.

⁴²⁵ BOA.EV.MKT, D. 733, s. 7.

olduğundan 5000 adet divit fidanının ve en iyi cinsinden yarım kilo kozanın vakıf memuruna teslim edilmesi 1312/1894 tarihli yazıyla istenilmiştir.⁴²⁶ 1314/1896 tarihli kayıta ise çiftligân vakfı'nın bazı yerlerine Hüseyin Paşazâde Aziz Bey ile ortakları tarafından yapılan müdahelenin halli için mahalli hükümetçe iki kişinin hakem olarak görevlendirilmesi vakıf mütevellîsine istenilmiştir.⁴²⁷

G. PLAV'DE KURULAN VAKIFLAR

3. Dînî Hizmet Vakıfları

d. Sultan Ahmet Han Camii Vakfı

Sultan Ahmet Han Camii Vakfı Plav'de kurulmuştur.⁴²⁸ Cami ile ilgili 278/1861 tarihli belgeyle Gosine kasabasında Sultan Ahmed Han Hazretlerinin inşâ ettirdiği ancak harap hale gelen Caminin tamiri için varidâtının, keşif defterinin ve vakfiyesinin olup olmadığı Rumeli Evkaf Müdürlüğü'nden ve İşkodra Mutasarrıflığı'ndan talep edilmiştir.⁴²⁹

e. Sultan Mustafa Han Camii Vakfı

Sultan Mustafa Han Camii Vakfı, Gosine'de kurulmuştur. 1323/1907 tarihli kayıta; Gosine Kasabasında Sultan Mustafa Han Camii ile Ali Paşa Camii ve üç bab caminin tamire ihtiyacı olduğu, camilerin tamirâtı için evraklarının gönderilmesi ve bunlardan her birinin ait oldukları vakıfların isimleriyle birgüne varidâtlarının olup olmadığının şayet varsa miktarlarının hazineye bildirilmesi istenilmektedir.⁴³⁰

f. Seyyid Baba Camii ve Mekteb Vakfı

Seyyid Baba Camii ve Mekteb Vakfı, Plav'de kurulmuştur. 1323/1908 tarihli kayıta Plav'in Gosine kasabasında bulunan bu caminin tamiri ayrıca bir kattan ibaret olan mektebin genişletilmesi için keşf evrakının gönderilmesi ve diğer işler için İdareden talimat istenilmiştir.⁴³¹

⁴²⁶ BOA.EV.MKT, D. 2227, s. 30.

⁴²⁷ BOA.EV.MKT, D. 2227, s. 85.

⁴²⁸ Plav, 1881'de Gosine'nin bir nahiyesi durumundadır. Gosine ise, 1877'de İpek e bağlı bir Kaza olarak yer almaktadır. Sezan, *age*, s. 409.

⁴²⁹ BOA.EV.MKT, D. 170, s. 130.

⁴³⁰ BOA.EV.MKT, D. 3129, s. 20.

⁴³¹ BOA.EV.MKT, D. 3129, s. 24.

4. Eğitim Vakıfları

c. Gosine Medresesi

Arşiv kayıtlarında rastladığımız bir medrese de Gosine medresesidir. Gosine’de çocukların talîm ve terbiyesine mahsûs olmak üzere bir medrese inşâ edilmesi ve bir müderris tayini talep edilmiştir. İnşâ edilecek medrese hiçbir vakfa dâhil olmadığından inşâ giderlerinin Evkâf-ı Hümâyûn hazinesinden karşılanacağı, keşif bedelinin 3239 kuruş olduğu ve keşif defteri ve haritâsının havâle edildiği 1310/1894 tarihli belgede kayıtlıdır.⁴³² Belgeden medresenin inşasında taş, kereste ve harç kısmının mahalleli tarafından temin edileceği anlaşılmaktadır.⁴³³ 1313/1895 tarihli kayıtla Gosine ve Plâv’de inşâsı buyrulan üç bab mektebin inşâsına başlanacağı ancak müderris ataması ile ilgili bir talimat beklendiği bildirilmiştir.⁴³⁴

d. Başta Karyesi Tekke Vakfı

Plav’e bağlı Gosine’nin bir köyü olan Başta Karyesi’nde bir tekke vakfına ait 1893 tarihli bir kayıt mevcuttur. Bu kayıt Gosine Kazâsı’nın Başta Karyesi’nde kâin tekkeye vakf edilen akarâtla ilgilidir.⁴³⁵

H. TAŞLICA’DA KURULAN OSMANLI VAKIFLARI

2. Dînî Hizmet Vakıfları

b. Mustafa Bey Camii Vakfı

Mustafa Bey Camii Vakfı, Taşlıca’nın Bodbek Köyü’nde kurulmuştur. Geliri caminin masraflarına sarf olunmak şartıyla Osman Bey bir arazi ve Bolah mevkiideki bir çayırını vakfetmiştir. 1852 tarihli muhasebe kaydına göre, vakfın arazisinden ve çayırlarından elde edilen iki yıllık geliri 900 kuruştur. Bu gelirlerden iki yıllık ücret olarak imama 300 kuruş, ramazan ayında hatim ve kıraat için 600 kuruş, ramazan-ı şerîfde tasattuk 100, mütevellîye 80, müezzine 100 ve her Cuma gecesinde Yasin-i şerîf kıraatı için verilen vazifeler 20 guruş, maaşı muharrer 22 kuruş, muhasebe harcı 5 kuruş 20 para⁴³⁶ toplamda 27 kuruş 20 para, humusiyesi 5 kuruş 20 para ödenmiştir. Gelir ve gider 900 kuruştur.⁴³⁷

⁴³² BOA.EV.MKT, D. 2046, s. 89.

⁴³³ BOA.EV.MKT, D. 2046, s. 89.

⁴³⁴ BOA.EV.MKT, D. 2276, s. 3.

⁴³⁵ BOA.EV.MKT, D. 2110, s. 14.

⁴³⁶ Para, Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan bir para birimidir. Osmanlı Devleti’nde kuruşun 1/40’ı veya daha erken dönemlerde 3 akçe karşılığı idi. Çeşitli dönemlerde 2,5 akçeye eşit Lir gümüş sikkeyi veya Lira’nın 1/100’üne denk gelmekte idi. [https://tr.wikipedia.org/wiki/para_\(para_birimi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/para_(para_birimi)), Erişim tarihi:01.11.2016.

⁴³⁷ BOA.EV.MH.D, 361, s. 94.

Taşlıca'da Mustafa Bey Camii Vakfı'nın giderlerine sarf olmak üzere Osman Bey tarafından vakfedilen arazi ve çayır mahsulatından elde edilen gelirlerin 266-267 senelerini kapsayan 2 yıllık muhasebesi mütevellî İbrahim Bey ve vakıf görevlileri huzurunda deftere kaydolunmuştur. 19 Cemaziyelevvel 1268/8 Haziran 1852 tarihli muhasebe kaydının transkribesi şu şekildedir:

“Nezâret-i evkâf-ı hümayûn-ı şahâneye mülhak evkâfdan Hersek Sancağı'nda Taşlıca kazasında Bodbek Karyesi'nde vâki' merhûm Mustafa Beğ nâm sâhibü'l-hayrın binâ eylediği câmiî şerifin idâresi için karye-i mezbûre ahâlisinden merhûm Osman Beğ nâm sâhibü'l-hayrın vakf eylediği arazi ve çayır adedü'l-hided bir tarafı Hacu Beğ arazisi ve bir tarafı dere ve taraf-ı râbi' tarik-i âm ile mahdûd arazi ve çayır vakf idüb ve karye-i mezbûrede diğer yerde meşhûr Bolah nâm çayırın ma'lumu'l-hudud bir tarafı Hasan Beğ arazisi ve bir tarafı Haco Beğ ve bir tarafı kabristan ve taraf-ı râbi' tarik-i âm ile mahdûd ma'lûm olan vakıf çayır ve arazi-i mezkûre tahminen altı yüz kıyye tahta istiâb olunan arazi-i mezkûreden hâsıl ve husûle gelen mahsûlât câmiî mezbûrun mühimmâtına harç-ü sarf olunmak şartıyla ikiyüzaltmışaltı senesi ve altmışyedi senelerin şehir-i Muharremü'l-haram ibtidâsından mezbûr Zilhiccesi iki senelik muhâsebesi vakf-ı mezbûrun mütevellîsi İbrahim Beğ ve ehl-i mürtezikaları hâzır olduğu halde bâmarifet-i şer'î şerif ve müdir-i evkâf ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i çâkerânemiz ile şurût-u vakfiye ve teâmül-i kadîmi vech üzere bi'r-ru'ye vâridât-ı muayyen ve mesârifat-ı mübeyyin defteridir.

Vacib sene 68

Hâsılât-ı vakf-ı şerif-i mezbûr

Vakf-ı mezbûrun arazisinden ve çayırlardan hâsıl ve husûle gelen iki sene zarfında icâresi 900 guruş

Min haysü'l-mecmu' yekûn 900 guruş

El-mesârifü minha

Câmiî mezbûrda şart-ı vâkıf üzere imama virilen iki sene zarfında vazife 300 guruş

Ber-mu'ceb-i şart-ı vâkıf beher şehir-i Ramazan-ı şerifde hatm ve kiraat oluna iki senede 600 guruş

Ramazan-ı şerifde şart-ı vâkıf nân-ı aziz tasadduk ideler iki sene 100 guruş

Şart-ı vâkıf üzere mütevellî-i mezbûrun iki senede 80 guruş

Câmiî mezbûrda şart-ı vâkıf üzere müezzine iki senede virilen 100 guruş

Ber-mucib-i şart-ı vâkıf beher Cuma gicesin Yasin-i Şerif kiraat oluna iki senede virilen vazifler 20 guruş

Mesârifet-i Yekûn

Ber-muceb-i lâyiha

Maaş-ı muharrer 22 guruş

Harc-ı muhasebe 5 guruş 20 para

27 guruş 20 para

Humusiyesi 5 guruş 20 para

Mîzân

Varidât 900 guruş

Mesârifât 680 guruş

220 guruş

Tertîb-i maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebesi 27 guruş 20 para

Fazla 192 guruş 20 para

Bâlâ[da] muharrer yalnız yüz doksan iki guruş yirmi para ber-muceb-i nizâm kefile rabtıyla mütevellîsi bulunan İbrahim Bey yedinde hıfz olunduğu işbu mahalde şerh ve beyan kılındı fi 19 Cemaziyelevvel 68

Hasbe hasebi'l-mutad nemakahu'l-fakirü ileyhi azze şânuhu Abdullah Sâdık nâib be kazâ-i Taşlıca ğufire lehu

Mühür Sâdık Mühür Osman Müdür-i Evkâf Der Livâ-yı Hersek"⁴³⁸

c. Hüseyin Paşa Camii Vakfı

Hüseyin Paşa Camii Vakfı Taşlıca'da kurulmuştur. Caminin, 1570 tarihinde inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁴³⁹ Hüseyin Paşa Vakfına ait 1278/1861 tarihli şahsiyet kaydı mevcuttur.⁴⁴⁰ Başka bir kayıta "Vakf-ı câmi-i şerîf merhûm ve mağfûrun leh Hüseyin Paşa Der Medine-i Taşlıca Der Eyâlet-i Bosna 1233 (1817)" yazılıdır.⁴⁴¹

Hüseyin Paşa bölgede önemli vâkıflardandır. İnşa ettirdiği bu cami Balkanların en güzel örneklerinden biridir. Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1570 yılında yapılmıştır. Vakıf bölge için büyük sayılabilecek gelirlere sahiptir. Vakfın hizmetleri için 36 dükkan, 8 tarla, 2 kahvehane, 7 mağaza, 5 berber dükkanı, 2 han, 2 arsa, 2 bahçe, 2 oda ile okuma odası, aşevi, ev, otlak, mektep, cami, halk bahçesi, şadırvan, saat kulesi ve mezarlık vakfetmiştir.⁴⁴²

Taşlıcada önemli bir vakıf olan Hüseyin Paşa Camii Vakfı'nın 1862 tarihli kayda göre gelirleri 280.000 kuruştur. Bu gelirlerin kaynağı, Kulupara diye bilinen hanlar, kasaphane, konak, çiftliğân, mukataa-i zemindir. Muhasebe kaydına göre vakfın gelirlerinin cami, şadırvan,⁴⁴³ su yolu tamiri ve sıbyan mektebi

⁴³⁸ BOA. EV. MH. D. 361, s. 94.

⁴³⁹ Hoca, *agm*, s. 395-399.

⁴⁴⁰ VGMA, D.171, Sh. 158, Sr. 1233.

⁴⁴¹ VGMA, D.404, s. 217, Sr. 412.

⁴⁴² Ademi, *agm*, s. 277-285.

⁴⁴³ Osmanlı toplum hayatında cami ve mescidin bulunduğu yerde mutlaka bir abdesthane, şadırvan yaptırılırdı. Kaynaklardan veya depolardan künklerle getirilen suyun, halkın kullanımı için akıtıldığı yapılar olan şadırvanlar ibadethanelerin bir parçası olarak görüldüğünden su getirmenin, şadırvan ve çeşme yaptırmanın önemi büyüktü. Bu sebepten dolayı Osmanlı toplumunun her kademesinde

ihtiyaçlarına sarf edildiği, tevliyet için 800 akçe sarf edildiği kayıtlıdır. Kulupare Hanlarının harap olduğu mütevellisi Süleyman Ağa tarafından istida olunması üzerine 8150 kuruş masrafla tamir edilebileceği keşif defterinde 302 tarihli kayıтта gösterilmiştir.⁴⁴⁴ Şadırvanlara su ulaştıran su yollarının tamiri için ihtiyaç duyulan 12.547 kuruşun vakıftan karşılanmasına dair bir keşif kaydı mevcuttur.⁴⁴⁵

Hüseyin Paşa Camiine, 1278/1862 tarihinde imâmet ve hitâbet ataması yapılmıştır.⁴⁴⁶ 1291/1893 tarihli kayıttan, camiye ait vakıf gelirlerinin iyi değerlendirilmediği, Caminin tamirata ihtiyaç olduğu halde ilgilenilmediği, zaman kaybedildiği takdirde gelirlerin zayi olacağı, caminin de harap olacağına dair ihbar alındığı bu konuda izahat istenildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴⁷

Gazi Hüseyin Paşa Vakfı'nın vakfiyesi olmamakla birlikte işlerinin yürütüldüğü vridat ve masraf kayıtlarının evkâf muhsebeciliği marifetiyle yürütüldüğü ve bilgilerin hazineye gönderilmesine dair kayıtlar mevcuttur. Taşlıca'da evkâf muhasebecisi olmaması sebebiyle Hüseyin Paşa Camii Vakfı'nın uzun zamandır teftiş edilmediğine dair 1306/1888 tarihli kayıtlar vardır.⁴⁴⁸ creti Hüseyin Paşa Camii vakfından ödenmek üzere günlük 12 akçeyle imâmet ve hitâbet berâtı verildiği, Vakfın vakfiyesine ve tevliyetine dir kayıt bulunamadığı, 1287 senesinde muhâsebe kayıtlarının incelendiği ve 182.651 kuruş varidtı olduğu 1318/1902 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹

1301/1885 tarihli kayıтта; Hüseyin Paşa Camii vakfına ait Kasaba arşıısında bulunan Klpre hanlarının tamire ihtiyaç duyduğu mütevellisi tarafından bildirilmesi üzerine tamirat için keşif defterinde gösterilen 8850 kuruş masrafla tamir edilmesine izni verildiği bildirilmiştir.⁴⁵⁰ Hüseyin Paşa vakfı hayrtı arasında şadırvana ait su yollarıda vardır. Tamri için 12.547 kuruşun vakfın fazla gelirinden karşılanması yönünde 302/1885 tarihinde yazı yazılmıştır.⁴⁵¹

bulunan insanlar su getirmek, eşme yaptırmak, su yolu tamir ettirmek gayreti içinde olmuşlardır. Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-şehir İlişkisine Bir rnek: Sivas şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK Yay, Ankara 2000, s. 81.

⁴⁴⁴ EV.MKT, D. 1314, s. 301.

⁴⁴⁵ VGMA, D. 2043, s. 36.

⁴⁴⁶ VGMA, D. 171, s. 158, Sr. 1233.

⁴⁴⁷ BOA.EV.MKT, D. 747, s. 127.

⁴⁴⁸ BOA.EV.MKT, D. 1477, s. 67.

⁴⁴⁹ BOA.EV.MKT, D. 2774, s.3.

⁴⁵⁰ BOA.EV.MKT, D. 1314.

⁴⁵¹ VGMA, D. 2043, s. 67.

Tablo-3: Hüseyn Paşa Camii Vakfı'nın 280.000 kuruşunun bir yıllık muhasebesi⁴⁵²

<i>MERFÛÂT</i>				<i>VARİDÂT</i>	
<i>Ferdan kaza muînesi</i>	3475		<i>Nukudu mevkûfe</i>	19610	
<i>Hamam masraf ve sâiresi</i>	1100	10	<i>2 bâb hân icâresi</i>	4500	
<i>Câmi-i şerîf ta 'mîriyyesi</i>	315		<i>...? (okunamadı)</i>	500	
<i>Şâdırvan ta 'mîriyesi</i>	413		<i>Kasaphane</i>	150	
<i>Akarât mezkûrun vergisi</i>	640		<i>Altı bâb dükkan</i>	1130	
<i>Maaş-ı muharrer ve harc-ı muhâsebe</i>	1420	37	<i>İki bâb hâne</i>	540	
<i>Mubâyeye olunân bir bab han inşâsı</i>	8108		<i>Çiftligân</i>	1050	
<i>Bâ-emirnâme-i sâmi-i velâyet-penâhi mücebince beş bâb mekâtib-i sıbyân havâceleriyle</i>	10462	20	<i>Mukâtaa-i zemin</i>	308	
<i>Muavin efendilere i'ta olunan</i>	25944	27		27788	3
			<i>Vezâif ve mesârifât ve mubâyeat</i>	25944	27
				1843	6
			<i>...? (okunamadı)</i>	180807	35
				182651	11
Toplam	51877	94		446821	82

d. el-Hâcc Hasan Camii Vakfı

el-Hâcc Hasan Camii Vakfı, kayıtlara göre Hersek Sancağı Taşlıca kasabasında kurulmuştur. Şahsiyet kaydı belgesinde; “*Vakfı câmi-i şerîf el-Hâcc Hasan Der Kaza-i Taşlıca Der Livâ-i Hersek 19 Zilhicce 1255*” yazılıdır (1839).⁴⁵³ 1295/1879 tarihli bir kayıta da “*Taşlıca kazâsında kâin el-Hâcc Hasan Câmiî Şerîfi Vakfı*” yazmaktadır.⁴⁵⁴ Vakıfta yetkililer Hafız Selim Efendi bin Sinan ile Sağır Hafız Ali'dir. Tevcihat yılı 1295/1879. Kayıtlara göre vâkıfın şartları yoktur.⁴⁵⁵

⁴⁵² EV.MKT, D. 2774, s. 3.

⁴⁵³ VGMA, D.400, s.267, Sr. 691.

⁴⁵⁴ VGMA, D.171, s.182, Sr. 1425

⁴⁵⁵ Rahman Ademi, "Karadağ Vakıfları; Hukusal Perspektif" *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve*

e. Mısırî Ahmet Bey Camii Vakfı

Taşlıca kazasında Mısırî Ahmet Bey Camii Vakfı vardır. 1274/1857 tarihli şahsiyet kaydında: “*Nezâret-i evkâf-ı hümayûna mülhak evkâfdan Taşlıca kazâsında vâki’ Mısırî Ahmed Bey Câmii Şerîfi Vakfı*” olarak yer almaktadır.⁴⁵⁶

1085/1674 tarihli cihat defterinde Camiye bir atama kaydı yer almaktadır. Kayda göre Taşlıca’da merhum Mısırlı Ahmed Bey’in bina eylediği câmi-i şerîfde ücreti merhumun nukud vakfından karşılanmak üzere günlük iki akçe ile sabah namazından sonra bir cüz-i şerîf tilâvet eden Ömer bin Hasan vefatıyla yerine Ömer bin el-Hâc Ahmet arz edilmektedir.⁴⁵⁷

3. Nukud Vakıfları

a. Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Sâlih Nukudu Vakfı

Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Sâlih Nukudu Vakfı, Taşlıca’da kurulmuş önemli bir para vakfıdır. 1327/1909 tarihli şahsiyet kaydında; “Kosova vilâyeti dâhilinde Taşlıca kazasına tâbii Porgure karyesinde ahâli-i karye tarafından müceddeden inşâ olunan mescid-i şerif için karye-i mezkûr ahâlisinden Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Sâlih üç bin gurus nukudu vakfı”⁴⁵⁸ yazmaktadır.

Vakfiyesi, 598 numaralı defterin 244. sahife 198. sırasında kayıtlıdır. 1 Receb 1324/21 Ağustos 1906 tarihli vakfiye Allah’a hamd ve Resûlüne salavat ile başlamaktadır. Liva merkezi olan Taşlıca Kazasına tâbi Porgora Karyesinde ikamet eden Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Sâlih ile mütevellî Dizdar Sâlih Efendi ibn-i Abdullah’ın katılımıyla Taşlıca hükümet konağındaki mahkemede kurulmuştur. Derviş Ağa 2000 kuruş ve İbrahim Ağa 1000 kuruş mütevellî Sâlih Efendiye teslim etmiştir.

Vâkıfların şartı, üçbin kuruşun mütevellî tarafından her yıl düzenli bir şekilde istirbâh olunması ve elde edilecek rıbh-ı şer’i nemasından 300 kuruş Porgure karyesinde köylüler tarafından inşâ olunan camii şerîfde imamet ve hitabet görevlerini îfâ eden imam ve hatibe verilmesi ve para artacak olursa olur ise camii şerîfde mukabele ve hatm-i şerîf okuyana mütevellînin görüşü üzere sarf olunmasıdır. Mütevellî Sâlih Efendinin vefatından sonra İslâm şeriatı üzere münâsib

Eserleri Uluslararası Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 2012, s. 277-285.

⁴⁵⁶ VGMA, D. 171, s. 200, Sr. 1582.

⁴⁵⁷ Ayverdi, *age*, s. 429.

⁴⁵⁸ VGMA.D. 171, s. 284, Sr. 2242.

bir mütevellî adı geçen köyden seçilecektir. Ve 3000 kuruş bu kişiye teslim edilecek o da vakıf şartlarına göre bu parayı yönetecektir.⁴⁵⁹ 1327/1909 tarihli bir kayıta da yine; Porgure köyü halkı tarafından inşa olunan mescit-i şerifin imamet ve hitabet maaşlarının bu vakıftan karşılanacağı kayıtlıdır.⁴⁶⁰

b. Hacının Raşit Ağa ibn Abdullah Nukudu Vakfı

Hacının Raşit Ağa ibn Abdullah Nukudu Vakfı, Taşlıca'da kurulmuştur. Hacının Raşid Ağa ibn Abdullah Taşlıca kazasına tabi Zaustro karyesi'ndendir. Mütevellî tayin ettiği Taşlıca'nın Hızır Hasan mahallesinden Harvan Hafız Derviş bin Yusuf'un şahitliğinde malından sîm mecidiye yirmi altı kuruş hesabıyla 1200 kuruşu Allah rızası için vakf etmiştir.

1330/1912 tarihli vakfiyede yer aldığına göre vâkıfın şartı; parayla kalemiyye adıyla bir nesne alınmamasını yüzü dokuz kuruş hesabı üzre istirbah olunmasını hâsıl olan kârından Zaustro Karyesi'ndeki caminin imamet ve hitabet görevini eda eden kişiye yıllık 108 kuruş rayic akçe ve fazla kalır ise fazlasını da mütevellînin uygun göreceği iyilik ve hayra sarf olunmasıdır. Vakfın mütevellîsi kendisidir. Vefatından sonra tevliyeti evladına ondan sonrada evladının evladına vasiyet etmiştir. Şayet soyunda kesinti olursa akrabasının sâlih olanına onlarda kesintiye uğrarsa hâkimin layık göreceği kişinin yönetici olmasını şart koşmuştur. İlerleyen yıllarda icraatlar yerine getirilemez olursa elde edilen rıbhın mutlaka Müslümanların fakirlerine tasadduk olunmasını ve 1200 kuruşun mütevellîye teslim olunmasını, mütevellînin de vakfiyyet üzere sahip çıkmasını şart koşmuştur.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ VGMA.D. 598, s. 244, Sr. 198.

⁴⁶⁰ VGMA.D. 171, s. 284, Sr. 2242.

⁴⁶¹ VGMA, D.604, s. 184, Sr.259.

Tablo-4: Kaydını tespit edebildiğimiz Sancak bölgesinde kurulan Osmanlı vakıflarının yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir:

Sr.	Yer	15. yy.	16.yy.	17.yy.	18.yy	19.yy.	20.yy.	TOPLAM
1	Prepol		1	1	4			6
2	Priboy				1	1		2
3	Seniçe					2	2	4
4	Yenipazar		22	1	3	14	2	42
5	Yenivaroş					1		1
6	Akova				2	1	1	4
7	Berane					2		2
8	Plav					3	2	5
9	Taşlıca					5	2	7
10	Tutin							0
11	Rojaye							0
	TOPLAM		23	2	10	29	9	73

15. yy'a ait kayıt tespit edilememiştir. 16. yy'a ait 23, 17. yy'a ait 2, 15.yy'a ait 10, 19. yy.'a ait 29 ve 20. yy'a ait 9 kayıt tespit edilmiştir.

SONUÇ

Balkanların tam ortasında yer alması, yolların kesişme noktasında bulunması ve tarihi geçmişi itibariyle stratejik öneme sahip olan Sancak bölgesi, 1455 yılında İshak Bey'in oğlu İsa Bey tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fetihten hemen sonra vakıflar kurularak şehirleşme başlatılmıştır. Diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi Sancak bölgesinde de çok sayıda vakıf kurulmuştur.

Bu çalışmamızda, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi merkezli olmak üzere kaydını tespit edebildiğimiz vakıflar ele alınmıştır. Araştırmamız neticesinde Osmanlı döneminde Sancak bölgesinde yer alan Prepol, Priboy, Seniçe, Yenipazar, Akova, Berane, Plav ve Taşlıca şehirleride kurulmuş toplam 73 vakıf tespit edilmiştir. Kaydı tespit edilebilen bu vakıflardan 51 tanesi cami ve mescit gibi dînî hizmet vakfı, 10 tanesi sosyal hizmet vakfı, 8 tanesi mektep, medrese, muallimhâne ve dergâh gibi eğitim vakfı ve 4 tanesi de nukud vakfidir. Tutin ve Rojaye'ye ait vakıf belgesine rastlanmamıştır. Tahminimize göre bunun nedeni, bu iki yerleşim yerinin Osmanlı döneminde küçük birer köy olması ve o dönemde buralarda yaşayan nüfusun tamamına yakınının Hıristiyan olmasıdır.

Araştırmamızda yer alan vakıfları, elde ettiğimiz belgeler ışığında yüzyıllara göre değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Sancak bölgesinde 15. yy.'da Osmanlılar tarafından birçok vakıf kurulduğu ve bu vakıflara ait birçok eser inşa edildiği kaynaklarda yer almasına rağmen arşiv kayıtlarında 15. yy.a ait vakıf kaydı tespit edilememiştir. 16. yy.da 23 vakfa ait kayıt tespit edilmiş bu vakıfların 22 tanesinin Yenipazar'a, 1 tanesinin Prepol'e ait olduğu görülmüştür. 17.yy. daki vakıf kayıtlarından sadece Prepol'de ve yenipazar'da birer vakfa ait kayıt tespit edilmiştir. 18.yy'da Prepol'de 4, Priboy'da 1, Yenipazar'da 3, Akova'da 2 vakfa ait kayda rastlanmıştır. 19. yy.'a gelindiğinde Prepol, Tutin ve Rojaye hariç diğer şehirlere ait toplam 29 vakfın kaydına rastlanmıştır. 20. yy.a ait vakıf kayıtlarından Seniçe'ye ait 2, Yenipazara ait 2, Akova'ya ait 1, Plav'a ait 2, Taşlıca'ya ait 2 olmak üzere toplam 9 vakfın kaydına rastlanmıştır. 29 vakıf belgesi ile en fazla 19. yy'a ait kayıt tespit edilmiştir.

Sancak bölgesinde kurulan, buralarda eserler inşa eden ve hizmet sunan vakıflar; şehrin fizikî, sosyal ve kültürel yönden gelişip zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Vakıflara ait kayıtlarda cami, mescit, muallimhâne, mektep, medrese, imâret, dergâh, tekke, zâviye, değirmen, köprü ve kaldırım gibi vakıf eserlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Vakıfların faaliyetlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyulan maddi kaynak yine tesis edilen akarlar sayesinde sağlanmıştır. Böylece vakıflar büyük çapta maddî imkânlarla kavuşmuş, bunlar da şehrin gelişimi için temel kaynak olmuştur. Gelir getirici vakıflar sayesinde birçok vakıf maddi destek bularak düzenli ve verimli çalışma imkânına kavuşmuştur. Sancak bölgesindeki vakıflara en çok geliri vakıf dükkanların sağladığı görülmüştür. Bundan başka; kervansaray, hamam, han, kasaphane, fırın, debbağhane, gemi, kayık, çiftlik, ev, ahır, arazi, çayır, bağ, bahçe, tarla gibi çeşitli akarlar vakf edilmiştir. Vakıf eserlerinden bazılarının külliye şeklinde birarada inşa edildiği görülmüştür. Bu birliktelik bize ibadetin, eğitimin ve sosyal hayatın bir bütün halinde düşünüldüğünü göstermiştir. Vakıfların emlakı, geliri ve hizmetleri gözönünde bulundurulduğunda bölgenin sosyal ve ekonomik hayatına büyük katkı sağladığı görülmüştür.

Araştırmalarımızda elde ettiğimiz vakıf belgelerinde imam, hatip, cüzhan, müderris/muallim, müezzin, kayyum, mütevellî, sermahfil, eczahân, ferrâş, bevvâb, muîd, halîfe, câbi, duahân, mukâbeleci, muhâsip ve aşirhan kaydına rastlanmıştır. Vakıf görevlilerini aldıkları ücret yönüyle değerlendirdiğimizde, imamların genellikle 1 ile 8 akçe arasında; hatiplerin 2 ile 6 akçe arasında; cüzhan, ferrâş ve kayyumların 1 ile 3 akçe arasında; müezzinlerin 2 ile 5 akçe arasında, câbinin 12 akçe, duahân, mukabeleci, sermahfil ve aşirhanların 1'er akçe; eczahân ve muallimhâne halifesinin 1 ile 5 akçe arasında; müderris ve muallimlerin 2 ile 4 akçe arasında; muhâsibin 2 akçe ve mütevellînin 5 akçe günlük ücret aldığı görülmüştür. Çoğu görevlinin ücreti önceden belirlendiği şekilde muayyen olarak devam etmiştir. Ayrıca ekonomik imkânları fazla olan vakıfların görevlilerine daha fazla ücret verdiği görülmüştür. Örneğin, Afife Hâtun Çiftigân Vakfının vakfiyesinde kapıcı ve müderris yardımcısına 10'ar akçe, pâdişah beratına sahip müderrislere 24 akçe ve vakıf yöneticisine 15 akçe verilmesi şart koşulmuştur.

Sancak bölgesinde her sosyal tabakadan vakıf kurucusu bulunduğu tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz kayıtlarda vakıf kurucuları; sultân, paşa, ağa, bey, el-hâc ve hâtun gibi unvanlara sahiptir. 3 tane "sultan vakfı" tespit edilmiştir. 6 vakfın

kurucusu “paşa”, 10 vakfin kurucusu “ağa”, 7 vakfin kurucusu “bey”, 6 vakfin kurucusu “el-hâcc” unvanına sahipken 5 vakfin kurucusu da “hâtun” unvanına sahiptir.

“Sultan” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; Sultan IV. Murat Han Camii Vakfı, Sultan Ahmet Han Camii Vakfı, Sultan Mustafa Han Camii Vakfıdır. “Paşa” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; Ferhat Paşa Camii Vakfı, Hüseyin Paşa Camii Vakfı, İskenderpaşa Camii Vakfı, İsmail Paşa Camii Vakfı, Osman Paşa Camii Vakfı ve Mehmet Paşa Vakfıdır. “Ağa” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; Zenbil Efendizâde el-Hâc Ahmet ve İbrahim Ağalar Mescit Vakfı, Hunlu Ali Ağa Medrese Vakfı, Çelebiverdi Mehmet Ağa Camii Vakfı, Mahmut Ağa Camii Vakfı, Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı, Ahmed Ağa Câmî-i Şerîfî Vakfı, Mîrâhûr⁴⁶² Süleyman Ağa ibn-i Mürüvvet Ağa Vakfı, Hüseyin Ağa Muallimhânesi Vakfı, Derviş Ağa ibn Süleyman ve İbrahim Ağa ibn Sâlih Nukudu Vakfı ve Hacı'nın Raşit Ağa ibn Abdullah Nukudu vakfıdır. “Bey” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; Silahtar Ahmed Bey Mescit ve Zâviye Vakfı, Sinan Bey Medrese ve İmâreti Vakfı, İsa Bey Camii ve İmâreti Vakfı, Mustafa Bey Camii ve Osman Bey Vakfı, Mısırî Ahmet Bey Camii Vakfı, Derviş Bey Mektebi Vakfı, Mahmud Bey Camii Vakfıdır. “el-Hâc” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; el-Hâcc Hamza Vakfı, el-Hâcc Ahmet (Zenbil Efendizâde) vakfı, el-Hâcc Hürrem vakfı, El-Hâcc Hayrettin Camii Vakfı, el-Hâcc Hasan Camii Vakfıdır. “Hâtun” unvanlı vâkıfların kurdukları vakıflar; Afife Hâtun Vakfı, Bülbül Hâtun Vakfı, Devlet Hâtun Vakfı, Pertevniyal Valide Sultan Camii Vakfı ve Züleyha Hâtun Vakfıdır.

Sancak'ta her alanda hizmet sunan vakıfların ve vakıf eserlerinin bir kısmı savaşlar, işgaller ve doğal afetler sebebiyle günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir. En büyük arzumuz, tespit ettiğimiz bu vakıfların ihya edilerek geçmişte olduğu gibi faaliyetlerine devam etmesidir.

⁴⁶² Mîrâhûr, Saraya ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilâtın başındaki kişiye denir. Abbas Sabbag, “Mîrâhur” *DİA*, C.30, s. 141.

KAYNAKÇA

I. Basılmamış Arşiv Kaynakları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA.EV.MKT.D.2110, s.14.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.668, s.100.
- BOA.EV.MKT.D.3129, s.208.
- BOA.EV.MKT.D.3129, s.208.
- BOA EV MH. 361-152.
- BOA EV.MKT.CHT-376.126.
- BOA. D.122, s.98.
- BOA.EV. MH.D. 361, s.94.
- BOA.EV. MKT.D.799, s.143.
- BOA.EV. MKT.D.863, s.1.
- BOA.EV.EMH.D. 43, s.36.
- BOA.EV.K.K.D.744, s.157, Sr.39.
- BOA.EV.MH., D.269. s.24.
- BOA.EV.MH.D.236, s.36.
- BOA.EV.MH.D.245, s.185.
- BOA.EV.MH.D.589, s.143.
- BOA.EV.MH.D.594, s.10.
- BOA.EV.MH.D.787, s.123.
- BOA.EV.MH.TIK. D.124, s.81.
- BOA.EV.MKT. D.2046, s.89-2.
- BOA.EV.MKT.D.2127, s.1.
- BOA.EV.MKT.D.3129, s.20.
- BOA.EV.MKT.D.3129, s.24.
- BOA.EV.MKT.D.3449, s.10.
- BOA.EV.MKT.D.365, s.3.
- BOA.EV.MKT.D.1823, s.70.
- BOA.EV.MKT.D.1826, s.98.
- BOA.EV.MKT.D.2934, s.117.
- BOA.EV.MKT.D.2934, s.142.
- BOA.EV.MKT.D.2934,s.56.
- BOA.EV.MKT.D.2227, s.30.
- BOA.EV.MKT.D.2227, s.85.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.281, s.41.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.545, s.2.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.122, s.98.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.180, s.28, Sr.205.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.376, s.79.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.544, s.56.
- BOA.EV.MKT.CHT.D.799, s.75.
- BOA.EV.MKT.D.1314, s.301.
- BOA.EV.MKT.D.1477, s.67.
- BOA.EV.MKT.D.170, s.130.
- BOA.EV.MKT.D.1946, s.126.
- BOA.EV.MKT.D.2028, s.82.
- BOA.EV.MKT.D.2046, s.89.
- BOA.EV.MKT.D.2110, s.14.
- BOA.EV.MKT.D.2228, s.33.
- BOA.EV.MKT.D.2276, s.3.
- BOA.EV.MKT.D.2774, s.3.
- BOA.EV.MKT.D.3129, s.208.
- BOA.EV.MKT.D.733, s.7.
- BOA.EV.MKT.D.747, s.127.
- BOA.EV.THR.D.246, s.51.
- BOA.EV.THR. D.246.s.99.
- BOA.EV.THR.D.246, s.54.
- BOA.EV.THR.D.280, s.21.

B. Tapu Kayıtları

- TTD. 164/49.
- BA, TD, nr.24, s.894.

- TK, 478, f. 350.
- TTD 462, Sr.75.
- TTD. 463, Sr.63.
- C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**
- VGMA.D. 179, s.134, Sr.1051.
- VGMA.D.2043.36.
- VGMA.D.456, Sh. 144, sr.3.
- VGMA.D. 1192, s.80.
- VGMA.D. 1198, s.1.
- VGMA.D.1192, s.3.
- VGMA.D.1223, s.142.
- VGMA.D.171, s.182, Sr.1425.
- VGMA.D.171, s.274, sr.2164.
- VGMA.D.2043, s.67.
- VGMA.D.171, s.286, sr.2270.
- VGMA.D.183, s.60, sr.467.
- VGMA.D. 630/2, s. 864, Sr. 540.
- VGMA.D. 681.s.79.
- VGMA.D.100, s.215, Sr.95.
- VGMA.D.1192, S.76.
- VGMA.D.1192, s.76.
- VGMA.D.1192, s.83.
- VGMA.D.1197, s.1.
- VGMA.D.1197, s.155.
- VGMA.D.1197, s.155.
- VGMA.D.1197, s.16.
- VGMA.D.1197, s.208.
- VGMA.D.1197, s.214.
- VGMA.D.1197, s.217.
- VGMA.D.1201, s.10.
- VGMA.D.171 s.252, Sr.1995.
- VGMA.D.171, s.112, Sr. 869.
- VGMA.D.171, s.156.
- VGMA.D.171, s.158, Sr.1233.
- VGMA.D.171, s.200, Sr.1582.
- VGMA.D.171, s.294, Sr.2324.
- VGMA.D.171, s.158, sr.1233.
- VGMA.D.172, s.37.
- VGMA.D.180, s. 94, Sr.730.
- VGMA.D.183, s.56, Sr.438.
- VGMA.D.399, s.385.
- VGMA.D.400, s.185, Sr.489.
- VGMA.D.400, s.89.
- VGMA.D.403, s.160, Sr.430.
- VGMA.D.403, s.237, Sr.642.
- VGMA.D.403, s.414, Sr.1142.
- VGMA.D.403, s.414, Sr.1143.
- VGMA.D.404, s.217, Sr.412.
- VGMA.D.405, s.79, Sr.151.
- VGMA.D.406, s.191, Sr.565.
- VGMA.D.406, s.191, sr.566.
- VGMA.D.456, s.144, Sr.3.
- VGMA.D.5, s.378, Sr.123.
- VGMA.D.503, s.254, Sr.46.
- VGMA.D.604, s. 184, Sr.259.
- VGMA.D.627, s.285, Sr 153.
- VGMA.D.744, s.157, Sr.39.
- VGMA.D.992, s.19.
- VGMA.D.171, s.284, Sr.2242.
- VGMA.D.598, s.244, Sr.198.
- Ev.K.K.D.632, s.494, Sr.209.
- EV.K.K.D.744, s.157, sr.39.
- EV.MKT.D.1314, s.301.
- Ev.K.K, D.758, s.26, Sr.71.

II. Diğer Basılı Kaynaklar

A. Kitaplar

- Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1998.
- Akgündüz, Ahmet, Öztürk, Said, *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri III (3.Kitap)*, İstanbul, Seçil Ofset, 2000.
- *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru, Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları*, (ed. Ümmühan Özkan), Mavi Ofset, İstanbul, 2008.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976,
- Berki, Ali Himmet, *Vakıf Hukuku Yazıları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 2013.
- *Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, İstanbul 2012.
- Çelebi, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.V, Dersaadet: İkdam Matbaası, İstanbul, 1305.
- _____, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.VI, Dersaadet: İkdam Matbaası, İstanbul, 1305.
- Çetin, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet*, Marifet Yay, İstanbul 1981.
- Demirel, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK Yay, Ankara 2000.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Ankara, 1962.
- Fijuljanin, Muhedin, *Sandzak*, Ostraga, 2011.
- *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı), C.VI, YKY yay, İstanbul 2002.
- Hadziç, Fatih, *Dzamiye u Sandzaku*, Novipazar, 2012.
- Kahramanyol, Mustafa, *Sancak Dostları Vakfı'nın Yirminci Yılı*, Kuşak Ofset, Ankara 2015.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2003.

- Muşoviç, Eyup, Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı, (Çev: Saffet Atalay), Yeni Alanya Matbaacılık, Alanya, 2004,
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Öztürk, Nazif (1983), *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 1983.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.
- Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (çev. Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul 1999.
- Premovic-Aleksic, Dragija, İslâmîc Monuments Novi Pazar, Muzej Ras, Novipazar, 2013.
- Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yay, İstanbul 1985, s. 397.
- *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1300 Hicrî Senesi (1882)*, Kosova Vilayet Matbaası, 1300 (1882).
- *Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 1300 Hicrî Senesi (1883)*, Kosova Vilayet Matbaası, 1300 (1883).
- _____, *1304 Hicrî Senesi (1887)*, Kosova Vilayet Matbaası, 1304 (1887).
- _____, *1314 Hicri Senesi (1896)*, İstanbul, 2000.
- _____, *1318 Hicrî Senesi (1900)*, Kosova Vilayet Matbaası, 1318 (1900).
- Sami, Şemsettin, *Kâmûs el-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311/1894.
- Sezan, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 2006.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1984.

Dergiler/Makaleler

- Ademi, Rahman, "Karadağ Vakıfları; Hukuksal Perspektif" *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 2012, s. 277-285.
- Akbulut, İlhan, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti Ve Tarihi Gelişimi" *VD*, S.30, Ankara 2007, s. 61-73.
- ALKAN, Mustafa, "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi", *VD*, Ankara 2007, S.XXX, s. 1-35.

- Arslan, Ahmet Turan, “XVI. Asır Osmanlı İlmi Hayatına Genel Bir Bakış”, *Osmanlı*, C.VIII, Yeni Türkiye Yay, Ankara 1999, s. 43-49.
- Aruçi, Muhammed, “Sancak” *DİA*, C. 36, İstanbul, 2013, s. 99-102.
- _____, “Yenipazar” *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 468-471.
- *Askeriye Mecmuası*, S. 69, İstanbul Askeriye Matbaası, 1926.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıflar” *VD*, S.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956, s. 151-224.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" *VD*, 1942, S. 2, s. 279-386.
- Berki, Ali Himmet, “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı” *VD*, S.V, Ankara 1962, s.127-131.
- Beydilli, Kemal, “İmam” *DİA*, C. 22, s. 181-187.
- Binark, İsmet “Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan 164 (935-937/1528-1531) ve 462 (975/1567-1568) Numaralı Tapu Tahrir Defterlerine Göre Bosna Vakıfları” *X.Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara, 1993, s. 206-229.
- Bozkurt, Nebi, “Mektep” *DİA*, C. 29, s. 5-6.
- Canatar, Mehmet, “Kethüdâ” *DİA*, C. 25, s. 332-333.
- Car-Drında, Hatidza, “XVII. Yüzyıl Bosna Sancağında Vakıf Müesseseleri” *Osmanlı*, (ed. Güler EREN), Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, C.5, s.63-74.
- Cömert, İsmail, "İslâm’da Vakıf" *Vakıf Haftası Dergisi*, 1984, s.103.
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık” *VD*. C.IX, Ankara 1971, s. 34.
- Çam, Mevlüt, “Vakıf Medeniyeti ve Kayıtlar Arşivi” *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Arşivlerinin Rolü Uluslar Arası Kongresi Bildiriler*, C.II, Korza Yayıncılık, Ankara, 2013, s.447-463.
- Demirel, Ömer, “Osmanlı Dönemi Sivas Vakıfları’nın İdari Organizasyonu ve Problemleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, 1963, s. 65-69.
- Ertem, Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, *VD*, Ankara, Aralık 2011, S. 36, s. 25-65.
- Eyice, Semavi, “Mescid” *İA*, VIII, s.101.
- Genç, Mehmet, “Mukataa” *DİA*, C.31, s.132.

- Gökbilgin, M. Tayyib, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları" *Belleten*, TTK, C. XX, S. 78, Nisan 1956, Ankara, s. 247-285.
- Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf" *DİA*, C.42, 2012, s.475-479.
- Günyol, Vedat, "Mektep" *İA*, İstanbul 1972, C.VII, s. 655-659.
- Hacıâlihoğlu, Mehmet, "Sırbistan" *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s.121-126.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlılarda Vakıf Müessesesi" *I.Vakıf Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 1984, s.98-100.
- Hızlı, Mefail, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir icmal" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, C.2, S. 4, s. 371-409.
- Hoca, Nazif, "Yeni Pazar" *İA*, MEB Basımevi, İstanbul, 1986, C.13, s.395-399.
- İdriz, Enes, "Osmanlı Vakıflarının Makedonya'daki İzleri (Üsküp Örneği)" *Bursa'dan Balkanlara Vakıf Medeniyeti Sempozyumu*, İstanbul 2013.
- İnalçık, Halil, ARI, Bülent, "Türk-İslâm-Osmanlı Şhirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, C.3, S.6, s. 27-56.
- İpşirli, Mehmet, "Avârız Vakfı" *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s.109.
- İpşirli, Mehmet, "Cihet" *DİA*, C.7, 1993, s. 546-548
- Kara, Mustafa, "Tekke" *DİA*, C.40, 2011, s. 368-370.
- Koyunoğlu, H.Hüsnü, "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), S.1, s. 253-305.
- Kurt, İsmail "Vakıf Müessesesi XV ve XVI. Asır Vakıfları" *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler* (ed. Abdulkadir Özcan), İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, Ensar neşriyat, İstanbul 1997, s. 501-536.
- Moacanin, Nenad, "Karadağ" *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s. 384-385.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Faroqhi, Suraiya, "Zâviye" *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 468-470.
- Oruç, Hatice, "Bosna Sancağında Şehirlerin kuruluşunda Vakıfların Rolü: Yeni Pazar ve Saraybosna Örneği" *Vakıf Medeniyeti ve Vakıf*, (ed. Mehmet Kurtoglu), Ankara, Matser Ofset, 2013, s. 170.
- Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi, "Cami" *DİA*, C. VII, İstanbul, 1993.
- Özcan, Nuri, "Hünkâr Müezzini" *DİA*, C. 18, 1998, s. 491.

- Özcan, Tahsin, “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli:Para Vakıfları” **Çerçeve**, Ekim 2008, s. 124.
- Özdemir, Rıfat “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke ve Zâviyelere Karşı Siyaseti” **OTAM**, V, Ankara 1994, s. 265-299.
- Öztürk, Nazif “Mütevelli” **DİA**, C.32, 2006, s.217-220.
- Pay, Sâlih, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi” **Türkler**, C.10, 2002, s.491-507.
- Sabbağ, Abbas, “Mîrâhur” **DİA**, C.30, 2005, s.141.
- Sarıcaoglu, M. Esat, “Osmanlı Vakıfları Hakkındaki Tartışmalar” **VD**, S.XXX, Ankara 2007, s. 51-60.
- Şahin, İlhan “Sancak” **DİA**, C.36, 2009, s.99-102.
- Şimşirgil, Ahmet “XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri” **Tarih İncelemeleri Dergisi** VII, 1992, s. 227-242.
- Ülken, Hilmi Ziya “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği” **VD**, IX, Ankara 1971, s. 13-37
- Volkan Ertürk, **Osmanlı Devri Akşehir Vakıflarına Genel Bir Bakış, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2**, (ed.Hasan AKÇA), Anıl Matbaacılık, 2011, s. 231-248.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde 18. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi" **VD**, S.XV, Ankara 1982, s. 26.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asırda Kültür Üzerindeki Etkileri" **Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, haz: O.Okıyar, H.İnalcık, Ankara, 1980, s.157-161.
- _____, “Vakıf” **DİA**, C.42, 2012, s.479-486.
- _____, “Vakıf” **İA**, C.XIII, İstanbul 1978, s.153-154.
- _____, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, **VD**, C. XVIII, Ankara 1984, s. 24.

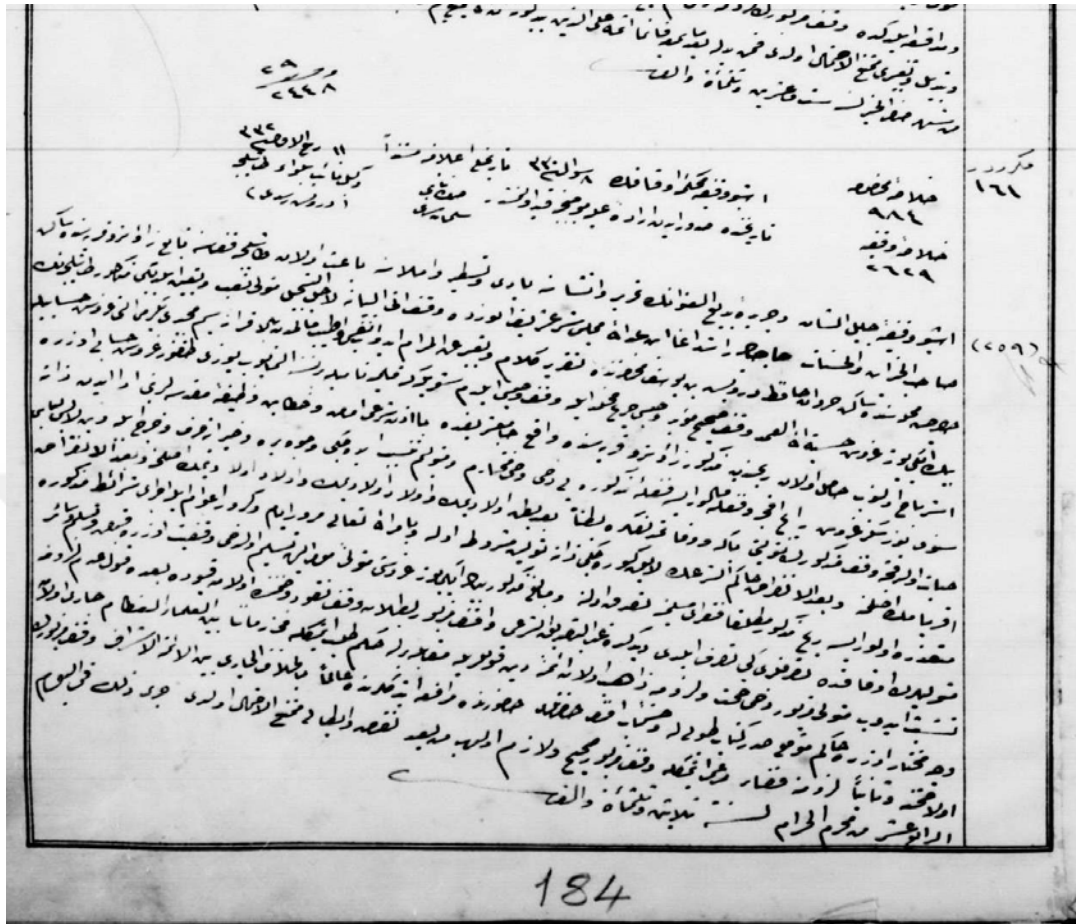
Tezler

- İbriç, Sead, **XIX. Yüzyılda Yenipazar Sancağı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- Yazar Yüksel, **Ayşe, Osmanlıdan Günümüze Sancak Bölgesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniv. Isparta, 2010.

Elektronik Kaynaklar

- <http://bosnakmedya.blogcu.com/sayfa/8>, Erişim tarihi: 10.11.2016
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tutin>, 2011 Nüfus Sayımı, Sırbistan Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü, Belgrade, 2011, s.60. Erişim tarihi: 09.11.2013
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ro%C5%BEaje>, Erişim tarihi:19.11.2014.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sancak>, Erişim tarihi: 27.12.2014.
- <http://www.turkcebilgi.com/prijepolje>, Erişim tarihi: 01.07.2016.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Priboj>, Erişim tarihi: 01.07.2016.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C3%A7e>, Erişim tarihi:10.11.2016.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0shako%C4%9Flu_%C4%B0sa_Bey Erişim tarihi: 10/11/2016.
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Pljevlja_Mosque_1.JPG Erişim tarihi.1.11.2016

EKLER

Belge-I: Hacı Raşid Ağa ibn Abdullah Vakfının Nukud Vakfiyesi⁴⁶³

⁴⁶³ VGMA, D. 604, s. 184, Sr. 259.

Hacının Raşid Ağa ibn-i Abdullah Nukudu Vakfına ait 14 Muharrem 1330/4 Ocak 1912 tarihli vakfiyenin Transkripsiyonu:

“İşbu vakfiyye Mahkeme-i Evkâf’ın 8 Şevval 1330 tarihli i’lamına müsteniden 11 Rebi’ül-evvel 332 tarihinde sudûr eden irâde-i âliyye mucibince kaydolunmuştur. Sak Naibi, Süleyman Sırrı Vekil-i Naib bi-liva-i Taşlıca, Derviş Rüşdü

İşbu vakfiyye-i celili’ş-şan ve ceride-i bedii’l-ünvanın tahrir ve inşâsına bâdi ve tastîr ve imlasına bais olan Taşlıca kazasına tâbi’ Zaustro karyesi’nde sakın sahibu’l-hayrat ve’l-hasenat Hacının Raşid Ağa ibn-i Abdullah meclis-i şer’i şerîf-i enverde vakf-ı âti’l-beyâna li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb ve ta’yin eylediği mezkûr Taşlıca’nın Hızır Hasan Mahallesinde sakın Harvan Hafız Derviş bin Yusuf mahzarında takrir-i kelâm ve tâbi’r-i ani’l-meram edüb enfes ve atyab-i malımdan bi’l-ifrâz sîm mecidiye yirmi altı kuruş hesabıyla binikiyüz kuruş hasbeten lillahi’s-samed vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ile vakf ve habs eyledim, Şöyle ki, kalemiyye namıyla bir nesne alınmayub yüzü dokuz kuruş hesabı üzere istirbah olunub hâsıl olan rıbhından mezkûr Zaustro Karyesinde vâki ‘Câmi-i şerîfde ba-izn-i şer’î imâmet ve hitâbet vazîfe-i mukaddeselerini eda eden zata senevî yüz sekiz kuruş rayic akçe ve fazla kalur ise fazla-i mezkûreyi dahi vasiy-yi muhtarım ve mütevellîm tensib edeceği vucuh-i birre ve hayrata sarf ve harc eyleye ve ben labis-i libas-ı hayat oldukça vakf-ı mezkûrun tevliyeti bana ve evladımdan sonra batnen bade batnin evladımın ve evlâd-ı evlâdımın ve evlâd-ı evlâdımın aslahına ve ba’de’l-inkıraz akrabamın aslahına ve ba’de’l-inkıraz hâkimu’ş-şer’in lâyük göreceği zata tevliyet meşrût ola ve bi-emrillahi Teâlâ murur-i eyyam ve kurur-i a’vam ile icrâ-yı şerâit-i mezkûre müteazzire olur ise rıbh-ı mezkûr mutlaka fukara-yı müslimine tasadduk oluna ve mebaliğ-i mezkûr bin iki yüz kuruşu mütevellî-i mûmâ ileyhe teslim ol dahi vakfiyyet üzere kabz ve tesellüm ve sâir mütevellîlerin evkâfta tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikde ğıbbe’t-tasdiki’ş-şer’î vâkıf-ı mezbûr butlan-ı vakf-ı nukud ve zımnından olan kuyûda ba’dehu kavlı-i adem-i lüzûmuna teşebbüs edüb mütevellî-i mezbûr dahi sıhhat ve lüzûmuna zahib olan eimme-i din kavilleriyle mukabele birle hükm taleb etmekle fî zamanına beyne’l-ulemâi’l-izâm câri olan vech-i muhtar üzere hakim-i muvakki’i sadr-i kıt’ab tûbâ lehu ve hüsnümeab efendi hazretleri huzurunda mura’faa ettiklerinde âlimen bi’l-hilafi’l-câri beyne’leimmeti’l-eşraf vakf-ı mezbûrun evvela sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna kaza-i mer’î etmekle vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım olub min ba’d nakz ve ibtali mümteni’l-ihimal oldu Cerâ zâlike fî’l-yevmî’r-râbi aşer min Muharremi’l Harâm li-sene selâsîn ve selâse mietin ve elf 14 Muharrem 1330 (4 Ocak 1912)”⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ VGMA, D. 604, s. 184, Sr. 259.

93

**Taşlıca'da Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve İbrahim Ağa ibn-i Sâlih
Nukudu Vakfına ait 1324/1906 tarihli Vakfiyenin Transkripsiyonu:**

“İşbu vakfiye [14 Rebiü'l-âhir 327 (5 Mayıs 1909)] târihinde sâdır olan irâde-i aliye mûcibince kayd olunmuştur. Hulasa: 1852 arz 548 Mehmed Nuri el-müvellâ hilâfe medine Taşlıca

el-hamdülillahillezi ceale's-sadakatil câriyeti sebebin li'n-necâti mine'n-nâr ve'salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedin eş-şefi'ü'l-müznibîn fi'l-yevmî'l-haşri ve'l karari ve alâ âlihi'l-ahyâri ve sâhbihi'l-ebrâr emâ ba'du; işbu kitâb-ı sıhhat nisabın tahrir ve imlâ ve tastîr ve inşâ'sına bâis oldur ki; an aslin Kosova Vilâyet-i celîlesine merbût merkez-i liva olan Taşlıca Kazasına tâbi' Porgora Karyesinde sâkinler sâhibü'l-hayrât ve râgibü'l-meberrâtü'l-âliyât nam-ı âli Derviş Ağa ibn-i Süleyman ve özbize İbrâhim Ağa ibn-i Sâlih nam kimesneler Taşlıca hükümet konağına mahsûs mahkeme-i bidâyet hukuk dâiresi odasında ma'kûd meclis-i şer'i şerîf-i enverde zikri âtî vakfa li-ecli't-tescîl ve'l-itmam emri'l-vâkıf ve't-tekmil mütevellî nasb ve ta'yîn olunmağla tevliyeti kabul eden karye-i mezkûrede sâkin Dizdar Sâlih Efendi ibn-i Abdullah mahzarında her biri ikrâr-ı sahîh ve i'tirâf-ı sarîh mer'i eyledilerki mezbûr Derviş Ağanın takrîri şöyledir ki atyeb ve enfes-i malimden ikibin kuruş ve mezbûr İbrâhim Ağa dahi kezâlik atyeb ve enfesi malımdan bin kuruş ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz ve hasbeten lilahi teâlâ ve taleben li merdâti rabbihi'l ala mezkûr Porgora Karyesinde müceddeden inşâ' olunan câmi'-i şerîf vakf-ı sahîh müebbed ve habs-ı sârih-ı muhalled ile vakf ve habs ve mütevellî mezbûr Sâlih efendiye teslim edüb şöyle şart eyledikki; meblağ-i mecmû'-ı mezkûr üçbin kuruşun mütevellî mezbûrun ma'rifetiyle beher sene nizâm-ı seniyeye teyfikan istirbâh ve hâsıl olacak rıbh-ı şer'i nemasından üçyüz kuruş mezkûr câmi'-i şerîfde imâmet ve hitâbet vazîfelerini îfâ eden hatîb ve imâma i'tâ' ve fazla kalacak olur ise fazlası dahi mezkûr câmi'-i şerîfde mukabele ve hatm-i şerîf kıraat edenin alâ re'yü'l-mütevellî sarf oluna ve mütevellî mûmâ-ileyh Sâlih Efendiye emr-i hak vuku' buldukda karye-i mezkûrenin intihâbi ve ma'rifet-i şer'-i şerîfle diğer münâsib bir mütevellî nasb oluna ve meblağ-i mezkûr üçbin kuruş mütevellî mûmâ-ileyhe teslim eylediklerinde oldahi vakfiyet üzere kabz ve kabul etmeğin gıbbet tasdiki'ş-şer'i vakıfân-ı mezbûrân Derviş ve İbrâhim Ağalar butlân-ı vakf-ı nukûda ve zımnında olan kuyûda adem-i lüzûmuna teşebbüs edüb mütevellî mûmâ-ileyh dahi sıhhat ve lüzûmuna sâhib olan eimme-i din kavilleriyle mukabele birle hüküm taleb idecek fi zamanına beyne'l-ulemâi'l-izâm cârî olan vech-i muhtar üzere huzûr-ı şer'-i şerîfde murâfaaları bilâhira vakfeyn-i mezbûreynin evvelen sıhatlarına ve ba'dehu lüzûmuna kazâ-i mer'i itmekle vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olub min ba'd nakz ve ibtali mümteniü'l-ihtimal olmağın cerâ zâlike hurrire fi'l-yevmî'l-hâdi min recebü'l-ferd lisene erbaa ve işrine ve selase mietin ve elf”⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ VGMA, D. 598, s. 244, Sr. 198.

Belge-III: Afife Hâtun Çiftligân Vakfı Vakfiyesi

Afife Hâtun Çiftligân Vakfına ait 1223/1808 tarihli vakfiyenin Transkripsiyonu:

“Vakf-ı çiftligân-ı sâhibetü’l-hayrât ve’l-hasenât Afife Hanım nâm Hâtun sâkine-i Mahalle-i Müezzîn Hoca der-kasaba-i Yenipâzâr der-eyalet-i Bosna ki, medrese-i kadîm müceddeden ta’mir ve ihyâ kerde-i vâkıfe der-mahalle-i mezbûre der-kasaba-i mezkûr kayd şude müceddeden be-muhâsebe-i evkâf-ı küçük ber-mûceb-i vakfiye-i ma’mulun biha bâ-arz-ı hali vakıf ve bâ-ilâm-ı es-seyyid İbrâhim Edhem Efendi naib-i Mahmûd Paşa ve bâ-fermân-ı âli el-vâkı’ fî [10 Şevval sene 1224 (18 Kasım 1809)]

Ba-imzâ-i Ahmed Efendi el-müvellâ hilâfe bi-medîne-i Yenipâzâr ve tevabiha ufiye anhum.

Bismillâhirrahmanirrahim, el-Hamdu li’llâhi rabbi’l-alemin ve’s-salâtu ve’s-selâmu alâ-resûlihi Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma’în emmâ ba’dü; sebeb-i tahrîr-i kitâb oldur ki, ashâb-ı basiret bu dâr-ı fenaya nazar-ı ibret ile bakub gördüler ki, bu dünya dar-ı makam ve medar-ı intizam olmayub ancak bu mezrea-i ahiretdir ki, ana ilka olunan tohum-ı zâd-ı ahiret ve sebeb-i fevz-i sa’âdet olub binâen alâ-zalik bu mesleğe salike eyalet-i Bosna’da Yenipâzâr’da Müezzîn Hoca Mahallesi sâkinelerinden zâtı muarrefe Afife Hanım nâm Hâtun "vemâ tukaddimû li-enfusikum min-hayrin tecidûhu"⁴⁶⁷ fehva-yı sa’âdetine râgıba olmağın kendi tarafından vekîl-i müseccel-i şer’îsi fahrü’l-emâsil ve’l-akran zevci Süleyman Ağa meclis-i şer’-i şerîfe li-ecli’t-tescîl hazır olub vakf-ı âti’l-beyâna mütevellî nasb olunup ba’dehû azlı ve tardı vakıfe-i merkûme yedinde olmak şart kılındığı eş-şeyh Ahmed Efendi muvâcehesinde bi’l-vekâle şöyle ikrâr-ı sahîh ve i’tirâf-ı sarîh eyledi ki, müvekkilim vakıfe-i merkûme el-beshallâhu libase’l-kerameti ile’l-an mülk ve tasarrufunda olub Yenipâzâr kazası muzâfâtından Birvenik kazâsından Esodince nahiyesinde Gavuşturuca nâm mülk çiftliği ve yine nahiye-i merkûmede Pamtime nâm mülk çiftliği hudûd-ı Mu’ayyeneleriyle ve cemi-i tevâbi’ ve levâhıklarıyla vakf eyledim ve şöyle şart eyledim ki madem ki merkûme Hanım hayâtda ola çiftligânı mezkûrelere kendisi mutasarrıfe olub hâsılâtından kasaba-i mezkûrede mahalle-i mezbûrede müceddeden ta’mir ve ihyâ eylediği medrese-i kadîmede beş bâb hücre ve her hücrede ikişer tâlib-i ilmi sukûnet etmek şurûtu üzere ve her talebe yevmî on ikişer akçe mum akçesi ve bevâb ve müd olanlara onar akçe ziyâde ve berât-ı padişahıyla müderris olanlara yirmi dört akçe ve mütevellî olanlara on beş akçe vazîfe mütevellî yediyle verilüb ve ba’de vefâtiha mütevellî-i merkûm rey’i ve ma’rifetiyle tasarruf olunup mezbûrîn mürtezikanın her birisi şurût üzere vazîfe-i Mu’ayyene mutasarrıf olub fazlası medrese ta’mîrine sarf oluna ve vâkı’ fe-i merkûme kayd-ı hayâtda oldukça vakf-ı mezbûre mütevellî olub tebdil ve tağyîri kendi yedinde olub merreten ba’de uhrâ alâ-ma hüve’l-uhra mutasarrıfe olub kimesne mani olmya deyü zikr olunan çiftligân-ı cemi-i tevâbi’ ve levâhıkıyla fâriğan tarih-i kitâbdan mukaddem mütevellî-i sâlifü’l-beyâna teslîm ol dahi tesellüm idüp sâir mütevellîler gibi tasarruf idüp vakıfe-i merkûme tarafından vekîl-i müşârun-ileyhi kelâm-ı meşrûhasında vicahen tasdik ve şifahen tahkik itdikden sonra vâkıfe-i azizetü’n-neval dâmet fî himayeti’l-meliki’l-müte’al cânib-i vifâkdan semt-i şikaka tevcîh idüp vakf-ı akar imâm-ı a’zam katında lâzım olmamağın akar-ı mezkûrın vakfiyetinden sûret-i rücu’u ibrâzen mütevellî-i merkûm yedini ref’ idüp bana teslîm olunsun deyü dava ve mütevellî-i mezbûr mahalle münâsib cevâba müteveccih olub vakfiyet-i imâmeyn-i hüâmeyn indinde vakf-ı lâzım kabilinden olub imâmeynin kavlı-i şerîfleri üzere vakfiyetin sıhhat ve lüzûmuna hüküm taleb iderim deyicek ve lede’l-mürâfa’a hâkim-i mûmâ-ileyh kelâmı cânibeyni im’an ve cânib-i hayra itibarı evlâ görüb vakfiyeti akar-ı merkûmenin sıhhat-i lüzûmuna hüküm-i şer’î idüp min-ba’d nakz ve nâkizine mecâl muhâl olmya Femen beddelehû ba’de mâ semî’ahu feinne mâ ismuhu alellezine yubeddilûnehu innallâhe semî’un âlim. ve ecrü’l-vâkıf alellâhi’l-kerîm innehû yuhubbü’l-muhsinîn velâ yudiu ecrel âmilîn hurrire fî evail-i Recebi’l-ferdi li-sene selâse ve işrîn ve mieteyn ve elf.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Bakara Sûresi 110. Ayet-i Kerîme

⁴⁶⁸ VGMA, D. 630/2, s. 864, Sr. 540.

Belge-IV: Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfı Vakfiyesi⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

Hasan Ağa ibn-i Mustafa Camii Vakfına ait 1171/1757 tarihli Vakfiyenin Transkripsiyonu;

“Vakf-ı câmi-i şerîf sahibü'l-hayrât Hasan Ağa ibn-i Mustafâ palanka-i Priboy der-palanka-ı mezbûran muzafât-ı kaza-yı Astar Eflâk kayıd şode müceddeden be muhâsebe-i evkâf-ı küçük bâ-arzuhâl-i vâkıf-ı mûmâ-ileyh ve ba-i'lam-ı Abdurrahmân Pâsazâde Mustafâ Efendi müfettiş-i evkâf ve bâ-fermân-ı âli fi 2 Zilhicce 1191 Ba-imzayı Mehmed Efendi el-kadı bi Kaza-yı Astar-Eflâk

el-Hamdülillâhilllezi celle anî's-şebih ve'n-nazîri; "leyse ke mislihî şey'un ve huve's-semîu'l-basîr"⁴⁷⁰ tenezzehe zâtuhû anî'z-zamani ve'l-mekân tekaddese sîfatuhû anî'l-gaybi ve'n-noksan şehide tefaluhu alâ ennehu'l-kâdiru'l-mevsûfu bi'l-hayâtî ve'l-ilmî ve'l-kudreti ve'l-kelamî lehu'l-azametü ve'l-celâlu ve'l-kibriyâu ve lehu'l-hamdu ve'l-medhu ve's-şükri ve's-senâu ellezî hedâ li-men erâde hidâyeten ilâ sebili's sedâdi ve erşedehû ilâ tarîki vücûhi'l-hayrâtî li-yevmî'l-mî'âd ve's-salâtu ve's-selâmu alâ resûlihi'l-müctebâ ve nebiyyi'l-Mustafâ Muhammed el-meb'ûs ilâ kâffeti'l-berâya beşîran ve nezîrâ ve dâ'iyen ilellâhi biiznihi ve sirâcen münîran⁴⁷¹ ve alâ âlihi'l-berâreti'l-izâm ve ashâbihi'l-hayrâtî'l-kirâm ilâ kıyâmi's-sâati ve sâati'l-kıyâm emmâ ba'dü bâis-i tahrîr-i sahîfe-i şer'iyye ve dâi-i tastîr-i vakfiyye-i münîfe oldur ki çünki bu dünya fânî ve darü'l-fîrardır ve ahiret bâki darü'l-karardır ve Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem hadis-i şerîfinde; "er-raculu yevme'l-kıyâmeti fi zilli sadakatihî hattâ yukda beyne'nnâsi" ve bir hadis-i şerîfinde dahi; "izâ-mâte'l-insânü inkataa anhu amelühû illâ min selâsetin sadakatuncâriyetün ev ilmün yuntefe'ubihî ev veledunsâlihün yed'ûlehu" buyurmağın Astar-Eflâk Kazası muzâfâtından Palanka-i Priboy muzâfâtında sahibü'l hayr ve's-şeyh muhibbu'l-ulemâi ve's-sülehâ mu'înü'l-gurabâi ve'z-zu'afaa'nibihiazbân-ı evvel Hasan Ağa ibn-i Mustafâ yesserallâhu Te'âlallâhu mâyurîdu ve mâyeşâ hazretleri hâl-i hayatında ve kemâl-i sıhhatında ve nefâz-ı tasarrufunda şer'-i şerîf-i nebevî ve hükm-i münîf-i Ahmedî sallallâhu ala vâdihi mahfiline hazır olup takrîr-i kelâm ve tebyîn-i merâm edüb Palanka-i mezkûrde bâhir âli bir cuma mescidi binâ ve inşâ edüb vakf eyledim ki içinde evkât-ı hamse ve her cuma günü cuma namazı kılın ve bir mu'allimhâne binâ ve inşâ edüb vakf eyledim içinde hasbeten (lillâhi) Teâlâ sıbyân-ı fukara ve'l-müslimîn vesâir taliblere Kur'ân-ı Azim ve Furkân-ı Kerîm ve kütüb-i lugat ve ilm-i sarf ve nahiv ve fârisî te'allüm oluna ve câmi-i mezkûrun civarında mülküm olan bir bâb han icaresinden be her sene yedişer kuruş vakf eyledim ve yine palanka-i mezkûr civârında bâ-hüccet-i şer'iyye ve bâ-ma'rîfet-i sahibü'l-arz ez-kadîm zabt ve tasarrufumda olan Borenevida nam mahalde câri olan nehr-i Lim üzerinde mevzu' olan bir küt'a sefîne icaresinden beher sene yirmi beş kuruş vakf eyledim ve Palanka-i mezbûr mukabilinde nehr-i Lim üzerinde diğer bir küt'a sefîne icâresinden beher sene on kuruş vakf eyledim ahles-i mal ve atyeb-i menâlimden sağ akçe olmak üzere otuzaltıbin nakd-i râyic-i fi'l-vakt meskûkfiddi akçemi ifrâz ve ihraç edüb hasbeten lillahi teâlâ ve taleben li-merdatihi vemâtukaddimu lienfusikum minhâyrin teciduhû 'indellâh⁴⁷² vakf ve habs eyledim vakfen sahihan şer'iyyen ve hasben sarîhan mer'iyyen deyu ikrar eyledikten sonra vâkıf-ı mezkûr şol vech üzere şart eyledi ki zikr olunan meblağ her senede onu on bir buçuk hesabı üzere mu'âmele-i şer'iyye olunub rehn-i kavî ve kefil-i melî olup şâibe-i riyyâdan ihtiraz oluna ve dahi sâdâta ve ümerâyâ ve vüllât ve nüvvâb ve cündî ve sipahi tâifesine verilmeye ve ehl-i telbis ve erbâb-ı hile ve ummâl-i voyvoda ve subaşılâri tâifesine verilmeye ve dahi kazâ-yı mezbûrda sâkin kimesnelere vereler ve her sene mezkûr akçe tecdîd-i muâmele edüb her sene sicill-i mahfûza kayd ettireler ve yerli yerinden her sene yoklaya şöyle ki zikr olunan akçe sahibleri veyâhud kefillerine iflas

⁴⁷⁰ Şûra Sûresi, 11. Ayet-i Kerîme.

⁴⁷¹ Ahzab Sûresi, 41. Ayet-i Kerîme.

⁴⁷² Bakara Sûresi, 110. Ayet-i Kerîme.

gele ol akçe yerinden kaldırulub âher yarar kimesnelere vereler şöyle ki ihmâl edüb yerinden kaldırmayub mezkûr akçe zâyi'ola mütevellîye tazmin ettireler ve hedâya ile akçe kimesneye vermeyeler ve yazıcı akçesi kimesneden almayalar ve vâkıf-ı mezkûr şöyle şart eyledi ki zikr olunan meblağın rıbhından ve sefinelerden ve han icâresinden yevmî dört akçe hizmet ile bir sâlih ve mütedeyyin ve müteşerri' akra' ve a'lambi's-sünne bir kimesne câmi-i mezkûre imâm olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeye ve yevmî dört akçe hizmet ile bir sâlih ve âlim ve mütedeyyin hatîb olub cuma günlerinde minbere çıkub hutbe-i tilâvet hizmetinde olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeye ve yevmî ikişer akçe hizmet ile sâlih ve ehl-i nefes kimesneler müezzinân olub evkât-ı hamsede câmi-i mezkûrda te'zin hizmetinde olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeyeler ve yevmî bir akçe hizmet ile bir sâlih kimesne ferrâş olub terk-i hizmet etmeye ve yevmî bir akçe cihet ile bir sâlih kayyim olub evkât-ı hamsede câmi-i mezkûru vaktiyle açub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeye ve yevmî beş akçe cihet ile bir sâlih ve mütedeyyin ve müteşerri' bir kimesne mu'allimhanede halîfe olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeye ve yevmî on iki akçe cihet ile bir sâlih kimesne câbi olub bilâ ömr-i şer'î terk-i hizmet etmeye ve yevmî bir akçe câmi-i mezkûrun mumuna ve yevmî iki akçe câmi-i mezkûrun ta'mir ve termimine lede'l-iktiza harç-ı sarf oluna ve yevmî beş akçe hizmet ile evkâf-ı mezkûrda mütevellî olub umur-ı tevliyyetde ke-mâyenbağî hizmet eda eyleye ve vâkıf-ı muşârunileyh şol vecihle üzere şart eyledi madem ki kayd-ı hayatta olan umûr-ı tevliyyet ve nezâret benim yedimde olub vakf-ı mezkûrun her vecihle tebdîl ve tağyîr ve tasarruf ve ehl azl ve nasb müstakillen benim yedimde olub evkâf-ı mı keyfemâyeşâ'u ve mâyurîdu ben mutasarrıf olam benim vefâtımdan sonra oğlum Ferhad mütevellî olub hizmet-i tevliyyet kemâyenbağî eda eyledikde azl ve nasb onun yedinde ola ve ba'de vefâtıhi benim evlâd-ı zükurumun hademât-ı tevliyyete kâdir ve sâlih bir kimesne mütevellî ola ba'de vefâtıhi kezâlik evlâd-ı zükurdan ve evlâd-ı zükurumdan batnen ba'de batnîn karnen ba'de karnîn hademât-ı tevliyyete kâdir ve sâlih bir kimesne vakf-ı merkûme mütevellî ola ve ba'de'l-inkiraz iyazen bi-hâliki'l-feyyaz palanka-i mezbûre ve civarında bir sâlih ve hademât-ı tevliyyete kâdir bir kimesne hâkimü'l-vakf ma'rifet-i ekâribimle tevcîh ile ol kimesne mütevellî birbirinden tercih olunmayub illa aslahiyyet ile tercih oluna ve cihâd-ı mezkûreye umûr-ı tevliyyet şart olunan tertib-i sâbık üzere taifeden müstehakk ve tâlib ve kemâ yenbağî her cihâdın ve her hizmetin vech-i meşrûh üzere gelür kimesne olur ise cihâd-ı mezkûre anlar mutasarrıf olalar ve eğer nâehl olub hizmetlerinde ihmâl ve müsâhele ve hiyânet üzere olur ise anlara verülmeyüb ecnebilerden müstahak kimesnelere vereler ve ben vefat ettikten sonra câmi-i mezkûre her kim hatîb ve imâm olursa evkâf-ı mezkûre hasbî nâzır olub ve mütevellî olan kimesnenin hakimu'l-vakt olan kimesne vakfımın muhasebesini ve defterini imzalayub imza akçesin kanundan ziyâde almaya ve eğer malıvakfa noksan târi olur ise mütevellî vazîfesinden mâ'ada ehl-i cihâd-ı malı vakf tekml olunca Palanka-i mezbûre civarında ulemâ ve sulehâ ve sâir fukara hasbî nâzır olub nazarları dirîğ etmeyeler ama akçeye karuşu bahz ve kabz etmeyeler deyu bi't-tav'i ve'r-rızâ ikrar ve i'tirâf ettikten sonra vâkıf-ı mezkûr mevkûf-ı mezkûreyi ve sefine-i mezbûreyi emlak-i emvâlîmden ifrâz ve ihraç edüb li-ecli't-tescîli mütevellî nasb eylediği mezkûr oğlu Ferhad nâm kimesneye teslim edüb mezkûr dahi emlak ve nukûdu vakıf için kabz ve kabul ettikten sonra asla tebdîl ve tağyîr olunmaya ve ecru'l-vâkıfı ale'l-hayyi'l-kerîm ve'l-mu'înü'l-kadîm. Cerâ zâlike ve hurrire fî gurreti [Zilka'de 1171 (Temmuz 1757)]⁴⁷³

⁴⁷³ VGMA, D. 627, s. 285, Sr. 153.

Mehmet Paşa Vakfına ait 1171/1757 tarihli Vakfiyenin Transkripsiyonu;

“Elhamdü lillâhillezi yessera li-ibâdihi fi'lül-hayrât ve erşedehum ilâ amalil hasenât ve's-salâtu ve's-selâmu ala Muhammedin eşrefil-mahlûkat ve alâ âlihi ve ashâbihi ve men tebiahum ilâ yevmî'l-arasat emmâ ba'd sebebi tahrîri kitâbı şer'i ve mucibi tastîr-i hitâbi mer'i oldur ki hala ziya-i mehce-i evliye-i şevkât ve râfetleriyle eyalet-i Bosna müstazi olduğu veziri âli-şân düsturu âsafî nişân devletlü inâyetlü keremetlü sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-Hâcc Mehmed Paşa veffakahullahu Teâlâ minel hayri lima yûridu vema yeşâu hazretleri “ve ma tükaddimu li enfusikum minhâyrın teciduhu indellâh” âyet-i kerîmenin mazmûn-ı münîfi tedebbür “ed-dünya mezraatül âhire” hadisi şerîfi mistâk-ı latîfîni tefekkür edüb teksir-i hayrât ve hasenâta râgıb ve tevfir-i derecât-ı âliyata tâlib olub Bosna Pervedi kazası muzâfâtından Medine-i Travnik'de vâki Bosna vâlileri hazarâtına mahsûs saray-ı âlide huzûr-ı âsîfânelerinde akdi meclis-i Şer'i nebevî olundukda inâyet-i semir-i Ruşen-i zamîri veziri muşârunileyh hazretleri meclis-i makud-ı mezkûrde vakfî âtil-beyânı tescil ve şurût ve kuyûdunu tebyîn ve tesbit için mütevellî nasb ve ta'yin buyurdıkları fahrül-emsal Ali Efendi ibn-i Hüseyin beyzâde kadruhunun mahzarında takrîr-i kelam ve tâbi'l anilmerâm edüb etyab-ı malımla livechillâhi Teâlâ nefsi Medine-i Foçada binâ ve ihyâ eylediğim câmi-i şerîf ve medrese ve mekteb ve sebil âbı leziz ve nehri Dirin üzerinde cisri kebîr ve nehri Tohudna üzerinde cisri kebîr ve Prepol kazasında nehri Lim üzere cisri kebîr ve Canıca kazasında Oreserde kasabasında nehri Dirin üzerinde cisri cesim ve Saray-ı Bosna kazasına tâbi' Visoka kasabasında nehri Bosna üzerinde cisri kebîr ve nefsi Saray-ı Bosnada Topracık mahallesinde binâ ve ihyâ eylediğim Cami'-i şerîfi ve mekteb ve sebilhâne ve nefsi Medine-i Peteravnik'te binâ ve ihyâ eylediğim câmi-i şerîf ve mekteb ve üç adet sebil-i âb revân ve nahiyesinde vâki ve Peter karyesinde mekteb ve Eslemen nam mahalde câmi-i şerîf îmarları ve hademeleri vazâyifleri için ahseni menâlımla inşâ ve binâ eylediğim Medine-i Foça'da malumu'l-hudut vel-evsaf bir adet kerbansarayı ve bir bab hamam ve yedi bab dekâkin ve Saray-ı Bosna kazasında ber mucebi temliknâme-i mutasarrıf olduğu Mokra nâm çiftliği hudût-ı muâyenesiyle ve nefsi Prepol kasabasında dahi ma'lûmu'l-hudût vel-evsaf iki adet kerbansarâyı ve bir bâb dükkan ve nefsi Travnik'te kırkyedi bâb dekâkini muhtevi bezzezistan ve başka iki bab dükkanı malımdan ifrâz ve mevaniden mümtaz edüb hasbeten lillâhi azîm ve taleben li marzâtih'l-kerîm vakfî sahih-i müebbet ile vakıf ve habsi sarîhi muhalled ile habs edüb şöyle şart eyledim ki madem ki mişkâtı vücudum ziya-i hayat ile müstazidir tevliyeti zatı mebrureme ve badi evladı kiramımdan sinnen kebîr ve erşedi olana alet tertib ve badehu evladı ve evladlarına karnen bade karnin ve batnen bade batnin şart eyledim ve akârât-ı mevkufe-i mezkûre ve çiftliği mezbûr tevabi-i ile beher sene mütevellîsi marifetiyle icârât-ı misliyelerile icar ve istiğlal olunub bi lütfillahi Teâlâ hâsıl olan icârât ve gallâtından nefsi Foça'da binâ eylediğim cami'-i mezbûrda imâm-ı sâni olana para üçer hesabıyla yevmî beş akçe ve müezzîn-i sâni olana yevmî iki akçe ve ferrâş ve kayyım olana yevmî üç akçe ve devirhan olana yevmî iki akçe ve müderris olana yevmî on akçe ve mektebde mu'allim-i sıbyân olana yevmî beş akçe ve vaiz olana yevmî beş akçe ve devirhan-ı sâni olana yevmî birbuçuk akçe ve bevâba yevmî üç akçe ve câbiye yevmî üç akçe ve baha-i şem-i ve hasır on akçe ve su yolcuya yevmî üç akçe ve su yolu ta'mîri için yevmî iki akçe ve Cami'-i şerîfi mezbûr ta'mîri için senevî elli kuruş ve salîfû'z-zikir nehri Dirin üzerinde cisri ta'mîri için senevî on kuruş ve nehri Tohudna üzerinde cisri ta'mîri için senevî on

kuruş ve Prepol kazâsı'nda nehri Lim üzerinde cisri ta'mîri için senevî on kuruş ve Saray Bosna'ya tâbi' Visoka kasabasında nehri Bosna üzerinde cisri ta'mîri için senevî on kuruş ve Canice kazâsında mezbûre Gorajda kasabasında nehri Dirin üzerinde cisri ta'mîri için senevî on kuruş verile. Ve yine cami'-i mezbûr hademesine eyalet-i Bosna geberan cizyesi malından almak üzere arz ve iltiması üzere tarafı devleti âliyyeden berevât-ı şerîfe mûciblerince ihsan olunan para üçre hesabıyla imâm vazîfesi yevmî altı akçe ve hatîb vazîfesi yevmî beş akçe ve va'ziye vazîfesi yevmî beş akçe ve müezzîn-i evvel vazîfesi yevmî dört akçe ve ferrâş vazîfesi yevmî dört akçe ve mu'allim-i sîbyân vazîfesi yevmî altı akçe ve şem-i ve kanadil vazîfesi yevmî altı akçe ve su ta'mîri için yevmî yedi akçe ve Voynugan Hersek mukatası malından kurra-i vazîfesi yevmî yirmi akçe verile ve yine îcârât-ı evkâf-ı mezkûreden Saray Bosnada ihyâ eylediğim mektebde mu'allim-i sîbyân olana yevmî on sağ akçe ve sebilci olana yevmî altı akçe ve su yolcu olana yevmî bir akçe ve sebilhâne ta'mîri için yevmî iki akçe ve mekteb ta'mîri için yevmî üç akçe ve hakkı mecraı ab-ı sebil için Hüsrev Bey vakfına yevmî bir akçe ve mezkûr Tavarçık mahallesinde câmi-i şerîf termimi için senevî on kuruş verile ve yine mekteb-i mezbûrda mu'allim-i sîbyân olana mururiye-i ahmal Saray Bosna mukâtaa'sı malından ba berat-ı alışan para üçre yevmî on beş akçe vazîfe verile ve nefsi Travnikte binâ ve ihyâ eylediğim câmi-i şerîfi hademesine veynugat Hersek mukatası malından ber muceb-i berevât-ı alışan para üçere ihsan olunan va'ziye vazîfesi yevmî iki akçe ve hatîb vazîfesi yevmî üç akçe ve imâm vazîfesi yevmî sekiz akçe ve dersiam vazîfesi yevmî üç akçe ve devirhan vazîfesi yevmî iki akçe ve müezzîn-i evvel vazîfesi üç akçe ve müezzîn-i sâni vazîfesi yevmî iki akçe ve müezzîn-i salis vazîfesi yevmî iki akçe ve salahan vazîfesine yevmî bir akçe ve kayyım vazîfesi yevmî üç akçe ve hoca-i mekteb vazîfesi yevmî beş akçe ve ferrâş vazîfesi yevmî üç akçe ve rukan-ı zeyt ve şem-i vazîfesi yevmî sekiz akçe verile. Ve îcârât-ı evkâf-ı mezkûreden rukan-ı zeyt ve şem-i asel ve şem-i rukan ve baha-i kanadil için yevmî on üç akçe ve kurra olana yevmî beş akçe ve su yolcuya yevmî bir akçe ve su yolu ve sebilhâneler ta'mîrleri için yevmî iki akçe ve vaiz-i ideyn olana yevmî bir akçe ve mütevellîye yevmî altı akçe ve bezzezistan-ı paspani olana yevmî üç akçe ve Esleminde mezkûr câmi-i şerîfde imâm ve mu'allim-i sîbyân olana yevmî üç akçe ve Vidizde mezkûr mektebde mu'allim-i sîbyân olana yevmî beş akçe verile. Şer beyân olunduğu üzere gerek cânibi miriden ve gerek evkâf-ı mezkûre îcârâtından tertib ve ta'yin olunan vazâyif-i mezkûre bilcümle para üçere hesabıyla verilip îcârâtı vakıfıdan iztiyad kalanı mütevellî ahz ve kabz edüb evladına zukur ve inasa alesseviyye taksim eyleye ve badehu her birinin nasbı evladına ve evladına evladına intikalen teslim oluna ve marru'z-zikir akârât-ı müstegallât ta'mîrleri için ta'yin olunan akçe mikdarından noksanlı ta'mîr olunduğu halde ziyâdesi izdiyâd-ı vakfa ilhak oluna. Ve murur-ı sinin ile akârât-ı mezkûreye mikdar-ı muayyenden ziyâde ta'mîr iktiza eder ise mürtezikaları vazîfelerinden gereği gibi ta'mîr oluna ve mezkûr cisirler dahi mikdarı muayyenden dîn ile ta'mîr olunur ise anın dahi ziyâdesi izdiyâd-ı vakfa icrâ oluna ve birkaç ensede cûsur-ı mezbûre birinin ziyâde ta'mîri iktiza eder ise marîfeti şer ile keşif olunub yüz kuruşa değin mikdar-ı kîfaye ile izdiyâd-ı vakıfıdan ta'mîr oluna. Ve salîfü'l-beyân cevami-i şerîfeler ta'mîrleri için ta'yin olunan mikdarından ekkallile ta'mîr pezir olur ise ziyâdesi kezâlik izdiyâd-ı vakfa zam ve maan şurûtu üzere evlada sarf oluna ve bir kangı câmi-i şerîf külliyyet ile ta'mîri lazım olur ise izdiyat-ı vakıfıdan uslub-ı evveli üzere ta'mîr oluna ve ta'mîrat hususu marîfeti şer ile nuzzarı ve eşrafı mürtezika marîfetleriyle olub bilâ israf taharri ve ihtiyat oluna ve Bosna valileri hazaratı evkâf-ı mezkûreye hasbi Nezâret seniyyeleri diriğ buyurmayalar ve hademe-i mezbûre cihâdı mahlûlünden ve ferağattan iktiza ettikçe mütevellî arzıyla müstehak olana

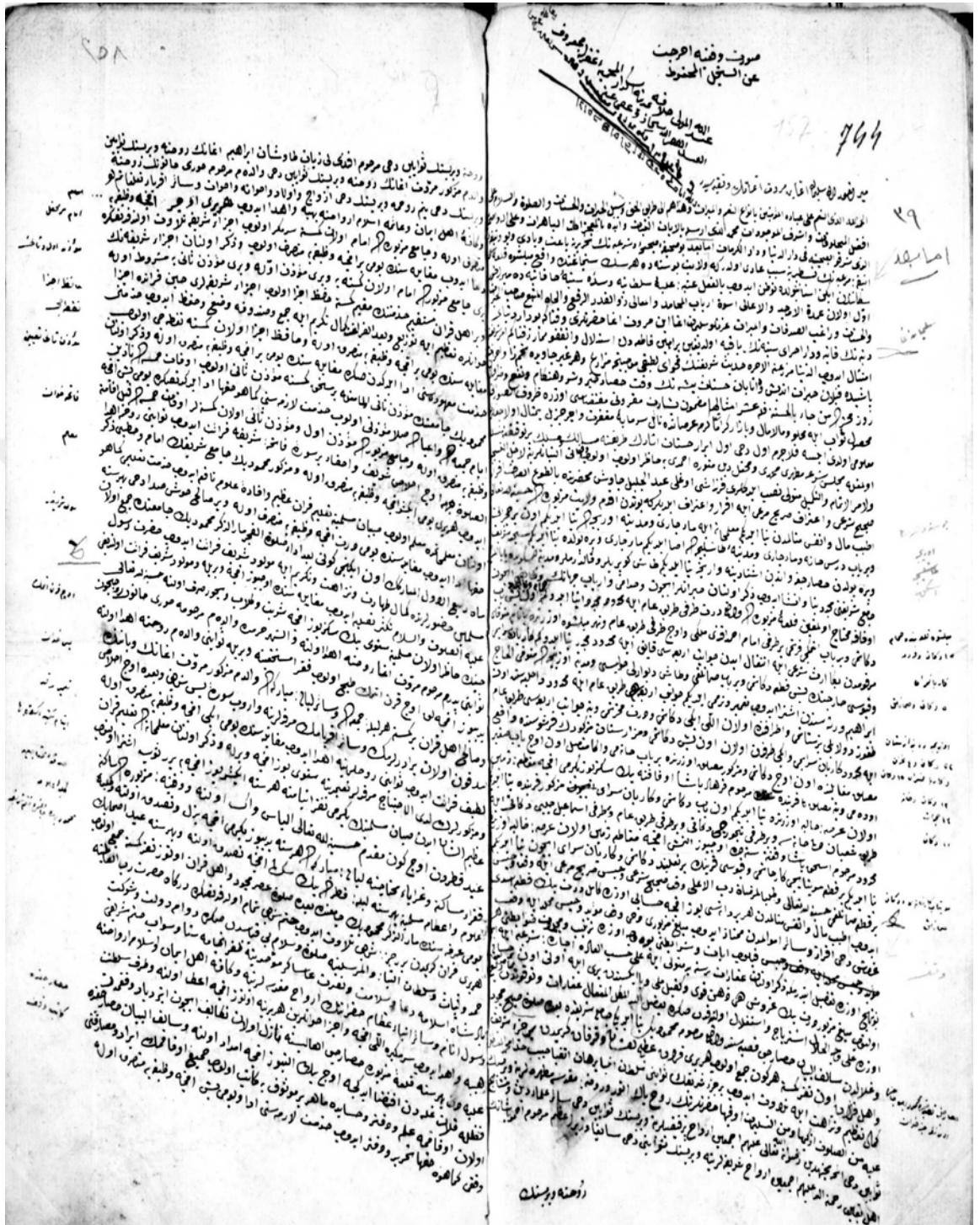
tevcîh oluna deyu şart ve akârât-ı mevkufe-i mezkûreyi cemi-i müstemilatlarıyla farigatan ani'ş-şevağil mütevellî-i mûmâileyhe teslim eyledim. Ol dahi bitteveliye ahz ve kabz etmeyin sâir mütevellîler misillü vakfiyed üzere mutasarrıf olsun deyu buyurduklarında gıbbe't-tastiki'ş-şer'i vet-tescîlilmer'i vâkıfı muşârunileyh ahsenallahu Teâlâ ileyh hazretleri inan-ı kalamını semti rucua atıf edüb akar-ı vakfi imâm-ı Azam Hümam-ı akdem Ebu Hanife Kufi hazretlerinin indinde sahih gayri lazım olmağla akârât-ı mezkûrenin vakfiyetinden rucu' vesâir emlakıma zam için istirdadı Murâdımdır dedikde mütevellî-i mûmâileyhe cevabında eğerçi akar vakfi imâm-ı muşârunileyh hazretlerinin indinde sahih gayri lazımdır lakin eimmei müctehidinden imâm sâni Ebu Yusuf ve imâm-ı sâlis imâm Muhammed bin Hasan eş-Şeybani hazretleri katlarında sahih luzûmu müstelzim olmağın vakfi mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hüküm olunması bitteveliye matlubumdur deyu mukabele edecek hâkimi muvakki-i sadrı kitab tuba lehu ve hüsnü meab efendi hazretleri fikri dakik ve teemmülü enik ile cânibi vakfi evla ve ahra görüb imâm-ı azam hazretlerinin kavli şerîfi üzere vakfi mezbûrun sıhhatına ve imâmeyn hazretlerinin mezhepleri üzere luzûmuna hükmü şer'i ve kaza-i mer'i edüb vakfi mezbûr sahih ve lazım olmağın minbad nakzına mecal-i muhal ve ibtaline adimül ihtimal oldu."Femen beddelehu ba'demâ semi'ahu feinnemâ ismuhu alellezine yubeddilûnehu innellahe semi'un alîm" ve ecrul vâkıfı ale'l-lahil-cevadi'l-kerîm" innehu hüvel birru errahim. kadvakaa et-tahrir fil-yevmî l-hamis aşer min Zilkadetiş-şerîfe li sene ihda ve seb'in ve mie ve elf. 1171 min hicreti men lehul izzetü veşşeref.

ŞUHUDÜ'L-HÂL

- Fahrü'l-akran Musa Ağa Kethüdâyı bevvâbin
- Fahrü'l-akran el-Hâc Süleyman Baş çukadar.
- Fahrü'l-akran Ali Ağa Çukadarı Enderûn
- Fahrü'l-akran Mustafâ Bey Silahdar
- Fahrü'l-emsal el-Hâc Halil ağa hazini veliyyünniami
- Zübdetü erbabıl-maarif Mustafâ Efendi... divan
- Umdetü'l-emâcid vel-ekârim el-Hâc Ömer Ağa Hazreti Veliyyün-niami
- Fahrü'l-akran Abaza Abdullah Ağa Peşkiri
- Fahrü'l-akran Abdullah Ağa miftahi
- Fahrü'l-akran el-Hâc Ali Ağa Kaftani
- Fahrü'l-akran el-Hâc Memiş Ağa...
- Fahrü'l-küttab kasım Efendi kâtibi Kethüdâ Bey
- Fahrü'l-akran Ahmed Bey Kethüdâyı Çavuşanı cevşegan-ı Bosna
- Fahrü'l-erbabülkalem Mustafâ Efendi defterdar-ı tîmarı Bosna hala
- Fahrü'l-emsal Mehmed Bey Kethüdâyı Defteri Bosna Hala
- Ve gayruhum minel-huzzar

İşbu vakfiye mucibince Anadolu muhasebesine kayıt ve hıfız olunmak deyu [22 Zilhicce sene 1171 (16 Ağustos 1757)] tarihinde sadır olan fermân-ı âli mucibince mahalline kayıt olunmuştur"⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ VGMA, D. 456, S. 144, Sr. 3.

Belge-VI: Mirahûr-ı Evvel Süleyman ibn Müruvvet Ağa Vakfı Vakfiyesi⁴⁷⁶

**İstanbul'da "Mirahûr-ı Evvel Süleyman ibn Mürüvvet Ağa Vakfı'na ait
24 Şa'bân 1088 /22 Ekim 1677 tarihli vakfiyenin transkripsiyonu;**

Sûretün vakfiyyetün uhricet ani's-sicilli'l-mahfuz

Abdullah el-Müvellâ hilâfe bi-Medîne-i Üsküdar el-mahmiyye gufira lehu bi-ma'rûfin el-abdü'l-fakîr ileyhi sübhânehu ve afâ anhu.

Kayd şod bâ-i'lâm-ı Mehmed Fikri Efendi Müfettiş-i Haremeyn-i şerîfeyn ve ve bâ-arz-ı en-Nâzır ve bâ-fermân-ı âli el-vâki' fî 15 Cemâziyelevvel sene 1215.

Mîrahûr-ı evvel Süleyman ağa ibn-i Mürüvvet ağânın vakfiyesidir.

el-Hamdu li'llâhi'llezî en'ame alâ-ibâdihi'l-mü'minin bi-envâi'n-nii'mi ve'l-meberrât ve hazâhüm ilâ-tarîki'l-hakkı ve sebîli'l-hayrâtı ve'l-hasenât ve's-salâtu ve's-selâmu alâ-efdâli'l-mahlûkât ve eşra- fi'l-mevcûdât Muhammed ellezî erselehu bi'l-âyâtı'l-beyyinât ve eyyede hü bi'l-mu'cizâtı'l-bâhirât ve alâ-âlihi ve ashâbihi'llezî şerafu bi-sohbetihi fî-dâri'd-dünyâ ve dâru'l-lceramât.

Emmâ ba'd bu sâhife-i sahîha-i şer'iyyenin tahrîrine bâis ve bâdî vesîka-i enîka-i mer'iyyenin tastîrine sebebi âdî oldur ki Vilâyet-i Bosna'da Hersek Sancağı'nda vâki' Milşuva Kal'âsi sükkânmdan iken İstanbul'da tevattûn idüb bi'l-fi'il atebe-i aliyye-i sultâniyye ve südde-i seniyye-i hakâniyyede mirâ- hur-ı evvel olan umdetü'l-emâcid ve'l-e'âlî üsvetü erbâbu'l-mehâmididi ve'l-meâlî zü'l-kadri'r-refi' ve'l-câhi'l-meni' sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğıbu's-sadakâtı ve'l-meberrât izzetlü Süleyman Ağa ibn Mürüvvet Ağa hazretleri valctâki bu dâr-ı dünyâ-yı deniyyenin fâniye ve dâr-ı ahrây-ı seniyyenin bâkiye olduğun berâhin-i lcatî'adan istidlâl ve enfikû mimmâ râzel-mâkûm emr-i şerîfine imtisâl idüb "ed-dünyâ mezra'atü'l-âhire" hadîs-i şerîfin fehvâ-yı latîfi mücebince mezâri' ve her gayri câvide tohm-ı zâd-ı âhiret pâşide kılan hayrât endiş ve dâtâbân-ı hasenât pişenin vakt-i hasâd-ı hayr u şer ve hengâm-ı nef u zarâr olan rûz-ı mahşerde men câe bi 'l-hasenâtı felehu aşru emsâliha mazmûn-ı beşâ- ret makrûnu muktezâsı üzere ve zurûfî's-suvârini mahsûl-i sevâb ile memlû ve mâlâ mâl ve bazâr-ı keramât-ı kerem-i arasâtıda nâil-i sermaye-i mağfîret ve ecr-i cezîl-i bi-misâl olacakları ma'lûmi oldu ise fe lâ-cerâme ol dahi ol ebrâr-ı hasenât-ı asârin tarîkine mesâililc-i meslelc-i pür-tevfîkine münselilc olmağla meclis-i şer'-i mutahherî Muhammedi ve mahfel-i dîn-i münevvere-i Ahmedî'ye hâzır olub vakf-ı âti'l-beyânlarına li-eclî't-tescîl ve li-emri'l-itmâmi ve't-tekmîl mütevellî nasb eyledikleri karındaşı oğlu Abdul Celil Çavuş mahzarında bi't-tav'is-sâf ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î ile ikrâr ve i'tirâf eylediler ki bundan akdem vilâyet-i mezbûrede hasbeten li'llâhi te'âlâ atyeb-i mâl ve enfes-i menâlimden binâ eylediğim mu'allimhâne ile mâ-i cârî ve Medîne-i Öziçe'de binâ eylediğim on bir hucurâtı ve bir bâb dersihâne ve mâ-i cârî ve Medîne-i Taşlıcada ihyâ eylediğim mâ-i cârî ve Prepol'de binâ eylediğim mescid-i şerîf ve Prepol'da binâ eylediğim mescid-i şerîf ve Prepol'dan Hisarcığa ve ândan Eştâdin'e varınca binâ eylediğim taş köprüler ve kaldırımlar ve Medîne-i Üs- küb'de Baba Meddâh Câmî-i Şerîfi'ni müceddeden binâ ve inşâ idüb zikr olunan meberratlar için ve huddâmı ve erbâb-ı cihâtm vezâifi için evkâfa muhtâc olmağın kal'a-i mezbûrede vâki' dört tarafı tarîk-i âmm ile mahdûd müceddeden binâ eylediğim hammâm ve binâ ve on beş bâb dükkanımı ve bir bâb etmekçi fırınımı bir tarafı İmam Ahmed Efendi mülkü ve üç tarafı tarîk-i âmm ve Nehr-i Milşuva üzerinde babam müteveffâ-yı merkumdan bana irs-i şer'î ile intikâl iden cevânib-i erba'ası kayık ile mahdûd müceddeden binâ eylediğim kerbânsarâyımı ve lcapusu hâricinde beş kıt'a dükkanımı ve bir bâb samanlığı ve taş duvarlı havlısı ve Medîne-i Öziçe'de müteveffâ el-Hâc İbrahim veresesinden iş-tirâ idüb ta'mîr ve termîm eylediğim cevânib-i erba'ası tarîk-i âmm ile mahdûd dâhiliyesinde on dokuz dolablı bezistânımı ve etrâfında olan elli iki dükkanımı ve dört mahzenimi ve yine cevânib-i erba'ası tarîk-i âmm ile mahdûd kerbânsarâyımı ve iki taraftan olan on beş dükkanımı ve mezâristân-ı mezkûrun karşısında vâki' musluk mukâbilinde on üç dükkanımı

ve mezkûr musluk üzerinde bir bâb hânemi ve âna muttasıl on üç bâb sağır odanı ve yine musluk lcurbunda merhûm Ferhad Paşa evkâfma bin sekiz yüz yirmi akçe mukâta'a-i zemîn olan arsa-i hâliye üzerinde binâ eylediğim on bâb dükkanımı ve kerbânsarâyı müzkûr kurbunda binâ eylediğim tarîlc-i Şaban Dede hânesi ve bir tarafı timurcu dükkanı ve bir tarafı tarîk-i âmm ve bir tarafı İsmail Çelebi dükkanı ile mahdûd merhûm îshak Paşa Vakfı'na senede üç yüz altmış akçe mukâta'a-i zemîn olan arsa-i hâliye üzerinde binâ eylediğim bir küt'a muhtabı kârhânemi ve kapısı kurbunda bir na'lbend dükkanımı ve lcerbânsarây için binâ eylediğim bir küt'a samanlığını hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben limerzât-i Rabbi'l-a'lâ vakf-ı sahîh-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile valcf ve habs idüb atyeb-i mâl ve enfes-i menâlimden her bir danesi yüz akçe hesâbı üzere kâmil dört bin küt'a esed-i gurus dahi ifrâz ve şâir emvâlimden mümtâz idüb meb- lağ-ı mezbûru dahi vakf-ı müebbed ve habs-i muhalled ile valcf ve habs kılub ayât ve şerâitini bu vecih üzere tertîb ve mecellât- ı zavâbıtmı bu nehc üzere tafsîl itdirem ki zikr olunan akârât beher sene yed-i mütevellî ile alâ-hasebi'l-âde icâre-i şer'îyye ile icâr olunub meblağ-ı mezbûr dört bin gurus dahi rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâ ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesâbı üzere alâ-veçhi'l-helâl istir- bâh ve istiğlâl olundulcdan sonra bi-fazli'llâhi'l-Meliki'l-Müte'âl akârât ve nuküddan rub' hâsılâtı ve gılâldan sâlifü'l-beyân Hisarcık Kasabası'nda vâki' merhûm Mahmud Bey'in binâ eylediği câmi'-i şerîfde ba'de salât-i subh mücevvid ve ehl-i Kur'ân on nefer kimesne her gün cem' olub her biri Kur'ân-ı Azîmü's-şân ve furkân-ı kerîmden bir cüz'-i şerîf kemâl-i ta'zîm ve nezâhat ile tilâvet idüb bir cüz'-i şerîfin sevâbını sultân-ı enbiyâ burhân-ı atkiyâ habîb-i hüddâ Muhammed Mustafa aleyhi mine's-salavât-ı ezkâha ve mine't-teslîmât-ı evfâha hazretlerinin ezkâha ve mine't-teslîmâtı evfâha hazretlerinin rûh-ı pâk-ı enver ve ravzâ-i mulcâddes-i mutahherelerine vermek ve bir cüz'ün sevâbını dahi eimme-i müctehidîn rıdvânü'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'în ervâh-ı pür feyzlerine ve birisinin sevâbını dahi şâir ulemâ-i dîn ve meşâyih-i ehl-i yakîn rahmetü'llâhi aleyhim ecma'în ervâh-ı şerîfe-lerine ve birisinin sevâbını dahi sâbıkân Vezîr-i Azam merhûm Ahmed Paşa'nın ruhuna ve birisinin sevâbını dahi merhûm Efendi Bîzebân Tavşan İbrahim Ağa'nın ruhuna ve birisinin sevâbını dahi vâlidem merhûme Huri Hatun'un ruhuna ve birisini dahi benim ruhuma ve birisinin dahi evzâc ve evlâd ve ehavâta ve ahavât ve şâir akraba-i ta'allükâtım ve kâffe-i ehl-i imân ve âmme-i islâm ervâhına behiye ve ihdâ idüb her biri üçer akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve câmi'-i mezbûrede imâm olan kimesne seremker olub eczâ-i şerîfe tilâvet olundukdan sonra du'â idüb mulcâbelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf olub ve zikr olunan eczâ-i şerîfenin biri câmi'-i şerîfde imâm olan kimesneye ve biri müezzîn-i evvele ve biri müezzîn-i sâniye meşrûta ola ve bir ehl-i ICur'ân-ı müstakîm hizmetinde mukîm kimesne hâfız-ı eczâ olub eczâ-i şerîfeleri hîn-i kırâatda eczâhanlara ta'zîm ile tevzi' ve ba'de'l-kırâat kemâl-i tekrîm ile cem' ve san- duğa vaz' ve hıfz idüb hizmeti mukâbelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve hâfız-ı eczâ olan kimesne noktacı olub hizmet-i ma'hûdesini edâ eyledikten sonra mukâbelesinde yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan Mahmud Bey Câmi'inin müezzîn-i sâni olmamağla bir müste- hak kimesne müezzîn-i sâni olub evkât-ı hamsede te'zîn eyyâm-ı Cum'a'da ve a'yâd'da salâ müezzini olub hizmet-i lâzimesini kemâ hüve hakkuhâ edâ eyledikten sonra yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve câmi'-i mezbûrda müezzîn-i evvel ve müezzîn-i sâni olan kimesneler evkât-ı hamsede l cable ikâmeti's-salât-i Cum'a üç İhlâs-ı Şerîf ve ahfâd bir Sûre-i Fâtîha-i Şerîfe kırâat idüb sevâbını ruhuma ihdâ idüb her biri yevmî ikişer akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve mezkûr Mahmud Bey Câmi'-i Şerîfi'n imâm ve hatîbi zikr olunan mu'allimhânemde mu'allim olub sibyân-ı müslimîne ta'lîm-i Kur'ân-ı Azîm ve ifâde-i ulûm-i nâfi'a idüb hizmet-i ta'lîmi kemâ hüve hakkuhâ edâ idüb mukâbelesinde yevmî dört akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir sâlih hoş sadâ dahi beher sene mâh-ı Rebî'ulevvel-i mübârekin on ikinci günü ba'de edâ-i salâti'l-fecr mârru'z-zikr Mahmud Bey Câmi'inde cem' olan müslimîn huzûrlarında kemâl-i tahâret ve nezâhet ve tekrîm ile mevlid-i şerîf kırâat idüb Hazret-i Resûl aley- hi's-salâtu ve's-selâme teksîr-i taslîye idüb mukâbelesinde üç yüz akçe virile ve mevlid-i şerîf kırâat olunduğu hinde hâzır olan müslimîne senevî bin sekiz yüz akçe şerbet ve gül âb ve buhûr sarf oluna hasbeten li'llâhi te'âlâ sevâbını pederim merhûm Mürüvvet Ağa ruhuna ihdâ oluna ve eşhûr-i haramda vâlidem merhûme Huri Hatun rûhu için yedi yüz akçelik üç fırın

etmek tabh olub fukarâ-i müstahik- lîne virile sevâbını vâlidem ruhuna ihdâ oluna ve sâlih ehl-i Kur'ân bir kimesne her leyle-i Cum'ada ve şâir leyâlî-i mübâreke vâlidim mezkûr Mürüvvet Ağa'nın ve yanında medfun olan biraderlerimin ve şâir akrabamın merlcâdlerine varub Sûre-i Yâsîn-i Şerîf ve ba'dehu üç İhlâs-ı latîf kıraât idüb sevabını ruhlarına ihdâ idüb mukâbelesinde yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve mezkûrların lede'l-ihyâc merkâdler ta'mîrine senevî yüz akçe virile ve zikr olunan mu'allimhânede ta'lîm-i Kur'ân-ı Azîmü's-şân iden sıbyân-i müslimînin yirmi nefer eytâmına her sene ikişer yüz akçeye birer sevh iştirâ olunub id-i fîrden üç gün mukâddem hasbeten li'llâhi te'âlâ ilbâs ve iksâ oluna ve vukîne-i mezbûrede sâkine fukarâ-i mesâkine ve gurabâ-i muhtâcine leyâlî-i mübâreke her sene yedi yüz yirmi akçe bezi ve tasadduk oluna ve talebe-i ulûm ve a'tâm-ı müslimîne beher sene leyle-i fîrda bin seksen akçe tasadduk oluna ve beher sene id-i adhânın yevmî arefesinde mârru'z-zikr Mahmud Bey Câmîi'nde ba'de salât-i asr mücevvid ve ehl-i Kur'ân otuz nefer kimesne cem' olub her biri Kur'ân-ı Kerîm'den birer cüz-i şerîf tilâvet idüb hatm-i şerîf tamâm olundukdan sonra dergâh-ı hazreti Rabbi'l-âlemine hamd ve sipâs ve sultân-ı enbiyâ-i ve'l-mürselîne salât u selâm-ı bî-lcâyâsdan sonra devâm-ı devlet ve şevket-i padişah-ı îslâma du'â ve selâmet ve nusret ve asâki-i muvahhidin-i zafer encâma senâ ve sevâb hatm-i şerîfi resûl-i en'âm ve şâir enbiyâ-i izâm hazarâtının ervâh-ı mulcâddeselerine ve kâffe-i ehl-i imân ve İslâm ervâhına hibe ve ihdâ idüb ser-mülcebbire elli akçe ve eczâ hanların her birine otuz akçe itâ oluna ve taraf-ı saltanât-ı aliyreden beher sene lcal'a-i mezbûre Hisarcık ahâlisine nâzil olan tekâlif için izdiyâd-ı vakfından fazla kalan gaileden iktizâ itdikce üç bin altı yüz akçe imdâd oluna ve sâlifü'l-beyân Hisarcık'da olan evkâfıma ilim ve defter ve hesâb da mâhir bir mevsûkûn bih kâtib olub cemi' evkâfımın irâd ve masârıfını vakfı kemâ hüve hakkuhâ tahrîr ve defter idüb hizmet-i lâzimesini edâ ve yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola kâtib-i mezbûre karındaşım oğlu Ali Çelebi'ye meşrûr ola merkurum hayâtta oldukça istikâmet ile kitâbet-i mezbûreyi edâ idüb vazîfesine mutasarrıf ola ve dahi istikâmet ile ma'rûf bir kimesne tevliyet-i mezbûreye câbî olub hizmet-i cibâyeti kemâ hüve hakkuhâ edâdan sonra yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve san'atında mâhir bir kimesne dahi meremmetçi olub evlcâf-ı mezkûrenin lâzım gelen yerlerin ta'mîr ve termîm idüb hizmet-i lâzimesini edâ ve mukâbelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola vakfiye-i mezbûrede mârru'z-zikr hamâm ve müceddeden binâ eylediğim çeşmeler icrâ itdiğim suya bir üstâd kimesne su yolcu olub lede'l-ihyâc suyun yolların tathîr ve meremmet ve ta'mîr idüb hizmet-i lâzimesini edâ mukâbelesinde yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve sâlifü'l-beyân Öziçe'de müceddeden binâ eylediğim medrese-i münîfeye ulûm-i akliyye ve nakliyye ifâdesine lcâdir zühd ve takvâ ile tez- yîn-i bâhir bir fâzıl kimesne müderris olub eyyâm-ı sebt ve isneyn ve hâmis de medrese-i mezbûreye varub dershânesinde akd-i meclis-i ders idüb hucurât-ı mezkûrede sâlcin olan talebe-i ulûma ifâde-i ulûm-ı nâfi'a eyleyüb hizmet-i tedris kemâ hüve hakkuhâ edâ idüb yevmî kırk akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan hucurâtda tahsîl-i ulûm sâ'î olan talebe sâkine olub her bir hücre başına sâkinle- rine yevmî dörder akçe bahâ-i nân ve bahâ-i şem'-i revgân virile ve talebe-i mezkûreden müderrisin ma'kul gördüğü bir kimesne medrese-i mezbûrede bevâb olub ba'dehu salâti'l-işâ medrese-i mezbû- renin lcapusını iğlâk ve kable salâti'l-fecr feth ve keşf idüb mukâbelesinde yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve birisi dahi ferrâş olub medrese-i mezbûrenin dâhil ve hâricinde olan çeşmelerin tathîr idüb hizmet-i ferâşeti edâ ve mukâbelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve san'atında mâhir bir kimesne su yolcu olub bin üç yüz zirâ' mesâfeden medrese-i mezbûre musluğuna ve bir üstâd karşusunda olan mârru'z-zikr musluğa ve hân-ı mezbûr kurbunda binâ eylediğim çeşmeye icrâ ve vakf eylediğim suyun mecrâların lede'l-ihyâc ta'mîr ve meremmât idüb hizmet-i lâzimesini edâ ve mukâbelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir üstâd kimesne dahi Medîne-i Öziçe'de olan evkâfımın merâmmetçisi olub lâzım gelen yerlerin ta'mîr ve meremmât ve edâ-yı hizmet idüb yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve istikâmeti bâhire bir nefer kimesne dahi zikr olunan bezza- zistana bevâb ve hâfiz olub âdât-ı mu'tâde üzre kapuların vakitlerinde fetih ve iğlâk idüb hizmet-i mukâbelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve sâlifü'z-zikr musluk içine cârî olan abdest suyu kışın soğuk olmağla ısınmak için odun bahâsı senede yediyüz yirmi akçe virile suyu ısıdan kimesneye yevmî bir akçe virile ve ilm ve defter ve hesâbda mâhir ve diyânet ve istikâmeti

bâhir medî-ne-i mezbûrede olan evlcâfıma kâtib olub cem' olan icârât-ı vakfı ve masârıfı istikâmet üzere tahrîr-i defter idüb mukâbelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir mütedeyyin ve müstakim kimesne dahi evkâf-ı mezbûreye câbî olub hizmet-i mu'tâde-i cibâyeti kemâ hüve hakkuhâ edâ idüb mukâbelesinde yevmî on akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve sâlıfu'z-zıkr Medîne-i Üsküb'de binâ eylediğim câmi'-i şerîfin imâmı olan kimesne ba'de salât-ı subh Yâsîn-i Şerîf ve ba'de'z-zuhur Ame- ne'r-rasûl ve ba'de'l-asr Sûre-i Nebe ve ba'de'l-mağrîb İhlâs-ı Şerîf ve ba'de'l-işâ sûre-i Mülkü kiraât eyleye sevâbın ruhuma hibe ve ihdâ idüb mukâbelesinde yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve câmi'-i mezkûrda müezzin olan kimesne evlcât-ı hamsede üç İhlâs-ı Şerîf lıcrâat eyleye sevâbını Üsküb'de medfun olan biraderim İbrahim Ağa'nın ruhuna hibe ve ihdâ idüb mukâbelesinde yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola istikâmet-i zâhir bir kimesne câbî olub edâ-yı hizmet idüb mukâbelesinde iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve câmi'-i mezkûrun beher sene leyle-i Berât da mihrabının iki tarafına altışar vukıyye bal mumu vaz' olunub bahâsı için dökmesi için bin akçe virile ve câmi'-i mezkûr için beher mâh kırkar akçe şem'-i revgân virile ve zıkr olunan dükkanların zemîn mukâta'ası için senevî üç yüz altmış akçe Üsküb'de olan akârâtdan virile akârât-ı mezbûreden izdiyâd kalur ise dört akçe vazîfe ile bir müezzin-i sâni nasb olunan ve câmi'-i mezkûr ile dekâlcînin ta'mîr ve termîmi evkâf-ı mezkûremiz izdiyâdından virile ve yine Hersek Sancağı Kasaba-yı Taşlıca'da vâki' merhûm Hüseyin Paşa Suyu demekle ma'rûf olan suyun ta'mîrine vakfın müsâadesi olmamağla bundan akdem mâ-i mezkûru kendi malım ile ta'mîr idüb merhûm-ı merkumun câmii haremünde su terâzisine ve bir mikdârın hamâmına ve bir mikdârın câmi'-i şerîfi önünde olan şadırvanına ve bir mikdârm mahallelerde olan çeşmelerine ve bir mikdârm dahi çarşusunda olan çeşmelerine ve bir mikdârm dahi el-Hâc Hasan câmi' musluklarına ve bir hissesini Odabaşı Câmi' musluğuna icrâ itmiş idim yine ol mahallere tevzi' olunduğu üzere cârî olmak şartı ile mâ-i mezkûrun hasbeten li'llâhi te'âlâ lede'l-ihyâc ta'mîr ve termîmi evkâf-ı mezkûrumdan ola ve kasaba-yı Prepol da harabe iken ta'mîr eylediğim Kasımpaşa Mescidi demekle ma'rûf olan mescidin erbâb-ı cihâtı ve vezâifi eski vakfından olub ta'mîr ve termîmi evkâf-ı mezkûrumun izdiyâdından ola ve yine Kasaba-i Prepol'dan Hisarcık Kasabası'na değin varan İşnavina Karyesi'ne gelince binâ eylediği kaldırımların ve Nehr-i Mişova üzerinde binâ eylediğim bir göz taş köprü ve Gunya suyu üzerinde binâ eylediğim bir göz taş köprü ve Duca Hanı kurbunda binâ eylediğim taş köprü ve Bâblanca/Baplaşca suyu üzerine binâ eylediğim iki göz taş köprü ve İşnavina suyu üzerinde ta'mîr eylediğim iki göz taş köprüünün ta'mîr ve meremmetleri izdiyâd-ı vakfımdan ola ve evkâf-ı sâlıfu'l-beyân fi-hıfz-ı Melikü'l-Mennân ben hayât-ı müsteârı mütelebbis oldukça mütevellî ve nâzır olub hizmet-i tevliyyet mukâbelesinde yevmî yirmi beş akçe ve hizmet-i nezaret mukâbelesinde yevmî on akçe vazîfeye mutasarrıf olam valcf-ı mezbûrun usûl ve furû'ndan tebdil ve tağyiri ve azl ve nasb erbâb-ı cihat ve bi'l-cümle tasarrufât-ı şer'iyyesi merraten ba'de uhrâ yedimde olub her umûrda münferid ve murâdında müstebid olam ve ba'de kazâi'n-nehb ve likâi'r-rab tevliyyet-i mezbûre evlâd ve evlâdı ve evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin aslâh ve erşedine meşrûta olub vazîfe-i tevliyyete mutasarrıf ola evlâd-ı evlâdlarım iyâzen bi'llâhi te'âlâ münkariz oldul- da biraderlerim el-Hâc Memiş ve el-Hâc Mustafa ve el-Hâc Ahmed ve Hasan Ağa ve Hüseyin Ağa'nın evlâd-ı zükûr ve evlâd-ı evlâd-ı zükûrlarına batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin aslâh ve erşedine meşrût olub vazîfe-i tevliyyete mutasarrıf ola evlâd-ı zükûr iyâzen bi'llâhi te'âlâ münkariz oldukça evlâd ve inaslarının batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin aslâh ve erşedine meşrût olub vazîfe-i tevliyyete mutasarrıf ola ve evkâf-ı mezkûrede hayâtda olan biraderlerim nâzır olub mukâbelesinde nazâret ulûfesine mutasarrıf olalâr ba'de vefâtiha iftihâru'l-havâssı ve'l-mukarrâbin mu'temedü'l-mü- lûki ve's-selâtin dârü's-sa'âde ağası hazretleri nâzır olub nazâretlerin itmâm buyurduktan sonra yevmî on akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve iyâzen bi'llâhi te'âlâ biraderlerimin evlâd-ı evlâdlarına inkirâz ge- lür ise tevliyyet-i mezbûre re'y-i nâzu-ı vakf ile bir müstehâk kimesneye tevcih oluna ve evkâf-ı mezbûrenin ta'mîr ve termîminden fazla kalur ise evlâdlarıma meşrûta olub iyâzen bi'llâhi te'âlâ vefâtlarından sonra fazlasını şâire masârıf-ı vakfıma sarf oluna sâlıfu'z-zıkr tescile mütevellî olan Abdul Celil Çavuş evlâdlarım kâdir oluncaya değin kâim-i makâm-ı mütevellî ola ve azl oldukça cibâyet kendüye meşrûta ola ve bundan mâ'adâ vakfın izdiyâdından vakfı sadakât ile

gözetmek şartıyla on akçe vazîfe virile sâlifü'z-zikr vakf ve habs olunan dört bin gurus ile akârât düşdükce satın alunub vakfıma zâmm oluna ve bu takdîr-i usûl ve şerâit ve bast-i kuyûd ve zavâbıt eyledikten sonra alcârât-ı mezkûre ile meblağ-ı mezbûr dört bin esedî gurusu farigan anî's-şevâgil mütevellî-i mezbûre bir ay mulcâddem teslîm ol dahi teslîm ve kabûl idüb şâir mütevellîlerin evkâfda tasarruf eyledikleri gibi tasarruf eyledi diyicek gibbe't-tasdîlci's-şer'i vâkıf-ı zü'l-avârîf semt-i vifâkdan cânib-i şikâka âzim olub evvelâ vakf-ı akâr İmâm Muhammed tâcû'l-eimme Ebu Hanife Numan bin Sabit aleyhi'r-rahme hazretlerinin katında sahîh idüğü sarîhdir lâkin lüzûmi gayri meczûmdur ve vakf-ı nukûd ve anâ mü- teferri' olan şurût ve kuyûd eimme-i selâse-i nehârîr katlarında sahîh ve câiz olmadığı ecilden vak- feyn-i mezbûreynden rücu' idüb mütevellî-i mezbûrun bir ayda vazîfe-i tevliyyet deyu ahz eylediği yüz elli akçenin ecr-i mislinden zâid olan yetmiş beş akçesini ve akârât-ı mezkûre ile asıl meblağ-ı mezkûru kemâ kân mülkûme istirdâd iderim diyicek mütevellî-i mezbûr cevâb-ı bâ-sevâba mütesaddî olub eğerci vakf-ı akâr imâm-ı muhtâr Ebu Hanife el-Kûfî hazretleri katında eylediği sarîh ve lüzûmu meczûmdur lâkin efdâl-i telâmız tilmîz-i evvel İmâm Ebû Yusuf aleyhi'r-rahme katında vâkıfın mü- curred vakaftu kavli ile ve tilmîz-i sâni İmâm Muhammed eş-Şeybânî aleyhi'r-rahme katında teslîm-i ile'l-mütevellî bulunmağla vakf sahîh ve lâzım olub vakf-ı nukûd ve anâ müteferri' olan şurût ve kuyûd İmâm Züfer aleyhi rahmeti'l-melikü'l-ekber İmâm Muhammed bin Abdullah el-Ensârî rivâyeti üzere sahîh ve câiz olmağla asıl meblağ-ı mezbûr teslimden imtinâ' ve zâyid-i mezbûrdan berâet-i zimmetini iddi'a idüb hâkim-i muvakkî-i-i sadr-i kitâb tûbâ lehu ve hüsnü meâb hazretleri huzûrunda müterâfî'ân ve fasl u hasme tâlibân olduklarına hâkim-i mûmâ ileyh esbaga'llâhu te'âlâ ni'amehu aleyh dahi rivâyet-i mezbûre üzerine vakf-ı mezbûrun sıhhatine ve mütevellinin berâet-i zimmetine hükm itdikten sonra vâkıf-ı mezbûr emr-i tarîk ile cevâba âzim olub eğerci rivâyet-i mezbûre üzere vakf-ı mezkûre sıhhat hâsıla oldu lâkin imâm-ı akdem ve hüâm-ı eham Ebu Hanife el-Kûfî hazretlerinin katında sıhhat lüzûmu müstelzim olmayub husûsan vâkıf menâfî'-i vakfî nefesine şart eylese imâm-ı sâlis Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî katında vakf câiz olmaz binâen alâ-zâlik vakf-ı mezbûrdan tekrar rücu' eyledim diyicek mütevellî-i mezbûr cevâba âzim olub eğerci imâm-ı mûmâ ileyh hazretleri katında sıhhat lüzûmu müstelzim değildir lâkin fâdil-ı samedâni el-imâmü's-sânî Ebû Yusuf hazretleri katında sıhhat lüzûmu müstelzim olub ve menâfî'-i vakfî nefesine şart ile dahi sahîhdir ve İmâm Muhammed hazretleri katında teslîm-i ile'l-mütevellî bulunmakla vakfa sıhhat hâsıl olduğu gibi lüzûm dahi ârız olur deyu imâmeyn-i hüâmameyn hazretlerinin mezheb-i şerîfleri üzere lüzûmuna dahi kazâ iltimâs idecelc hâkim-i müşârun ileyh ahsene'llâhu te'âlâ ileyh vakf-ı mezbûr lüzûmuna levâhî hükm-i şer'î ve kazâ-i mer'î itmekle habl-i nizâ'ları infisâm bulub vakf-ı mezbûr vakf-ı sahîh ve lâzım oldu Fe-men beddelehu ba 'de mâ-semî 'ahu fe-innemâ ismuhu ale 'l-llezîne yubeddilûnehu inne 'llâhe semî'un alîm⁴⁷⁷ ve ecru'l-vâkıfî ale'l-Hayyî'l-Cevvâdî'l-Kerîm cerâ zâlike ve hurrire fî'l- yevmî'r-râbî' ve'l-ısrîne min-Şa'bânî'l-Mu'azzam sene semân ve semânine ve elfin min-hicreti men lehü'l-izzü ve's-şeref.

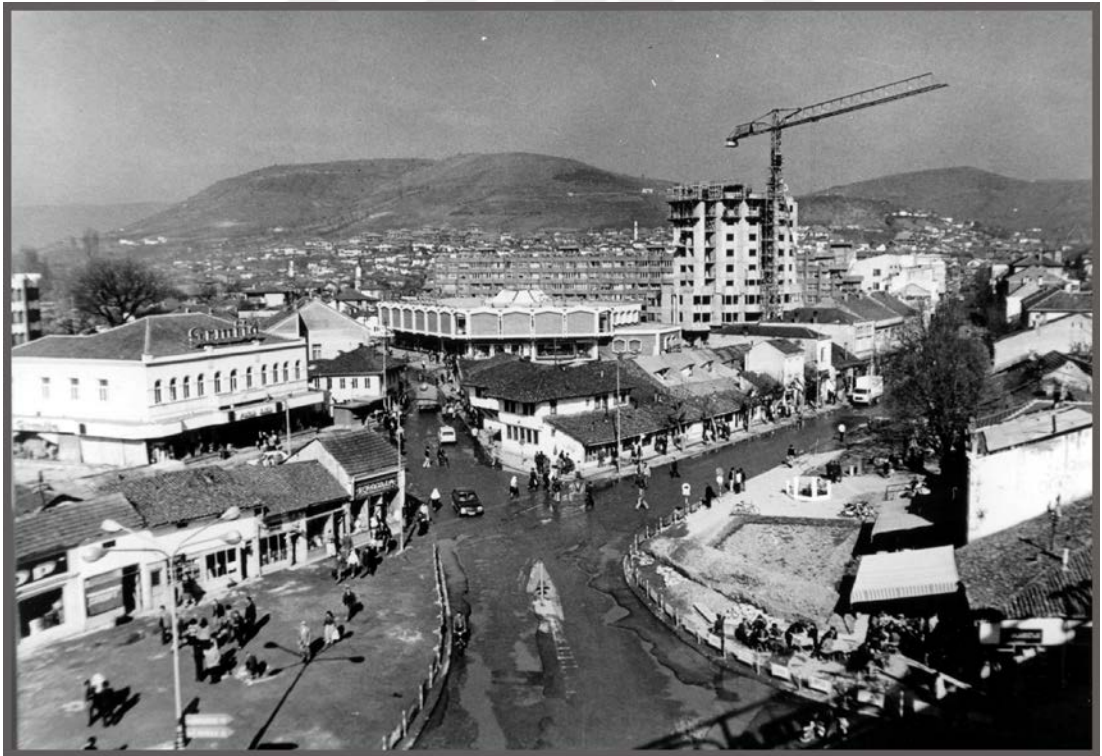
Şuhûdü'l-hâl:Fahru'l-emâsil ve'l-akrân Hasan Efendi Defterdâr-ı Âsitâne hâlen, kûdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Ahmed Ağa ser-Bevvâbin-i Dergâh-ı Âlî, fahru'l-a'yân Mustafa Ağa ser-Bostâniyân-ı Hâssa, fahru'l-a'yân Ahmed Ağa Mirâhur-ı sâni, Sâlih Ağa bin Şâtîrân-ı Şehriyârî, İbrahim Kethüdâ Istabl-ı Âmire, Kasım Ağa Hâdîlcâ-i Ahur-ı Hâssa, Sâbîkân Saray Ağası İsmail Ağa bin Ahmed, Mahmud Çavuş ibn Sefer, fahru'l-müderrişîn Mehmed Efendi bin Halil, el-Hâc Mehmed bin Abdullah, Mehmed bin Mustafa, Ali Beşe ibn Abdullah, İbrahim Çelebi bin Yusuf ve gayruhum.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Bakara Sûresi, 181. Ayet-i Kerîme.

⁴⁷⁸ VGMA, D. 744, s. 157, Sr. 39.

Resim-I: Sancak Bölgesi Bayrağı

Centar Novog Pazara 1976.godine

Resim-II: Yenipazar Genel Görüntüsü 1976 yılı.

Resim-III: Taşlıca’da Hüseyin Paşa Camii⁴⁷⁹

Resim-IV: Yenipazar’da İsa Bey Hamamı (15.yy)⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Pljevlja_Mosque_1.JPG.

⁴⁸⁰ <http://tonp.rs/eng/osetite/kulturna%20bastina/index.php>

